۸

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی آذری

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

ایکینجی ایل‌صایی ۸ (آردیجیل صایی ۱۹)

سال دوم شماره ۸ (شماره مسلسل ۱۹)

ابان ۱۳۵۹

(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 8 (Serial No. 19)
November 1980

Adress: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

	صفحه
۱ـ بیر نئچه یازی‌قایداسی: دکتور حمید نطقی	۳
۲ـ آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۶): دکتور جواد هیئت	۲۴
۳ـ تنبیهی وکلاسیک شرق شعری: پرفسور غلامحسین بیگدلی	۴۴
۴ـ یگانه سفر: پرفسور رستم علی‌اوف. (مقدمه دکتور جواد هیئت‌دن)	۶۰
۵ـ حضرت علی‌نین اؤگودلری: ضیاء شاکرـع. منظوری خامنه‌ای	۶۶
۶ـ ایستکلی بالا لاریمیزا: حسن مجیدزاده	۶۷
۷ـ شیخ‌محمد (شعر): ح. نطقی	۷۰
۸ـ مشاعره. توپلایان: ع. منظوری خامنه‌ای	۷۱
۹ـ دده قورقود (۴): علیرضا صرافی	۷۳
۱۰ـ شعر استاذ شهریار	۷۶

وارلیق

آیلیق فرهنگی تورکجه و فارسجا نشریه

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری

ایکینجی ایل ماهی ۸ ــ آبان ۱۳۵۹

دوکتور حمید نطقی

بیر نئچه یازی قایداسی

۱) ۳۳ یا ۳۴ سس

آذربایجان تورکی‌سی‌نین(۱) اساس اولاراق ۳۴"فونه‌می"واردور ،یعنی بودیلده دانیشانلار ۳۴ نوع سسین کومک لیکی‌ایله سوزلرینی سویلرلر. بوسسلری بورادا ،برابرجه گوزدن کئچیره‌ک :

۱ــ A سسی : آتا ، آت ، بالتا دا اولدوغو کیمی.

۲ــ B " : بورون ، باش ، قاب ، دابان .

۳ــ C " : جالاماق ، بوجاق ، آجی ، اوجا .

۴ــ Ç " : چؤره‌ک ، چوروک ، سئرچه ، کئچی ، قاچاق .

۵ــ D " : دیل ، دوداق ، دووار ، آد .

۶ــ E " : امل ، امک ، گل (بیا)، دلمک .

۷ــ É " : اشتمک ، اڤو (خانه)، یئمک ، سئومک ، دئ (بگو)
یاخود : یه‌مک ، سه‌ومک ، ده .

۸ــ F " : فایدا ، قافا ، نفت ، صاف .

۹ــ G (یوموشاق) سسی : گلین ، گون (چرم)، بیلگی، گوزه‌ل .

۱۰ــ Ğ سسی : آغ ، چاغلار ، آغیر ، اوغلان .

۱۱ــ H " : هارا ، حاکم ، باهار ، هوروجک .

---

۱ ــ آهنگ قانونونا گوره "تورکو" یازیلماسی لازمدیر ملکن قدیم وچوخ رایج شکله تابع اولاراق بو یازی صورتینی ترجیح ائتدیک .

۱۲ – I سسی : قیز، آلقیش، قیرمیزی، یاخین .
۱۳ – İ " : ایکی، بیر، ایپ، ایری .
۱۴ – J " : ژورنال، ژولیک، اژدر، ژاندارم.
۱۵ – K " (اینجه‌هجالاردا): کؤمور، کال، اکین، یئکه (یه‌کە).
۱۶ – L " : لاله، آلما، چالقی، چیلپاق .
۱۷ – M " : مارال، یومورتا، ماشا، منقل .
۱۸ – N " : نیسگیل، آنا، قانماق، تانیش .
۱۹ – O " : اود (آتش)، دولما، اوتوز (۳۰)، اولماز .
۲۰ – Ö " : اؤلمک، اؤپمک، گؤن (چرم)، سؤنمک .
۲۱ – P " : پالتار، پولاد، تاپماجا، پاپاق .
۲۲ – Q " : قوم (ماسه)، قورد، قشنگ، قار.
۲۳ – R " : راحات، داراق، آرپا، دورو (زلال).
۲۴ – S " : سس، طاس، اوست، یاس .
۲۵ – Ş " : شرق، یاش، کیشی، یاواش .
۲۶ – T " : تار، طوفان، گتیر، آتا .
۲۷ – U " : اوستا، دوستاق، موم، اون (آرد).
۲۸ – Ü " : اوزوم (انگور)، گولمک، توتون، اوز (صورت).
۲۹ – V " : وارلیق، تاوا، حلوا، دەوه .
۳۰ – X " : خیال، یوخلاماق، تاخیل، یوخ .
۳۱ – Y " : یاغ، یومورتا، قایا، آی .
۳۲ – Z " : زور، یاز، کاغیذ، ضربت .
۳۳ – ع و همزه سسی : تعلیم، تاءثیر، رئیس، معروف .

بو ۳۳ سس آذربایجان تورکی‌سینده دانیشماق ایچون کافیدیر. لکن اوروپا مدنیت، صنایعی ایله یاخیندان تانیش اولدوقدان صونرا بو ۳۳ سسه بیر سس داها آرتدی، قالین کاف دئیلن وفارسجادا (کوشش) کلمه سی‌نین باشیندا گلن سس. بو سس فارسجادا موجود دور، اما بوقالین کاف‌لی فارسجا کلمه‌لر تورکی دیلینه گیردیگی زمان تورکی لهجه‌سیله عینا" فارسجادا اولدوغو کیمی اوخونمور، اونلاردا کی بو (کاف) لار، سس دگیشدیریرو "اینجه هجالارداکی کاف" کیمی تلفظ اولونور، نتیجه‌کی فارسجا (کور) بیزیم تورکی ده (کور KÖR) یاخود، بعضی فرانسیز- تورکی

لغتلرینجه KİOR کیمی اوخونور KOUR، کیمی دگیل .لکن فرنگی لغتلرده کی " قالین کاف " لار، اوز اصل لریندەکی کیمی تلفظ اقدیلیرلر ،بوت گوره چارەسیز ،تورکیمزەده ۳۴ ــ نجی بیرسی آرتیریلدی :

۳۴ ــ K (قالین هجالاردا) سسی : گارپات داغلاری ، ماگارونی ، دشموکُراسی ، آکادمی .

گوردوگونوز کیمی بیز (ک)نین اوستونه بیر (همزەعلامتی)آرتیرا ــ راق بوسسی الفبامیزدا گوسترمک ایستەییریک . اسکی‌دن بو سس (ق)ایلە گوستریلیردی و(قارپات) یازیلیردی .بیزخصوصی علامتلی(ک)نی ترجیح اتتمکدەییک .

البته،اینجەدن اینجەیه آراشدیریلیرسا تورکیمیزده بو۳۴ساسلی سس‌دن سوای،"کاف غنه" وبعضی لهجەلردە(ک) و (گ)نین اینجەسسلەبیتن کلمەلرین صونوندا ،آلمانجادا " ich " ە بنزەین سسلرکیمی باشقا فونەملرین ده اولدوغونو گورمک اولار .

۲ ــ دیللر و الفبالار

تاریخ بویونجا ،یازیدا ،ایکی آیری یول توتولموشدور:

۱ ــ فکرلری گوسترن علامت‌لردن فایدالانما ۲ ــ سسلری تک تک ویاخود بیرنئچەسینی بیرلیکده اولاراق گوسترن علامت‌لردن فایدالانما .

بیزیم بورادا بحثیمیز ایکینجی یول (یعنی سسلری تک تک ویاخود بیرنئچەسینی بیرآرادا گوسترن مەتود) دور.دیلین متعدد فونەملرینی گوسترمک ایچون استفاده اقدیلن علامتلر سیستەمینه"الفبا" دئییرلر. یا باشقا بیر عبارتله ; الفبا هدف دگیل،دیللرین سسلریتی تمثــــیل اقدن وسیلەدیر.تورکی دیلی ایندی‌یه قدر بیرچوخ الفبالاری تجربــه اقلەییب دیر،بوتجربەلرین صون صفحەلرینده ،مین ایللیک عرب الفباسی تجربەسی یئرآلیر.زمانیمیزدا اکثریت‌له بودیلین مختلف لهجەلـــری، تشریات وعلمی تدقیقات‌دا دؤرد سیستەم یا الفبا ایلە گوستریلمکدە ــ دیر: ۱ ــ لاتین الفباسیندان آلینمیش سیستەم ۲ ــ سیریلیک ــ اســـلاو الفباسیندان آلینمیش سیستەملر ۳ ــ بین‌الملل فونەتیک الفبا ،یعنـــی اکثر دیلچی‌لیک وقاموس یازماق ایشینده ایشلەدیلن سیستەم .بوسیستەم عمومیتله لاتین الفباسی‌نا باغلیدیر ۴ ــ بیزیم بورادا بحث موضوعو ــ موز اولان عرب الفباسی سیستەمی . .

بیر نئچه دیل، بیر واحد سیستم‌دن فایدالانماق ایسته‌دیک‌لرینده،
او الفبادا اوز خصوصیت‌لرینه گؤره، بیر پارا دگیشیک‌لیک‌لر وجوده
گتیریبلر. مثلاً آلمانجا، انگلیزجه، فرانسیزجا و ایتالیانجا و سایر دیل
لر، گرچه اساس اولاراق لاتین الفباسینی قبول ائتمیش‌لرسه‌ده، اونلاردا
لزوملو تغییراتی وئرمیشلر و سیستمی اوز دیل احتیاجلارینا گؤره
تعدیل ائتمیشلر. نئجه‌کی، مایدیغیمیز دیللرده، میرا ایله، (ش) سسینی
گؤسترمک ایچون، الفبادا بو سسه مقابل بیر علامت اولمادیغیندان، هر
بیری‌سی اؤزونه ال - وئریشلی علامتلر انتخاب ائله‌میشلر. مثلاً همین
سس، آلمانجادا SCH، انگلیزجه و آلبانیجه‌ده SH، فرانسیزجادا CH
و ایتالیانجادا SC ایله، مشخص اولور. بوندان علاوه (ش) سسینی مثلاً
اسلووه‌نجه‌ده (Š) و تورکجه و رومنجه‌ده (Ş) ایله‌ده گؤسترنلر اولدو
قو کیمی، بو سسی باشقا یوللارلا دا گؤسترنلر واردیر. مثلاً (T) علامتینین
اکثرا (ت) و بعضا ده (ث) اوخوندوغو انگلیزجه‌ده واردیر... دئمک
آلمانجا، فرانسیزجا، مجارجا، ایتالیانجا... لاتین الفباسینی اساس آلدی
قلاری حالدا بیر پارا یئرلرده، معین علامتلردن فایدالانماقدا، بیر
بیریندن آیریلیرلار. عرب الفباسیدا بئله‌دیر. بو الفبادان استفاده ائدن
لر اوز احتیاجلارینا گؤره اونو آز - چوخ تعدیل ائله‌میشلر. بونون
ایچون اصل عرب الفباسیندا اولمایان علامتلر وجوده گلمیشدیر. و اکثرا
یا مختلف دیللرده‌کی متن‌لر، بو واحد الفبا ایله یازیلمالارینا باخما -
یاراق بیر - بیریندن بعضی یئرلرده آیریلیرلار.

مثلاً سندی الفبا سیستمینده (ڀ، ٻ، ٽ، ٿ، ٺ، ڄ، ڃ، ڇ،
ڦ، ڊ، ڍ، ڙ، ک، ڪ، ڳ، ڱ، ط) علامتلرینی، اوردوجادا (ٹ، ڈ، ڑ) علامت
لرینی بیر پارا حرفلرین اوزه‌رینده، پشتوجادا (ډ، ړ، ږ، ڼ، ځ،
ښ، ټ) علامتلرینی گؤروروک کی، اساس عربجه الفباسیندا بونلاردان
اثر بئله یوخدور.

اوزاقا گئتمه‌گه لزوم یوخ فارسجادا، عرب الفباسیندان داها دوز-
گون فایدالانماق ایچون، بو علامتلری اونا آرتیرمیشلار: پ، چ، ژ،
گ. دئمک تورکی دیللرینه بو الفبا سیستمینی تطبیق ائتدیگینده بیر
پارا علامتلرین ایجادی دا طبیعیدیر. وگینه طبیعیدیرکی، بو ایجادو
ابداع یا تعدیللر آنجاق و آنجاق تورکی دیلی‌نین ایجابلارینا گؤره

اولسون یعنی بوتعدیللر سندی، اردو بهشتو وحتی فارسجانین (اورخونـ ییتلرینه اویاراق یازانتدیقلاری علامتلر منظومه‌سی نین)تابعی اولا بیلمه‌ز. مثلا" ۶ صوتی اولان بیردیلی(فارسجانی) ۹ صوتی اولان بیر دیلله (تورکی دیلی‌ایله) معینی سیستم‌ده نتیجه تابع توتماق ممکندیر؟ بونا گوره فارسجادا منطقی مایبلان خصوصیتلر، تورکی ده الزامـــا دوغرو اولماز، مثلا" " ث ، ح ، ص ، ض ، ط، ظ، ع ، ق " عربجه‌یه‌خاص‌دیر و فارسجا کلمه‌لرده یوخدور" دئمیشلر دئیه بیزده لیستده‌ن آتماق و چاره‌سیز اولاراق (ق)ی سیلمک له بو حرفلر تورکی‌ده ده‌یوخدور دئمک ایشله‌جه‌ده اوطاق و قاطیر غلط دیر، اوتاق و قاتیر دوغرودور کیمی نتیجه‌لر چیخارماق ، بیرطرفدن قایدالاری ساده‌لشدیرمک‌له برابر اوبیربیاندان دا علمی چتین مسئله‌لر توره‌ده‌بیلیر. عصرلرین تجربه‌سی گوسترمیشدیرکی " ح ،خ ،ص ، ط ، ق " کیمی صامتلی هجالاری تورک‌لـــر اکثریا قالین صوتلرله تلفظ ائدیرلر. بومشاهده‌دن بونتیجه‌نی‌چیخارتمیشلار : هیچ اولماسا (ص ،ط ،ق) اصیل صامتلرین بو خصوصیتلریندن فایدالاناق ، اصیل تورکی اولان کلمه‌لری قالین اوخوتدورماق ایچون، مناسب و لازم یئرلرده بوحرفلرله یازماق فایدالی اولور.

سیندی : (نگوشه، خزیده، پنهان شد، ترسید، چسبید : یئمک اوره‌گیمه سیندی).

صیندی : (شکست) .

بو قرینه ـ (ص) ویا (س) ایله یازماق (سیندی)نین اینجه‌صوتلـــی ، (میندی ورنیده) و (صیندی)نین قالین صوتلی اولدوغونو مشخـــص ائدیر بوتونلا برابر ،اگر تدقیقاتیمیز موتوندا ساده‌لشدیرمک‌قایغیسی‌ایله (ط) و (ص) یئرینه (ت) و (س) یازیلماسینا اجازه‌وئریلمه‌سی مصلحت‌گورولور سه‌ده، آرتیق (ص،وط)دان فایدالانمانین غلط اولدوغونا حکم وئرمک ، علمی آراشدیرمالارا یاراشمایان دقت‌سیزلیک اولار.

چیخاراجاغیمیز نتیجه بودور: الفبا بیر وسیله‌دیر ،هردیلین ایحتیاجلارینا گوره تعدیل ائدیلیر وبو تعدیلر آنجاق او دیله‌خاص‌در.

۳) پرنسیپلر

(وارلیق)ین کئچن ایل کی ۱۰ ـ نجی سایسیندا دا دئدیگیمیزکیمی (" پیشنهاد در باره‌ٔ خط و قواعد اولیه‌املای ترکی آذربایجانی"مقاله‌سینه باخ صحیفه ۱۰) دیلیمیزین املا قایدالارینی تثبیت ائتمک ایچون

آشاغیداکی اساس پرنسیپ‌لره دقت ائتمه‌لی ییک :

۱ ــ آسانلیق و ساده لیک ،

۲ ــ تاریخی تداوم وکئچمیشین تجربه‌لریندن فایدالانماق ،

۳ ــ منطق له مسئله‌لره یاناشماق وعلمی تدقیقات و آراشدیرما ــ لاردان فایدالانماق . یعنی : ساده‌لیک ، تاریخی‌لیک ، علمی لیکه منطقی‌لیک بیزیم دایاندیغیمیز اساسلار اولدوغو ایچون هربیرقایدا ــ نین " اسباب موجبه " سی حقینده سئوال صوروشماق وهربیر منع‌ین علتی نی یوخاریدا ذکر ائدیلن پرنسیپ‌لر داخلینده آختارماق لازمدیر .

ساده‌لیک وآسانلیق دان مقصد ، خلقیمیزه دیلیمیزده چتینلیک چکمه دن یازیب ــ اوخوماغی ساغلاماقدیر . موجود چتینلیک‌لری مطالعه ائتمک و اونلارین چاره‌سینه چالیشماق و بویولدا آختاریشلار آپارماق چوخ اهمیتلی‌دیر .تاریخی‌لیکدن مقصد ،املا قایدالارینی تجربه‌لردن فایدالاناراق تنظیم ائتمک دیر .کئچمیش له کؤرپولری ییخماق دوغرو بیرایش دگیل یوخسا یازیب اوخوماق بوگونکی یازیلارا محدود و منحصر قالار و دونن کی کتابلاریمیزی تازه‌دن یازماق لازم اولار .بوبیر آجی حقیقت دیر : ایندی بیز منع‌لر ویاساقلار اوزوندن ذاتا " یوخسول قالمیشیق ، کئچمیشین ارثیه‌لریندن ده اوز ــ اؤزوموزو (املا قایدالاریمیزدا بدعت وتجدده افراطا قاچماقلا) محروم ائده‌رسک داها چوخ یوخسوللا ــ شمیش اولوروق .

علمی‌ومنطقی‌لیکدن مقصد ، تورکولوژی ساحه‌سینده الده ائدیلن آختاریشلارین نتیجه‌لریندن بو بابدا فایدالانماق دیر .مثلا"شمال آذر ــ بایجان دا دیل واملا حقینده قیمتلی تدقیقات واردیر .اونلارین یازی سیستمی میزه انطباق ائده‌نلریندن حتما استفاده ائتمه‌لی‌ییک .منطقی لیک ده بونو حکم ائتمک ده‌دوروصحیح انطباق ائتمک ده بیزه آنجاق منطق کؤمک لیک ائله‌ر .

یوخاریدا ، آدی کئچن املا قایدالاری تکلیفی‌نین (پیشنهادی‌نین) نشریندن (بهمن ۱۳۵۸) بوگونه قدر ،مکتوبلار ،مصلحت‌لر وآختاریشلاردا الده ائدیلن ماتریاللارا گؤره ، تکلیفیمیزی تازه‌دن گؤزدن کئچیرمک ممکن اولدو .قایدالار تدقیق ائدیلدی ، داها گئنیش بیراؤلچوده کئچمش ده و گونوموزده یازی اسلوبلاری مطالعه ومقایسه ائدیلدی.عمومیت له

بوخاریدا ذکر اولوتان پرنسیپ لر بیر حرکت نقطه سی و اؤلچو اولاراق دوغرو و مناسب گؤرولدو. بونا نظرا "املا قایدالاریمی همین پرنسیپلره دایاناراق ،لزوملو اصلاح وتغییرلرله ،اوچونجو تکلیف اولاراق تقدیم ائدیریک .مناقشه لی نقطه لری بیرآز ایضاح لا برابروقطعی له شمیش قایدالاری ایسه خلاصه اولاراق آشاغیدا اوخویا جاقسینیز .

۲) بیرنثچه نکته

قایدالاری ذکر ائتمکدن قاباق بیرنثچه نکته نی ـ مقدمه اولاراق یادا گتیرمک لازیمدیر :

الف ـ دیلیمیزده ۹ مصوّت و ۲۵ صامت سس موجوددور .

مصوت لر ،بویا زیٔنین بیرینجی قسمتینده ده یازیلدیغی کیمی بونلاردیر : (آ) سسی (آتا)، فتحه (گل "بیا")، کسره (وئرـ"بده")، (ی)سسی (سیز)، ی ـ سسی (قیز)، و سسی (اوراق)، و ـ سسی (گؤز)، و سسی (اوزوم ـ "انگور") . صیرا ایله (صاغدان صولا)

A، E، É، İ، I، O، Ö، U، Ü .

صامت لر ایسه ، گینه بویا زیٔنین بیرینجی قسمتینده ده گؤستریلدیگی کیمی بونلاردیر :

ب (B)، پ (P)، ج (C)، چ (Ç)، د (D)، و (V)،زـ ذـ ضـ ظ (Z) تـ ط (T)، ی (Y)، اینجه کٔ (اکین Ki)، گ (گلین G)،ل (L) م (M)، ن (N)، سـ ثـ ص (S)، ع ـ همزه (')، ف (F) ، ق (Q)، ر (R)، ش (Ş)، خ (X)، غ (Ğ)، قالین ک (Ka) ، ح ـ هـ (H)، ژ (J) .

(بوخاریدا آدی کئچن اینجه کاف و قالین کاف دییه تانیتیلان سس لرین ماهیتینی بویا زیٔنین بیرینجی قسمتینده ایضاح ائله میشیک).

ب ـ دیلیمیزین اساس خصوصیتلری :

۱ ـ مورفم لرین (شکیلچیلرین)همیشه کؤک لردن سونرا گلمه سی، یعنی دیلیمیزده " پسوندلر"اساس دیر، پیشوند یوخدور،اولانلاردا یاد دیللردن گلمه دیرلر :

اوچالیش + قان + لار + دان + دیر .

گؤر + مه + مز + لیک + دن + گلدی .

بیزی تانیش + دیر + میش ـ دی + لار .

کوکلرین (ریشه‌لرین) ثابت قالماسی دیلیمیزین بؤیوک بیر مشخصه‌سیدیر

۲ ــ سس‌آهنگی (اویماسی)ویاخودآهنگ قانونو ،بونو آشاغیدا ایضاح اندجکیک .

۳ ــ نحوی خصوصیتلردن (سن تاقسا عاید خصوصیتلردن) بیز بورادا بحث اتتمه‌یه‌جکیک .

ج ــ مصوت‌لر (تلفظ خصوصیتلرینه گؤره ،دیلین وسس‌یولونون آلد ــ یغی وضعینه گؤره) اوچ نظردن بؤلونورلر :

۱ ــ تلفظ خصوصیتینه و دیلین وضعیتینه گؤره ۹ مصوت‌قالین و اینجه دییه ایکی یه بؤلونورلر :

قالین‌لار : A، I ، O ، U ،

اینجه‌لر : ، E ، É ، İ ، Ö ، Ü ،

۲ ــ مصوت‌لر آلت‌چنه‌نین وضعیتینه گؤره ده ایکی قسمه‌آیریلیر :

آچیق / گئنیش مصوت‌لر : A ، E ، O ، Ö ،

قاپالی / دار مصوت‌لر : I ، İ ، U ، Ü ،

ایلک دؤرد مصوت‌تلفظ ائدیلرکن آلت‌چنه (انگ) آشاغی انه‌ر ،قاپا ــ لیلاردا ایسه آشاغی انمه‌ز .سس‌یولو دار یاخودنسبیا ولاراق قاپالی‌قالار.

قید : کسره (É)نین وضعیتی باشقادر: بومصوت‌حقینده دیلچی ــ ضمیرچی زاده‌نین " معاصر آذربایجان دیلی " آدلی اثری‌نین "فونه‌تیقا" باببندان بیر نئچه سطر گتیریریک :

(همین کتاب ــ صحیفه ۵۰ ــ"معارف "نشریاتی،باکی ۱۹۷۲)

" É ، اؤن صیرا ،دیل اورتاسی / اینجه / یاریم قاپالی/دوداقلا ــ نماپان بیر صائت دیر .آذربایجان دیلینده É صائتی E صائتیندن قاپالی، İ صائتیندن ایسه آچیقدیر...آذربایجان ادبی دیلینده É صائتی محدود مقامدا ، همده ان ایشله‌نیلن صائتلردندیر .اصیل آذربا ــ یجان سؤزلرینده É صائتی آنجاق بیرینجی هجادا / ائل،ائو،سئل،یئل، گئت ، یئددی ، بئش / آلینما سؤزلرده ایسه دیگرهجالاردادا اولابیلیر"

بوگون دیلیمیزده ، ایکینجی هجادادا ، بخصوص (Y) سسیندن اول گلن کسره سسلرینه ده‌راستلانیریق ، مثال : قوزه‌ی ، گونه‌ی ، اوگه‌ی، گیله‌ی لیک .

ج ۳ ــ دوداقلارین وضعیتینه گؤره ده مصوت‌لر ایکی یه بؤلونور :

دوز (دوداقلانما یان) : ، I ، I ، E ، E ، A ،

یووارلاق ــ گیرده (دوداقلانان) : ، Ü ، U ، Ö ، O ،

ایلک دوردونو سؤیلرکن دوداقلار دوز قالیر، ایکینجی غروپ سسلرین تلفظونده دوداقلار گیرده‌له‌شه‌رک اونه طرف اوزانیر .

د ــ آهنگ قانونو :

۱ ــ (بیرینجی قانون) : کلمه‌لرده قالین مصوتلردن صونرا قالین اینجه مصوتلردن صونرا دا اینجه مصوتلر گلەر .

قید ۱ ــ آلینما سؤزلر بوقانونا اویمازلار (تابع اولمازلار).

قید ۲ ــ شکیلچیلرده عمومیت له‌کلمه‌لرین صون هجالارینا اویارلار.

۲ ــ (ایکینجی قانون) : مصوتلرین دوزلوک ــ گیرده‌لیک (دوداقلانما یان ــ دوداقلانان)، دارلیق ــ گنیشلیک (قاپالی ــ آچیق) نظریندن بیر ــ بیرلرینه اویماسیدیر .

قید ۱ ــ اصیل تورکی سؤزلرینده دوداقلاما یان مصوتلردن صونرا دوداقلانان مصوتلر گلمه‌ز . (دقت : استثنالار آزدا اولسا واردیر : آرمود/ امرود ... آذربایجان تورکیسینده، تورکیه تورکجه‌سینده ده ... له بو قایدا داها چوخ جاری‌دیر، نتیجه‌کی بورادا آووج یئرینه اووج قابوق یئرینه قابیق وسایره سؤیلندیکی اشیدیلیر) .

قید ۲ ــ دوداقلانان (گیرده ــ یووارلاق) مصوتلر یعنی(O ، Ö ، Ü ، U) دن صونرا I ، I ویا O ، Ö گلمه‌ز . یعنی Ü ، U ، O ، Ö دن صونرا آنجاق A ، E ، É و Ü ، U گلەر .

نتیجه‌بودورکی: اصیل سؤزلرده Ö ، O مصوتلری آنجاق ایلک هجالاردا تاپیلیر .

ح ــ خ ــ ص ــ ض ــ ط ــ ظ ــ ع ــ غ ــ ق ــ حرفلری اسکیدن بری تورکی متنلرده قالین صامتلر کیمی ایشله‌دیلمیشدیر .دیلیمیزده عینی سسی وئره‌ن ایکیزلردن (ص ــ س / ط ــ ت کیمی) ،قالین هجالاری گؤسترمک ایچون (ص) و (ط) دن، اینجه‌لری گؤسترمک ایچون (س)و (ت)دن قایدالانیرلار .لکن (ص) و (ط) یئرینه بو حاللاردا دا (س) و (ت) ... یلماسی دا جایزدیر .

کئچمیشده (ص) و (ط) دان ایستر آذربایجان وایستر باشقا ... داها چوخ استفاده اکدیلیردی . بومعضله‌ده ان مناسب حکم ...

استعمال صورتینی مجاز صایماقدر، یعنی هم (صایماق)وهم‌ده (سایماق)، ایکیسی ده ، صحیح دیر .

املا قایدالاری

آشاغیدا اوخویاجاغینیز قایدالارین بیرقسمی قطعی‌له‌شمیش قرارلاردیر ،بیرپاراسی دا ایندیه‌قدرقطعی له‌شمه‌میش ومباحثه‌لی موضوعلارا عاید دیر ،بوباره‌ده‌یازی دا ثابت بیرسیسته‌مه گتدیلمه‌سی ایچون اوز-فیکریمیز جه مناسب اولان توصیه‌لری یازمیشیق .

هرقایدانین صونوندا : (ع.ا.) شمال آذربایجان علملرآکادمیسی نظامی دینا ادبیات‌وديل اینستیتوتونون املا حقینده تاپشیریقلارینا اشاره‌دیر. (دوکتور جاوید) ،دوکتور س. جاویدین "آذربایجان دیلی – دورد قسمتده" کتابینا ،و (دوکتور زهتاب) بوعالیمیم دیلیمیزحقینده تابینا (ایران تورکجه‌سی‌نین صرفی) کتابینا اشاره‌دیر .باشقا منبع لرایسه یئری گلدیکده آچیقلانمیشدیر .

الف – مصوت‌لر

۱ – A سسی : باشدا (آ) اورتا وصوندا (ا)ایله‌یازیلیرمثال آتا ، آنا ، بالتا ...

۲ – فتحه (E) سسی : باشدا (ا)، اورتا وصوندا (ه)ایله‌یازیلیر.

قید ۱ – ایکی فتحه بیر- بیرینی تعقیب ائدرسه عمومیتله‌بیرینجی فتحه یازیلماز ، مثال : دده ، دره ، تپه ، ننه .

لکن بورادا مهم استثنالار واردر :

اولا" – ایکی فتحه بیر- بیری‌نین آردینجا گلدیک لرینده ،ایکینجی‌فتحه نی داشیيان هجا آچیق هجا اولوب و (Y و V) سسلری‌ایله باشلاییرسا هرایکی فتحه یازیلمالیدیر :دەوه (شتر)، شەوه ،دەیه . بوصورتده یازیلیش اوخونماق احتمالی آزالیر.ایکینجی فتحه‌نی داشیيان هجا ،قاپالی‌ایسه بورادا دا ایکی حال باش‌گوسته‌ریر .بیرینجی حال :قاپالی هجانین صون حرفی آردینجا گلن باشقا بیرحرفه یاپیشمازسا ،فتحه‌نین (ه) ایله گوستریلمه‌سینه لزوم یوخدور ،مثلا" گوزل یازیلیر (گوزه‌ل) یازماغا لزوم یوخدور .ایکینجی حال :قاپالی هجانین صون حرفی‌ونداان صونرا گلن بیر حرفه‌یاپیشدیریلیب یازیلیرسا ،اوخوناقلی اولماسی ایچون فتحه (ه) ایله یازیلیر.مثال :گوزه‌لدیر.بئله‌جه یا (گوزل دیر)

یازمالییق یادا (گوزه‌لدیر) .لکن (گوزلدیر) یازیب فتحه‌نی ایکینجی
هجادا حذف ائله‌مک چتینلیک توره‌ده بیلر .زیرا بوملاحظه‌لره توجه اولما –
زسا gözledir سوزونو ده همین (گوزلدیر) صورتینده یازماقلا
قاریشیقلیق چیخا بیلیر .بو ایکی سوزون دوزگون صورتلری بئله‌دیر :
گوزه‌لدیر ، گوزله‌دیر . ثانیا" – ساده‌لیک وآسانلیق (اوخوجویا آسان
و دوزگون اوخوماسینی تامین ائتمک) پرنسیپی ایجابینا گوره بعضی
اصطلاح ،خارجی کلمه ویاهر هانکی اشتباها موجب اولا بیلن هرحال ومو –
رده‌ده فتحه‌لری یازماق داها اویغون دور .بوخاریدا یازیلی قایدالارا
گوره (سرنه‌دیب) یوخ (سرن‌دیب)یاخود (سره‌ندیب) یازیلمالیدور .
هابئله دمت (دسته‌گول) ، آشنا اولمایانلارین دا دوزگون اوخویا بیلمه
ری ایچون ،احتیاطا" (دمه‌ت) یازیلسا بئله عیب ائله‌مز .
– جمع شکیلچیسی (لر) عمومیتله فتحه‌سیز یازیلیر : اقوللر ،
یئمیشلر کیمی .
۳ – یئری گلمیش‌کن ،بیرآز موضوعموزدان آیریلاراق مهم‌بیرنکته –
یه اشارت ائده‌ک : آیری – آیری و یا پیشیق یازماق مسئله‌سینه بیرآز
تیکیر وئرمک لازمدیر .بیلدیگینیز وجهیله عرب الفباسیندا حرفلر ایکی
جوردور :صولدان یاپیشا بیلن لر و یا پیشمایانلار (حروف منفصله و
حروف متصله) ، یا پیشمایانلار (ا – د – ذ – ر – ز – ژ – و) یابیندا بیر
چتینلیک یوخدور .لکن یا پیشا بیلن لری آیری – آیری ویا پیشیق حالدا
دا یازماق اولار . بیر سوزده‌کی ،بوتون بئله حرفلری ، یا پیشیق یازما –
نین لهینده دلیللروار دیر : مثلا" سوزلر بوصورتده هم‌مختصراولوروهم
ده کلمه‌نین وحدت و هویتی آچیق و آیدین گوسته‌ریلیر .بونا مقابل ،
آیری – آیری یازماق کلمه‌لرین دوزگون اوخونماسینا کومک لیک ائدر .
تورک دیللی قوملارین الفبالاری نین لاتین له‌شمکدن قاباقکی یا –
زیلارینا مراجعه ائدیلیرسه بوباره‌ده وضعیتین ومعیارلارین عربجه
و فارسجا املاسیندان چوخ فرقلی اولدوغو آنلاشیلیر .قدیم‌لر ،تورکی
متن لرین یازیلیشیندا ، بیریم طرفلرده ،صوت‌لری گوسته‌ریرکن حروف
علله (ا – و – ی) دن چوخ حرکات (فتحه – کسره – ضمه) دن استفاده
ائدیلدیگی کیمی ، آیری – آیری یازماق دان آرتیق ممکن اولدوغوقدر
یاپیشیق شکیللری ایشله‌تمه‌که میل و ایسته‌ک وارمیش ،اوزون تجربه –

لیردن صونرا بو اسلوبون اشتباه و چتینلیک لر توره‌تدیگی ایچون،ترک ائدیلدیگینی گوروروک عربجه و فارسجادان چوخ فرقلی اولان معیارلا و منطق له ،تورکی ده آیری ــ آیری یازیلمیش اسلوبو داها مناسب گؤرو ـ لور ،بیر دفعه ،تورکی سؤزلر، اکثریا ،چوخ صاییدا شکیلچی‌لرین(پسوند لرین)، کؤکون (ریشه‌نین) صونونا آرتیریلماسی ایله وجوده‌گلیرلر.

بونلارین هامیسینی یاپیشیق یازساق و آنجاق حروف منفصله‌لرله جزء لری بیر ــ بیریندن آییرساق ،اولدوقجا عجایب ومعمالی شکیل لر چیخار ،وبونلاری اوخوماق چوخ چتین اولار. بونا گوره بیز تک بیر سؤزون یازیلیشیندا بئله، حروف منفصله‌دن باشقا بیر نئچه یئرده حرفلر آیری ــ آیری یازماق طرفداری ییق . آیری ــ آیری یازماق بئله‌جه بیر چوخ حاللاردا اوخوجویا متن لری دوزگون اوخوماقدا یاردیم (کؤمک لیک) ائدر.فتحه وکسره‌باینده بوموضوع دا ،بیرمقدار داها معلومات وئریلمیشدیر.

بیرنقطه دقته شایان در؛ فتحه‌نی گوسته‌رن (ه)نین ،هابئله کسره موضیفه یازیلان (ۀ) نین اوندان صونرا گلن حرفلره یاپیشماسی‌مطلقا یاتلیش در ،مثلا" (دده‌لر)ی (ددهلر) شکلینده‌یازماق البته‌غلطدیر.

۴ ــ کسره (‌ِ) سی : کسره عمومیت‌له (ی) و(ه) حرف لری‌نین اوزه‌رینه همزه قویولاراق (ئ)و (هٔ) ایله یازیلیر.

ــ کلمه‌نین باشینداکی کسره (ائـ)ایله گوسته‌ریلیر : ائل ، ائتمک ... کیمی .

ــ کلمه صامتله باشلاییب و ایلک هجاسی آچیق هجاسا :

الف ــ بو آچیق هجادان صونرا گلن هجانین باش حرفی (ل ؤ ۷)اولماــ ماق شرطیله ، بوحالدا کسره (ئـ)ایله یازیلیر ;دئمک ،یئمک ...کیمی

ب ــ بو آچیق هجادان صونرا گلن هجانین باش سسی ل ویا ۷ اولور سا ، کسره (هٔ)ایله یازیلیر : نهٔ وا (چایی)، سهٔ ویل (شهری)گهٔ یین دهٔ یین و پهٔ یین ...کیمی .

ــ لکن کلمه صامتله باشلار و بوایلک هجا قاپالی اولورسا کسره (ئـ) ایله یازیلیر: گئتمک ، وئرمک .

ــ ایکینجی و داها صونراکی هجالاردا گلن کسره‌لر(هٔ)ایله یازیلیر. مثال :اوگهٔ ی،گونهٔ ی،گیلهٔ ی،لیکه مئتهٔ اورولوژی،ائلهٔ مانتهٔ ر.

ـ مصوت دن صونرا کلن کسره (ـِ) ایله یازیلیر، بو حرفین باشینا (ا)
حرفی آرتیریلماز . مثال :(آغرودروم)، (یوخما)یغرینه (آغرودروم)،
(یواغما) وها بئله (آغه* زودروم) و (یوغه* م*) یازماق یوسیوتون
سهودیر ،زیرا مثلا" (یوغه* ما) داکی (غه*)بیرکسره یغرینه ایکی‌کسره‌نی
گؤسته‌ریر .

ـ کلمه‌لرین صونوندا کلن کسره ایکی جور گؤسته‌ریلیر : (یْ)و
(هٔ) ایله : دیٔ ـ دهٔ ، ییٔ ـ یهٔ .
بیز ایکینجی شکلی ، (هٔ)ی داها مناسب گؤروروک .
مثال : دهٔ (بگو)، یهٔ (بخور) وآلینان کلمه‌لردن : فاکولتهٔ ،
کومیتهٔ ، بودجهٔ .

دقت ۱ ـ بو (هٔ) ده‌کی همزه‌لر فارسجادان آلینما اضافی‌ترکیب‌ـ
لرده ایشله‌دیلسه همزه (ٔ) یئرینه (ٔ) یعنی آلتینده معتاد کیچیک
بیر خط ایله یازیلیر (کرایهٔ خانه) .

دقت ۲ : علامت اولاراق ایشله‌تدیگیمیز هامی همزه‌لر تکجه (ٔ)صورـ
تینده یازیلیر یعنی آلتیندا کیچیک خط چکیلمز .

۵ ـ Ö سسی : باشدا الف و واوین اوستونه بیر همزه علامتی ایله
(اؤ)، اورتا و صوندا (ؤ) ایله . مثال :اؤپمک ،گؤن (چرم)سؤتمز .

۶ ـ Ü ، U ، O سسلری ـ باشدا (او)، اورتادا وصوندا (و)ایله .
مثال : ـ اود (آتش)، دولما ، اولماز
ـ اوستا ، دوستاق ، موم ، سو .
ـ اوزوم ، گولمک ، توتون .

(و) حرفی‌نین بو اوچ سس‌دن ، (O)، (U)، (Ü) دن ،هانسی سیتی‌ـ
گؤسته‌ردیگینی تشخیص ایچون ،سؤزلرده (ص)و (ط) کیمی قالین
صامت‌لرین وارلیغی، مذکور (و) حرفی‌نین Ü مقابلینده کلمه‌دیکینه
قرینه‌دیر .

۷ ـ İ و I سسلری ـ باشدا (ایـ)،اورتا وصوندا (ی)ایله یازیلیر
مثال: I ـ قیر ، قیش ، آلتی (شش) .
İ ـ ایکی ، ایپ ، بیر .

بونلارین دا تشخیصی سؤزون کلیشی وقالین صامت‌لرین (ص ـ ط) ین
حضوری وبیرده آهنگ قانونوندان چیخار (İ اینجه و I قالین در)

قید: ذیلیمیزده یا یبلمیش کتاب و مجموعه‌لردن ده آنلاشیلدیغی کیمی، مصوتلر باشدا اولونجا، فارسجا و عربجه‌ده اولدوغو کیمی اونلاری (ا) ایله برابر یازیلیر. O ایچون (او) و A ایچون (آ)، i ایچون (ای) و الی آخر. لکن بعضی یازیچیلار معین یئرلرده بوسایاق دان عدول ائده‌رک بعضی مصوتلری (باشدا) یائی همزه، یعنی (ئـ) ایله گوسته‌ریرلر. نتیجه‌کی بیرچوخو Ö باشدا اولونجا، اونو (ئو) صورتینده یازیرلار. (É) نی ده (ئـ) یازانلار وار: "ئوزوم ئشیتدیم" کیمی. لکن بو منطق لیک پرنسیبینه اویمویور. زیرا یا هامی باشدا گلن مصوتلری (ا) ایله و یا کوردلرین الفبا سیستم‌لرینده اولدوغو کیمی (ئـ) ایله یازمالی‌ییق، یعنی یا: (ایران، اوراق، اوزگه، اوزوم، اوچماق، ایچمک) یازاجاغیز یاخود (ئیران، ئوراق، ئوزگه، ئوزوم، ئوچماق، ئیچمک) بیز اکثر مصوتلر ایچون قبول ائدیلن بیرینجی اسلوبو داها مناسب گوردوک بونا گوره، باشداکی (Ö) لری ده (او) ایله یازماغی منطق حکمونه گوره قبول ائدیریک.

– (– دیر)، (– سیز) کیمی، چوخ ایشله‌ک کلمه‌لرده، اینجه سؤزلرده – دیر و – سیز یازیلیر، قالین لاردا – در و – سز. مثال:

بو شهر تبریزدیر. هاوا سرینـدیر.

بو شهر تهراندر. داغ اوجادر.

قید: ابتدائی کتابلاردا مبتدی‌لر ایچون، بیرپارا علامتلرله بو مصوتلری بیر– بیریندن آییرماق، فایدالی‌دیر: مثلاً:

O سسی (وٓ)، Ö سسی (ۆ)، Ü سسی (وُ)، U سسی (و)، V سسی (ۋ) I سسی (ی)، İ سسی ایسه (یٓ) ایله گوسته‌ریله‌بیلر.

اوشاقلار ایچون یازیلمیش بوکیچیک شعر مذکور علامتلرایله یازیلمیش بیر نمونه‌دیر:

برکتلی چوللـری
جوٓخدور منیم اوٓلکه‌مین
دۆنیادا برابری
یوٓخدور منیم اوٓلکه‌مین.

نظر سالدیٓقجا، بارلیٓ
باشیٓل باغلار گوٓروٓر سن

باخدیقجا باشی قارلی
اوجا داغلار گورورسن .

هر طرفدن یوکسه‌لیر
گویلره نغمه سسی .
انسانا چوخ خوش گلیر
یوردومون منظره‌سی .

۸ـ فارسجا وعربجه‌دن آلینما کلمه‌لر ایکی قسمه آیریلیرلار :
الف ـ خلق طرفیندن منیمسه‌نمیش سوزلر .
ب ـ اوخوموشلارین دیل وقلم‌لرینده‌کی سوزلر .
بوایکی قسمی بیرـ بیریندن آییرماق ایچون معیار نه‌دیر؟ بیر اوخوجوموز بونو چوخ گوزه‌ل ایضاح ائدیر: "... اولچو بودورکی سوادسیز کوتله او سوزو ائشیدنده ایضاح وئریلمه‌یه احتیاج اولمایا وهامی‌یا و سوزو واسطه‌سیز دوشونه و آنلایا ..." (" وارلیق" اوخوجولاریندان محترم رسول آقا فتحی‌نین تبریزدن یازدیغی مکتوبوندان) بیرینجی نوع‌یعنی منیمسه‌نمیش سوزلر دیلیمیزین آهنگ قانونوناگوره یازیلیر و عمومی صورتده تلفظه تابع اولور : موشاما (مشمع ، دگیل)، گول (گل) باهار (بهار)، قایدا ، طایفا ...
ایکینجی نوع سوزلر عرب و فارسجادا اولدوغوکیمی یازیلار : تشعشع ، تلفظ ، فرهنگستان ...
۹ ـ سوزلرین صونونداکی مصوتلرین یازیلماسی لازمدیر. مثال : گنجه ، آجی ، دورو ، گوزگو ....
۱۰ـ عمومیتله ،محاوره شکیللری یشرینه ادبی یازی دیلی‌قلمه آلینیر .مثال: یامانتیق غلط دیر یامانلیق یازیلمالی .
۱۱ ـ (ق) سسی بیرهجانی آشان سوزلرده (ق) اولاراق یازیلیر. مصوتله‌باشلایان شکیلچیلرون بیریسی اوناآرتیریرسا (ق)سسی (غ) اولور: بیچاق ،بیچاغی .خاص‌آدلار آیری ومشخص یازیلماق شرطی ایله استثنا اولور: وارلیغی اوخودوم ،"وارلیق"ی اوخودوم ،کیمی .
۱۲ ـ سوزلرین باشیندا بعضا " (ک)وبعضا " ده (گ)دئیلن سسلر ان چوخ ایشله‌ندیگی کیمی یازیلیر: گنج ، گنجه ، کشچمیش ...
۱۳ ـ ایکنجی شخص جمع شکیلچیسی (سیز)و(سینیز) صورتلرینده‌یازیلر

وآهنگ قانونونا تابع اولور :باخارسیز و باخارسینیز/گوروزسوز و گوروورسونوز ...

۱۴ـ مضارع شکیلچیسی (ر)،(ار)،(یار) در .گئده ر،آلار واوخویار کیمی .حال زمانی‌نین شکیلچیسی (ور)و (یر)و (ییر)دیر : گئدیر ، آلیر و اوخویوز کیمی ... بو شکیلچیلر آهنگ قانونونا تابع اولورلار .

(گلی)،(گلیری) کیمی سوزلر محاوره‌یه خاص در وادبی یازی‌دیلینده آنجاق خاص شرایط ده یئر آلیر .

۱۵ـ ایکینجی هجاسینداکی مصوتی هم (I)هم ده (U) ایله‌دئییلن سوزلر ایکی جوریازیلیر :

الف ـ (ی) ـ I ـ ایله‌یازیلانلار : آغی،قایغی،قارپیز ،یارپیز ،یاسییق .

ب ـ (و)ـ U ـ ایله‌یازیلانلار :آرزو ،آرمود ،مازوت ،ماهوت ،صابون . (ع.۱۰)

۱۶ـ ایلک سسی هم (ب)،هم ده (پ) ایله دئیلن سوزلر ایکی جور یازیلیر :

الف ـ (ب) ایله‌یازیلانلار ،مثال :بس (پس یئرینه) ،بیکه ،بیتمک ، بیچین، بوداق ،بوکمک ،بوتون ،بیچاق .

ب ـ (پ) ایله‌یازیلانلار ،مثال :پیتی، پیشیک ، پوسقو . (ع.۱۰)

۱۷ـ ایلک سسی هم (د) ،هم ده (ت) ایله‌دئیلن سوزلر اصلینه موافق اولاراق (د) ایله‌یازیلیر ،مثال دیکمک (گوزونو) ،دیک (اوجا)دیکسینمک دوکان . (ع.۱۰)

۱۸ـ دانیشقدا بعضا "بیرینجی،ایکینجی واوچونجو هجاسینداکی‌صامت لرین یئری دگیشیله‌رک ایشله‌نن معین سوزلر آشاغیداکی کیمی یازیلیر : مثال : اسکیک ،ایره‌لی، یاغلیش ،کیرپیک ،کیلفت ،گوسترمک ،اوسگورمک چارپاز ، چیلپاق . (ع.۱۰)

۱۹ـ صون سسی هم (د) ،هم (ت) ایله دئیلن سوزلر (د) ایله‌یازیلیر . مثال :بولود ،قورد ،دوزد ،یاشید (همسن) ،کند ،پولاد ،سوگود /سویود ،سود .(ع.۱۰)

۲۰ـ (ت)حرفیله بیتن چوخ هجالی سوزلر هابئله فعل کوک لرینه مصوتله باشلانان شکیلچی بیتیشه‌نده (ت) حرفی(د)یه چئوریلیر ،مثال ؛ ائشیت ـ ائشیدیر ، آلدات ـ آلدادیر ، قاچیرت ـ قاچیردیر ،قوروت ـ قورودور . تک هجالی سوزلرون گئت ـ گئدیر ، ات ـ ائدیر سوزلری ده بو قانونا تابع دیر . (دوکتور زهتاب)

۲۱ــ صون سسی هم (ز)، هم ده (س) ایله دئیلن سؤزلر (ز) ایله یازیلیر. مثال: آراز، پالاز، چرکز ... (ع. ا.)

بیر سؤزون (س) ایله یازیلی اولان شکلی چوخ رایج ایسه، بو حالدا عادت ائدیلمیش صورتی ده یازیلا بیلیر. مثال: اطلس، آلماس.

۲۲ــ بعضی سؤزلر تصریف ائدیلدیکده کؤک لرین صونونجو مصوتی ـ دوشه ر. مثال: بوروون ـ بورنو، قارین قارنی (دوکتور جاوید)

۲۳ــ صون سسی (ک)، (گ) ایله دئیلن ایکی هجالی (ویا چوخ هجالی) سؤزلر (ک) ایله یازیلیر. مثال: بؤیوک، کپه نک، کیچیک، هؤرومجک، چیچک، چؤره ک، کوله ک. (ع. ا)

۲۴ــ صون سسی (غ)، (خ) ویا (ق) ایله دئیلن ایکی هجالی سؤزلر (ق) ایله یازیلیر. مثال: بولاق، قاشیق، قاتیق، قوناق، یاناق، یارپاق، یاپاق، اوجاق، تورپاق، اوشاق. (ع. ا.)

۲۵ــ صون سسی اساسا "(خ)، بعضا" (غ) ایله دئیلن ایکی هجالی سؤزلر (غ) ایله یازیلیر. مثال: ویرنیخماق، قازاخ، داریخماق... (ع. ا.)

۲۶ــ صون سسی (ج)، (چ)، (ژ) و (ش) ایله دئیلن سؤزلر (ج) ایله یازیلیر. مثال: آغاج، قیلینج، دینج، کرپیج، کئج، گوج، ساج، سوزگئج چکیج. (ع. ا)

۲۷ــ صونو (ن ـ گ) صامت لری ایله بیتن سؤزلر اصلینده اولدوغو کیمی (نگ) ایله ده یازیلیر. مثال: آهنگ، قشنگ، رنگ، زنگ، پلنگ، سه هنگ، تؤفنگ، جنگ. (ع. ا)

۲۸ــ ایکی وچوخ هجالی سؤزلرین بیرینجی ویا ایکینجی هجاسینداکی صامت، تک هجالی سؤزلرین ایسه صون صامتی داها چوخ (ی)، قسما "ده (گ) ایله دئیلن سؤزلر فونه تیک الفبالاردا (ی) ایله یازیلیرسا دا شمال آذربایجاندا چیخان غزئته وکتابلاردا، دیگر، اگر، ایگید، مگر، نیگار، نیگاران (نگران) وشاگردکیمی سؤزلر (گ) ایله یازیلیر. دئمک بو (گ) لری(ی) حالینا سالماق نه قطعی ونه ده استثناسیز بیرقایدادیر.

بوندان علاوه عرب خطی سیستمینده (ی) حرفی تک باشینا لا و أ و إ سسلرینه مقابلدیر. بوبیر صامتی ده (ی) صورتینده یازارساق اوخوماقدا بؤیوک چتینلیک لریارانمیش اولور، ساده لیک وآسانلیق پرنسیبی حکم ائلیرکی اولا: صونو (ک) اولوبدا شکیلچیلر آرتیریلاندا (ی) وبعضا (گ)

کیمی اوخونان حاللاردا حتما "(گ) یازیلسین (چوره‌ک ـ چوره‌گی، اوره‌ک ـ اوره‌گی). ثانیا " اوخونماسی چتین اولان حاللاردا گینه ترجیحا "(گ) ایله یازاق. مثال :دوگمه ،اگله‌شمک ،ایگده ، ایگیرمی، ایگنه ، اگلنجه ،جیگر ، دگیلدیر... بو شرط لرخارجینده اولانلارین (ی) ایله‌یازیلیشی ترجیح اندیلیر: دوینو، دیبرمان ،گؤیرتی، گؤیرچین ، گؤی ،جیی ...

۲۹ـ صون هجاسیندا $\bar{o}v$ ، $\bar{o}y$ ،ویا $\bar{o}$ شکلینده دئیلن سؤزلر $\bar{o}v$ ایله یازیلیر .مثال:بولوو ،بوتوو، کوسوو . (ع . ا)

۳۰ـ مختلف هجالارداکی "دیفتونقو" چوخ زمان OV بعضا "ده AV یا OY شکلینده دئیلن سؤزلر OV ایله یازیلیر. مثال : آلوو ،بوخوو، قووون دووشان، اوو، اووماق ، اووج، اوخلوو ،پلوو...(ع .ا)

۳۱ـ اصیل تورکی سؤزلریده ایشله‌دیلن عینی جنسدن قوشا صامتین هرایکیسی ده یازیلیر :آددیم ،سککیز ،دوققوز ، اتللر ...

۳۲ـ شکیلچیلر آشاغیداکی اوچ قایدایا تابع ائدیله‌رک یازیلیر ،
الف ـ آهنگ قانونونا تابع ائدیلمه‌یه‌رک بیرجوریازیلان شکیلچیلر
مثلا" ـ گیل :باجیم‌گیل،قونشوسوگیل،دایییم‌گیل، خالام‌گیل، عمی‌سی‌گیل .
داش :وطنداش،مسلکداش ،سلاحداش ، سرداش .
ی (صفت دوزه‌لدن) : داخلی،انقلابی،تاریخی،حیاتی،جنوبی، شمالی .
قید : صونو مصوت ایله بیتن سؤزلردن صونرا (ـ ی)شکیلچیسیندن اول (و) صامتی آرتیریلر :دایره‌وی ، گنجه‌وی، کوتله‌وی .
(ـ ستان) و (واری) ده بوجمله‌دن دیر.
ب ـ آهنگ قانونونا تابع ائدیله‌رک ایکی جور یازیلان آچیق مصوت‌لی شکیلچیلر :
ـ قان /ـ کن: (صاغیر (ک)صامت‌له‌بیتن لرده) یابیشقان،چالیشقان دویوشکن ، سوروشکن .
ـ غان/ـ گن: (جینگیلتی‌لی صامت‌له‌بیتن لرده) وورولغان،ده‌ییمگن
ـ آغان/ـ ه‌ین: (صاغیر (ک)وجینگیلتی‌لی صامت‌له‌بیتن لرده)
قاچاغان ، گوله‌ین .
ـ ما /ـ مه (ویاـ م) انکارشکیلچیسی،مثال :اوخومایبر ،اوخومسور ، ایشله‌مه‌ییر ، ایشله‌میر .
ـ سا /ـ سه (شرط شکیلچیسی)مثال:آلسام ،آلسان،آلسا ،بیلسن،بیلسه

ـ لار /ـ لر (جمع شکیلچیسی) مثال: آتلار ،قیزلار ،سؤزلر .

ج ـ آهنگ قانونونا تابع ائدیلەرک دؤرد جور یازیلان قاپالی مصوت شکیلچیلر .مثال : ـ چی(ـ چو ،چی ،جو) :قازماچی ،یازیچی ،انقلابچی ،دیلچی گؤزەتچی ، اودونچو ، سورچو ، اوزومچو .

(هابئلەدیر لی(لی ،لو ،لو) ،لیق (لیک ،لوق ،لوک) ،سیز (سیز ،سوز ، سوز) ، کی(کی ،کو ،کو) صفت و اسم دوزەلدن ـ ی(ـی ـ و ، ـ و) :دارچینی ، نارنجی ،نوورووزو ، گوموشو بوشکیلچی مصوت ایلەبیتن سؤزلرە ـ ی ـ دن سونرا اضافە اولور :قهوەیی ، سورمەیی ، بوغدایی ؛) ،دیقجا (دیکجه ،دوقجا ، دوکجه ; ایشلەدیکجه ، یازدیقجا ،قورودوقجا ، دوشوندوکجه) در (دیر ،دور ، دور : قاپی‌در ، اوطاق در ،قلم‌دیر ،چوخدور ،گول‌دور ،اوزوم‌دور) .

میش (میش ، موش ، موش : آلمیشام ،گلمیشم ، اوخوموشام ، گؤرموشم . . .

وگینە فعل کؤک لریندن اسم و صفت دوزەلدن شکیلچلردە بئلەدیر ، سونو کار صامت لە بیتن سؤزلردە :ـ قی (ـ کی ، ـ قو ،ـ کو : بیچقی ، بیتکی ، سئچکی ، پوسقو ، سورتکو *sürtkü*) ، قین (ـ گین ، ـ قون ، گون : داشقین ،بیتکین ،توتقون ، اؤتکون *ötkün*)

سونو جینگیلتی‌لی صامت لرلە بیتن سؤزلردە ایسە :ـ غی(ـ گی ،ـ غو ، گو : چالغی ، سئوگی ، وورغو ، بؤلگو) ، ـ غین (ـ گین ،ـ غون ، ـ گون : قیزغین ، گئرگین ، یورغون ،سوزگون) ویا صیرا ـ صایی دوزەلدن شکیل چیلر : سونو صامت لە بیتن سؤزلردە : اینجی (ـ اینجی ،ـ اونجو ، ـ اونجو : قیرخینجی ،بئشینجی ، اونونجو ، اوچونجو) ،سونو مصوت ایلە بیتن سؤزلردە مثلا" : آلتی و ایکی دە ،آلتینجی و ایکینجی اولور .رقم-لردن سونرا بوشکیلچیلرا ختصاری اولاراق یئرینە گؤرە ـ جی ، ـ جو ایلە یازیلیر : ۶ـ جی ، ۱۰ ـ جو ، رومی رقم‌لردن سونرا شکیلچیلر یازیلمیر : (X ، VI

سئوال شکیلچیسی :ـ می‌لر ،ـمی ، ـ مو ، ـ مو : اوقتای درمی ؟ قشنگ دیرمی ؟ او دورمو ؟ گؤردون مو ؟) (ع . ا)

۲۳ـ شمال آذربایجانین اینديکی فونەتیک یازیسیندا سؤزلرین صو-نونداکي (ع) ویا (همزه)یازیلمایير بوناگؤرە گئتت ـ گئدە بوسؤزلرلە طبقي صونو مصوت اولان سؤزلرکیمی رفتار اولونور .مثلا" مینا "بئلە بیرحکم واردر :" صونو سسلی (مصوت) ایلە بیتن ارتجاع ، مجموع ، مصراع ،موقع ،

موضوع، مربع، صنایع، طالع، شعاع کیمی سؤزلره صونو سسلی‌لی سؤزلره مخصوص یی‌یه‌لیک ،یؤن لوک ،تا شیرلیک حال ومنسوبیت شکیلچیلریآرتیر-یلیر .مثال :ارتجاع :ارتجانین ،ارتجایا ،ارتجانی،صنایع :صنایه‌ئ نسی، صنایه‌ئ یه، موضوع :موضویا ،موضونو ،ایمپه ریالیزم ارتجاسی،نفت صنایه-سی، اونون موضوسو ."

بوحکمه بیرده بئله بیرقیدآرتیریلمیشدر :منافع ،منبع ،مجموع ،موقع طالع سؤزلرینه منسوبیت شکیلچیسی قوشولدوقدا کؤک له شکیلچی آراسینا بیتیشدیریجی (س) صامتی عوضینه (ی) آرتیریلیر .مثال: اونون منافه‌یی چاپین منبه‌یی، دیلین منشاء یی" . (ع .ا)

لکن بیزیم فایدالاندیغیمیزخط سیستمه‌سینده بوتون بو (ع)لرو(همزه) لر بارز بیرصورت‌ده‌موجود اولدوغو ایچون تاریخی‌لیک ومنطقی لیک پرنسیپینه گؤره وبوصون سسلرین صامتلیگی وبیزیم خط ده ظاهراولدوغو ایچون آیدین یوخاریداکی مثاللار:" ارتجاعین،ارتجاعا ،موضوعو، صنا-یعین ،نفت صنایعی"وسایره صورتینده یازیلیر .

۳۴- آشاغیداکی سؤزلر" تیره "ایله یازیلیر:

الف- ترکیبینده‌کی سؤزلردن بیری،بعضا "هرایکیسی آیریلیقدا معنی وئرمه‌ین ویا باشقا معنی وئره‌ن اسم ،صفت وظرف لر .مثلا" :

آددا - بوددا ، قارما- قاریشیق، قوهوم- قونشو ، دشدی - قودو ،ایش - گوج ، یارا - خورا ، کله- کؤتور، کول - کوس ، گئییم- کئچیم ، نم-نوم ،پال- پالتار، سیره صفت ،سوره سوموک ،چؤر- چوپ .

ب- عینی سؤزون اولینه یا (م)سسی گتیرمک ،یا داماق مصوتینی نودلق مصوتینی دوداق مصوتینه چئویرمک ،یادا ایلک صامتینی(م) سسی ایله عوض اتمک له عمله‌گلن اسم ،صفت وظرف لر .مثلا" : آز- ماز، قارا- قورا ازیک- اوزوک ، ایری - اویرو، کاغیذ- کوغوذ ،کاسب - کوسوب ،شه‌هر- شؤهور، اوشاق - موشاق، چیندیر- میندیر ،شاپ- شوپه ،ششی - مشی .

ج - مز(- ماز) شکیلچیلی فعلی صفتلردن عمله‌گلن صفت وظرف لر .مثلا" : دینمز - سؤیله‌مز، بیتمز- تؤکنمز . (ع .ا)

۳۵- آشاغیداکی اسم‌لر بیتیشیک یازیلیر:

الف- صونو سسلی ویا جینگیلتی‌لی صامتله بیتن فعللردن (ها)بیتشد-یریجی‌سی واسطه‌سی ایله‌عمله‌گلن اسم‌لر .مثلا" وور هلور، ده‌ئ ها ده‌ئ ،

یازها یاز،یه‌ ها یه‌ ، گزهاگز ، چال ها چال .

تکرا رائدیلن صاغیر (کر) صامتله بیته‌رسه ، (ها) عوضینه آهنگه‌گوره (آ) ویا (ه) یازیلیر .مثلا" باساباس ،قاچاقاچ ، توتاتوته ،ایچه ایچ ، کسه‌کس . (ع . ا)

۳۶ ـ آشاغیداکی اسملرآرالاریندا بیر"تیره" ایله یازیلیر :

الف ـ عینی سؤزون تکراری ایله‌عمله‌گلن اسملر .مثال :داش ـ داش ، پیچ ـ پیچ ، توپ ـ توپ ، جه ـ جه ، جیک ـ جیک .

ب ـ معناجا بیر ـ بیرینه یاخین،اوزاق وضدا ولان آیری ـ آیری سؤزلردن عمله‌گلن اسملر .مثلا" : آب ـ هاوا ،آبیر ـ حیا ،آغیز ـ بورون، آد ـ سان آلغی ـ ساتغی،آلیش ـ وئریش ،آرواد ـ اوشاق،باغچا ـ باغ ،باش ـ آیاق وار ـ یوخ ،قول ـ بوداق ،قوهوم ـ قارداش ،دم ـ دستگاه ،دره ـ تپه ، اود ـ اولوو، اؤلوم ـ ایتیم ...

ج ـ صفت‌له دوزه‌لتمه اسمدن عمله‌گلن اسملر .مثلا" :آیری ـ سئچکیلیک .،

د ـ اؤلچو واحدلرینین بیلدیرن اسملر .مثلا" :آدام ـ گون،قرام ـ کالوری کیلوواتـ ساعت ،کیلوقرام ـ مئتر ، تون ـ کیلومئتر .

هـ ـ جهتلرآراسینی بیلدیرن اسملر .مثلا" :جنوب ـ غربه ،جنوب ـ شرق ...

و ـ ترکیب‌داخلینده‌بیرمفهومو افاده ائده‌ن مختلف معنالی اسملردن ـ عمله گلن اسملر . مثلا" : کافه ـ رستوران ، سینه ـ کلوب .

ز ـ ترکیبینده"ویس" ،"کونتر" وساپره‌حصه‌جیک‌لری اولان اسملر .مثلا" : ویس ـ آمیرال ، کونتر ـ آمیرال ...

ح ـ مختلف‌سؤزلردن دوزه‌لن خصوصی آدلار .مثلا" : آلما ـ آتا ،آمو ـ دریا . مونته ـ کارلو، پوئرتو ـ ریکو ...

ط ـ سیاسی فرقه‌لرین ،جریانلارین ،اشله‌جه‌ده اونلارین طرفدارلارینین آدلارینی بیلدیره‌ن اسملر : آنارشیست ـ سندیکالیست ،سوسیال ـ وطنپرور ، سوسیال ـ دئموکرات ، سوسیال ـ رئفورمیست ،سوسیال ـ شووینیزم (ع . ا .)

۳۷ ـ قدیم رسم‌الخط ده (غ) ایله یازیلان (G)سسلری ساده‌لیک پرنسیپینه گؤره ایندی (ق) ایله یازیلیر : تئله‌قرام ، هامبورق، مورفان .لکن عمومیت‌له (G) ده‌ییلن لر (غ) ایله یازیلیر : جوغرافیا . لکن کارتوقرافی ده کی (ق)، (Ğ) ده‌ییلمه‌دیگی ایچون ، (ق) ایله یازیلیر . صون

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش *

(۱۶)

یازان: دکتر جواد هیئت

سویت ادبیاتی : سویت (۱) ادبیاتی بارەسینده ۱۹۴۴ دەباکی‌دا نشر ائدیلن آذربایجان ادبیاتی‌تاریخینده و.ا.لنین دیلیندن بئله یازیلمیشدیر : "بو ادبیات آزادبیرادبیات اولاجاق،چونکی‌بو ادبیاتین صیرالارینا ،شخصی‌منفعت ومنصب حسی دگیل،سوسیالیزم ایده‌یاسی‌وزحمتکشلره رغبت حسی،یئنی‌ یئنی قوەلرجلب ائده‌جکدیر ،بو ادبیات ،بشریتین ان یئنی انقلابی‌فکرلرینی‌سوسیالیزم‌پرولتاریاتی‌نین تجربه وجانلی‌ایشی‌ایله بیرلشدیره‌ن کئچمیشین تجربه‌سیله‌حال حاضرکی‌تجربه‌سی‌آراسینداداٸماقارشیلیقلی بیرناٸیریارادان آزادبیرادبیات اولاجاقدیر." (۲).

بوناگوره دەسوویت ادبیاتی‌اوزوندن اول گلن ادبیاتلاردان آیریلمیش وتجریدائدیلمیش دگیلدیر .سوسیالیست ادبیاتی سوسیالیست مدنیتی‌نین بیرپارچاسی‌اولاراق بشریتین عصرلردن بری‌یاراتمیش اولدوغومدنیتی نائلیتلره اساسلانیر .حاکمیتی اوزالینه‌آلان پرولەتاریاموجودزنگین مدنی‌میراثی‌منیمسه‌ییر ،تدقیق ائدیب اوگره‌نیروا وندان سوسیالیزم جمعیتی‌نین منفعتی‌اوچون تنقیدی‌اولاراق استفاده‌ائدیر .سوسیالیست ادبیاتی‌دنیاادبیاتی‌نین ان یاخشی صنعتلری‌نین ترقی‌پرورفکرلری نین وارثی‌دیر (آذربایجان ادبیاتی‌تاریخی .باکی ۱۹۴۴)

آذربایجان سوویت ادبیاتی دا ،ملی‌بیرادبیات اولاراق آذربایجان خلقی‌نین قدیم مدنیتینه ،مین ایللیک ادبیاتینا وزنگین شفاهی خلق یاددیجیلیغینا سؤیکه‌نیر (دایانیر)چونکی بوزنگین ادبیات وصنعت آبده‌لرینده اکثریتله بشریتین یوکسک فکرلری ترنم ائدیلمیشدیر.

---

۱ – شوروی ۲ – آذربایجان ادبیات تاریخی .م.عارف ،ح.حسین اوف ،
میرجلال . باکی ۱۹۴۴

انسانییت، آزادلیق وخلقه خدمت بوادبیاتین اساس خصوصیتی اولموش دور. بوبویوکسک ومترقی عنعنه لری گنج آذربایجان سوویت ادبیاتی قیمتلی بیرمیراث کیمی منیمسه ییر، او گره نیر، اوندان استفاده ائدیر.

سوویت ادبیاتی یالنیز مضمونو اعتبارایله دگیل شکل و اسلوب اعتبار یله ده کئچمیش ادبیاتدان فرقلی‌دیر. بوادبیاتین یگانه یارادیجیلیق اصولو سوسیالیزم رئالیزمی‌دیر.

معین بیرتاریخی اولان ادبیاتلار اوز انکشاف یوللاریندا مختلف دورلر دن کئچمیشلر. حیاتی‌نتیجه عکس ائتدیرمه لریندن آسیلی اولاراق، کلاسیسزم، رومانتیزم و رئالیزم آیری – آیری دؤوره لرده ادبیاتین اساس یارادیجیلیق اصول ویا اسلوبلاری (سبک) اولموشلار.

۱۹ – نجی عصرده آذربایجان ادبیاتیندا رئالیزم حاکم اسلوب اولموشدی. م. ف. آخوندوف، ج. ممدقلیزاده، صابر وحقویردی یف‌ها میسی رئالیست یازیچیلار ایدی.

سوویت ادبیاتی‌نین بلاواسطه بیبیه له ندیگی بورئالیزمی، ماکسیم گورکی تنقیدی رئالیزم آدلاندیریر، چونکی بودؤورون رئالیست یازیچیلاری حیاتی باشلیجا اولاراق تنقیدنقطۀ نظریندن تصویرائتمیشلر. بوخا ریدا آدلارینی چکدیگیمیزمؤلف لراثرلرینده اوز دؤورلری‌نین اجتماعی‌حادثه لرینی و انسانلارینی تنقیدوافشا ائتمک مقصدیله عکس ائتدیرمیشلر. سوویت ادبیاتی بورئالیزمی انکشاف ائتدیردی‌وا ونویئنی مضمونلا، سوسیالیزم مفکوره سیله زنگین لشدیردی. بوادبیات یالنیزتنقیدوافشا ائتمک له کفایت لنمیر، عینی زاماندا سوسیالیست جامعه نین طلب لرینی و یئنی انسانلارینی تصویروتاپیداائدیر. دئمک سوویت ادبیاتی یالنیزتنقید ائده ن ادبیات دگیل عینی زاماندا تصدیق ائده ن بیرادبیاتدیر.

سوسیالیست فکرلرینی‌وانسانلارین گله جک حقیننده کی آرزولارینی ترنم ائده ن و اونلارین حیاتا کئچیریلمه سینه کؤمک ائده ن ادبیات یالنیز گئچمیش وابندیکی حیاتلا کفایت له نه بیلمیر، بوادبیاتدا ابندیله گله جگم وبوگونله صاباح بیروحدت تشکیل ائدیر. یازیچی یالنیزبوگونودگیل، بوگونده ن دوغان صاباحی دا تصویرائتمه لی، صاباح یارانا جاق حیاتین منظره لرینی یاراتمالی وحیاتی قاباغا آپارمالیدیر. ماکسیم گورکی سوسیالیست رئالیزمی باره سینده بئله یازیر: " بیزآنجاق کئچمیشدن ویاراتماسیندا

معین درجه ده اشتراک ائتدیگیمیزحال ـ حاضردان عبارت اولان ایکی وار لیغی بیلمک له‌کفایت له‌نمه‌مه‌لییک بیزا وچونجووا رلیغی دا ، گله‌جک لی وارلیغی دا بیلمه‌لییک . . .بیزبوا وچونجووا رلیقلاا یندیده‌ن مشغول اولما اونوتصویرا ائتمه‌لییک .بونسوزسوسیا لیزم‌رئا لیزمی اسلوبونوبا شا دوشه بیلمه‌ریک " (۱)

سوسیا لیست رئا لیزمی حیا تی‌وورغون بیروضعیتده دگیل دائما حرکت وانکشاف حالینده تصویرا ئدیروحیا تا تاریخی‌بیرمنا سبت بسله ییر .بورادا روما نتیزم‌سوویت یا زیچی‌سی‌نین‌کؤمکینه گلیر البته بوروما نتیزم انقلابی وواقعی حیا تا دا یا نان بیرروما نتیزمدیر .

۱۹ ـ ۲۰ ـنجی‌عصرا دبیا تی‌نین قهرما نلاری آصیل اولدوقلاری حالده اجتماعی مبا رزه‌ده ضعیف ونتیجه اعتبا ریله مغلوب اولان قهرما نلاردی .
(کئفلی اسکندر ،فخرالدین وفرهاد)

سوسیا لیزم‌رئا لیزمی ادبیا تین اساس قهرما نلاری خلقین یوکسک ایده‌یا لاری اوغروندا چالیشا ن مبا رز ،فداکا روا را ده‌لی‌ا نسا نلاردیر .

آذربا یجان خلقی‌نین تاریخی قهرما نلیق صحنه‌لری ده‌ا ؤزپا رلاق بدیعی افاده‌لرینی سوسیا لیست رئا لیزمینده تا پدیلار .سوویت دؤورونده‌یا زیلان تاریخی روما نلاردا ونما یشنا مه‌لرده آزادلیق اوغروندا کی مبا رزه لرین تا ریخی-فلسفی اهمیتی نی آچیب تحلیل ائتمک بیرینجی یئری‌توتدو (کورا وغلو ، واقف و . . .) بورادا ،انسا نا منسوب اولدوغوعرقه وملیته گؤره دگیل ،داشیدیغی‌اجتماعی هدفه ،جا معه‌ده توتدوغویئره وا ونا بسله ـ دیگی منا سبته گؤره قیمت آلدی

انسا ن پرورلیک حسی سوسیا لیزم‌رئا لیزمی‌نین اساس روحونو تشکیل ائدیر .سوویت ادبیا تی کؤکوا عتبا ریله‌خلقله ، گئنیش زحمتکش طبقه‌لریله با غلی اولان وآنجاق اونا خدمت ائده‌ن بیرادبیا ت دیر .وبوتون زحمتکش لرین ایستک وآرزولارینی عکس ائتدیریر .

سوویت ادبیا تی‌نین تشکل دؤوری (۱۹۲۶ ـ ۱۹۲۰)-سوویت رژیمی‌ایش با شینا گلدیکدن صونرا دنیا مدنیتی‌نی گئنیش خلق کوتله‌لری ایچه ریسینده
یا یماق وخلق ایچه ریسیندن
یئنی وسا غلام یا را دیجی قوه‌لرحا ضرلاماق مقصدیله بیرصیرا علمی ـ مدنی مؤسسه‌لر : عالی مکتب‌لر ،تئا ترلار ،موزه‌لر ،کتا بخا نالار ،اؤلکه‌شنا سلیق

۱ ـ م . گورکی، ادبی تنقیدی مقا له‌لر ۱۹۳۷

جمعیتلری ونشریات اداره‌لری قورولدی .

۱۹۲۲ ده‌شرق خلقلری‌نین قورولتایی باکی دا توپلاندی .

۱۹۲۳ ده آذربایجان تئاتری نین اللی‌ایل لیگی بایرام ائدیلدی .

خلق ماهنیلارینی اوگرنمک وسویت اوپراسی یاراتماق ایچون بسته کار (آهنگساز)لار دعوت آئدیلدی ،"معارف و مدنیت"و" قیزیل قلم "، "شرق قادینی " کیمی‌بیرچوخ‌ادبی - اجتماعی ژورنالارین نشری‌بینه باشلاندی .

۱۹۲۶ دا بؤیوک علمی اهمیتی اولان بیرینجی تورکولوژی قورولتایی باکی دا توپلاندی (۱) یئنی رژیم آذربایجان منورلری واوجمله‌دن یازیچیلاری آراسیندا‌کی طبقه‌له‌شمه‌نی دا ها آیدینلاشدیردی. یازیچیلارین اکثریتی یئنی رژیمی قبول ائده‌رک بوتون باجاریغینی زحمتکش خلقین منفعتی یولوندا ایشلتمه‌یه‌باشلادی هله‌سوسیالیست رژیمی‌نین حاکمیتندن قاباغ بوتون یارادیجیلیغی‌ایله‌خلقین آزادلیغی‌نا ،ترقی‌سینه‌خدمت ائدن جلیل محمدقلیزاده ،ع .حقویردی،سلیمان ثانی‌وعزیرحاجی‌بیگوف وعبدالله شائق کیمی‌یازیچیلار یئنی رژیمی منیمسه‌مگه‌وقلم‌لرینی اونونلا اویغون ایشلتمه‌گه‌باشلادیلار ،جلیل محمدقلیزاده‌اولا"تبریزه‌گئدیب ایکی‌ایله یاخین اورادا یازیب وشیخ محمدخیابانی‌نه‌له ایش بیرلیگی‌ائتدی لکن خیابانی‌نین فجیع اؤلوموندن صونرا دکترنریمان نریمانوفون دعوتیله‌تکرار باکی‌یا گلدی وملانصرالدینی چیخارماغادوام ائتدی .

یازیچیلارین بیرقسمی‌ده‌اؤز ملیت‌چی فکرلرینه‌دوام ائتدیلروبئله لیک‌له‌ده‌صنفی مبارزه‌ادبیاتدا‌دا‌ها کسگینلشدی .

کومونیست پارتیسی سوویت ادبیاتی‌نین انکشافینا رهبرلیک ونظارت ائدیرومخالف جریانلارین وتاثیرلرین خنثی ودارمادا‌غین ائدیلمه‌سینه کؤمک ائدیردی .سوویت ادبیاتی‌نین انکشافیندا فرقه‌نین ۱۹۲۵- نجی ایلده‌کی قراری"پارتیانین بدیعی ادبیات ساحه‌سینده‌کی سیاستی‌حقینده" اؤزنوبه‌سینده بؤیوک بیررول اوینامیشدیر .

---

۱ - تاسف کی‌بوکیمی‌قورولتایلارآذربایجاندا بیرداها توپلانمادی وبیرنتیجه‌ایلدن صونرا تورک سؤزوده‌کتابلاردان سیلیندی وآذربایجان دیلی- نین تورک دیللریندن بیری وان تمیزی اولدوغوا ونودولدی‌وحتی‌بعضی‌لری طرفیندن انکارائدیلدی‌وبدعتین تاثیری‌اوزون ایللردوام ائتدیسه‌ده - علمی‌تحقیقات وسیاسی‌ها وانین دگیشمه‌سی‌سایه‌سینده‌صون ایللرده‌آزالدی وحتی‌آذربایجان ادبیاتینی‌ودیلینی‌علمی‌شکیلده بیلنلرآراسیندا قالمادی.

آذربایجان سوویت ادبیاتی‌نین ایلک تشکل دؤورو بیر صیرا ادبی‌جریان وگروپلارین فعالیتی ایله تعیین ائدیلدی. بوگروپلاری قیصاجا اولاراق گؤزدن کئچیره‌ک:

نثرده رئالیزم وناتورالیزم – رئالیست نثر اسلوبونو داها گئنیشلندیرمک ویوکسلتمک فکریله میدانا چیخان بیرصیرا یئنی یازیچیلار عکسینه اولاراق بونوع هم مضمون وهم ده شکل جهتیندن تماما میله محدودلاشدیردیلار. عائله ومعیشت مسئله‌لریندن کنارا چیخا بیلمه‌ین یئنی حکایه‌چیلر بومسئله‌نی ار – آرواد آراسینداکی اختلاف وانتقاملار شکلینده قویماقلا کفایتله‌نیردیلر.

رومانتیک شعر – رومانتیک شاعرلرین بیرقسمی رئالیزمی شعرایچون قابا بیرسبک حساب ائده‌ره‌ک شعری گونده‌لیک حیاتی مسئله‌لردن کنارا چکمه‌گه جهدگؤسته‌ردیلر. بونلار ماتریالیزم فلسفه‌سینه اینانمایب ایدئالیزم، دین وملیت طرفداری شاعرلردی. ظاهرده "صنعت صنعت ایچون دور" ویا "صاف صنعت" شعارینی تعقیب ائدیردیلر. بوشاعرلرین بعضیلری اوجمله‌دن: (حسین جاوید) "منیم‌تانریم‌گؤزه‌للیکدیر، سئوگی‌دیر" دییه‌ره‌ک اجتماعی مسئله‌لری اؤن پلاندا گؤتورموردی. یاخودشاعراحمدجواد سمبولیزمه داها آرتیق تمایل گؤسته‌ریردی. بئله‌لیک‌له اؤزلرینی‌او دؤورون ادبی محیطیندن بیرنوع تجرید ائدیردیلر ویئنی معاصرجریانلاردان اوزاقدا دوروردولار.

غزل ژانری‌نین دوامچیلاری – کهنه‌ضیالیلار ایچه‌ریسینده کلاسیک شعرین دوامچیلاری آدیله مشهوراولان غزلچی شاعرلرخصوصی بیردسته تشکیل ائدیردیلر.

عبدالخالق جنتی، آقاداداش منیری وآذرکیمی کلاسیک آذربایجان شعرینی دوام ائتدیره‌ن یاشلی شاعرلراسکی‌بدیعی‌شکلی عینیله‌ساخلاییر، کلاسیک شعرین قایدالارینی محافظه ائدیرویئنی شرایطی وطلبلری نظره آلمیردیلار. بوشاعرلرین بعضیلری یئنی حیاتا صمیمی بیرمناسبت دویماقدا ایدی. لکن بیرقسمی‌ده کلاسیک شعرپرده‌سی آلتیندا بعضی کوسکون وبدبین شعرلریازیردیلار. مثلاً قساوانچی صمدمنصورون "هپیسی رنگدیر" شعری‌امیدسیزلیگن واجتماعی دوشگونلوگون آیدین بیرافاده‌سی‌ایدی. هرشئیین بیر رنگ وساخته‌لیکدن عبارت اولدوغونو ادعا ائدن‌شاعرین صونوندا

بوقرا راگلیر :
ایندیکی ممکن دگیل عالمده اولماق کامیاب
ای گوزون قربانی، ساقی، ویرگنه ساغر شراب

بو ادبی جریانلار ۱۹۲۵ ده تشکیل ائدیلن "ادبیات جمعیتینده "بیرلشمیشدیر. بو جمعیتین ناشر افکاری "معاریف و مدنیت" مجله سی ایدی و مقصدی عموم آذربایجان ادیب ویازیچیلارینی فکری بیراتحادا دعوت ائتمک و ادبیاتین انکشافینا چالیشماق ایدی. لکن حاکم اولان یئنی مفکوره نین قوتلی تاثیری ایله بیر- بیریندن آیریلان و فکرا عتباریله بیر- بیرینه ضد اولان یازیچیلاری فکری اتحادا دعوت ائتمک ممکن دگیلدی .

" آذربایجان ادبیات جمعیتی" نده کی تضادلارین پارلاق بیر نمونه سینی معارف و مدنیت مجله سی نین و "ادبی پارچالار" (۱۹۲۶) آدلی مجموعه نین مندرجاتیندا آیدین گوروروک. بو مجله لرده ج. محمدقلیزاده نین رئالیستیک "زیرراما" و "قوزو" حکایه لریله یاناشی ج. جاویدین رومانتیک "پیغمبر" ی و "آفت" ی و اصلینده تورکیه لی اسماعیل حکمتین غلیظ دیلده یازیلمیش مقاله وشعرلری وعبدالخالق جنتی نین مخمسلری وسایره چاپ اولونوردی .

انقلابی شعرین انکشافی - ادبیات جمعیتینده توپلانمیش شاعرلرین اکثریتینی ملیتچی ورومانتیک شاعرلر تشکیل ائدیردی. بونلارین قارشیسیندا زحمتکش کوتله لری ایچه ریسینده ومکتبلرده انقلابچی کومونیست ضیالیلاری یارانیردی. ایلک زامانلاردا "گنج ایشچی" و "کومونیست" گازتلرینده یازان بوگنجلر کومونیست پارتی سی نین کومک ورهبرلیگیله "قیزیل قلملر جمعیتی" ایله بیرلشدیلر. بیرینجی ایللرده سوویت ادبیاتیندا شعر اساس یئری توتوردو وبوشعرین باشلیجا خصوصیتی ده مدارز روحلو اولماسی ایدی. اجتماعی لیریکا، نغمه، مارش وکیچیک قهرمانلیق پوئمالاری(۱) بو شعرین آدبی نوعلرینی تشکیل ائدیردی. ۱۹۲۶ دا نشر ائدیلن "گنج قیزیل قلملر" آدلی مجموعه ده گنج انقلابچی شاعرلرین سوویت حاکمیتی ایللرینده یازدیغی ایلک آثرلری درج ائدیلمیشدی. بومجموعه ده آلتمیشا قدر شاعرین شعرلری چاپ اولموشدی وبونلارین چوخونی گنج طلبه لر، فعله فاکولته سینده کی طلبه لر، کند معلملری وقیزیل عسگرویا شقا امکچی گنجلر تشکیل ائدیردی. بیرچوخ نقصانلارینا باخمایاراق بوراداکی شعرلرینی اجتماعی،

۱ - پوئما = اللی بیتدن چوخ منظوم حکایه

فرهنگی بیرحرکتین باشلاندیغینی‌گوستریردی .

"قیزیل قلملر "شعری‌نین‌یارانماسیندا فعال چالیشان شاعرسلیمان رستمین ۱۹۲۳ ده‌یازماغا باشلادیغی‌ایلک شعرلری آیریجا اولاراق "المدن - نشاء یه "آدلی کتابچادا چاپ اندیلمیشدیر .

ایلک زامانلارسوویت گنجلیگی ایسته‌ر - ایسته‌مزاسکی‌مفکوره‌لی‌شاعرلرین تاثیرینه‌قا پیلیردی‌بوایشده‌معلملرین رولوچوخ‌مهم‌ایدی .حتی سلیمان رستمین ایلک شعرلریندده‌داخی‌بدبین لیک ودوشگونلوک گوزه‌چارپیردی.شاعراو دوورا وچون سجیه‌وی اولان بومسئله ده‌معلملرین رولونو بئله‌بیان ائدیر :

معلم‌دئدی - اوغلوم ،سنین گوزه‌ل طبعین وار

چالیش ملی شعرلر یاز ، هرکس سنی آلقیشلار

المدن نشاء یه دوغروحرکت ائتمک و"اولین شعر" (۱)دن ال چکمک سوویت دوورو شعری‌نین ایلک آددیمی اولموشدور .

ایکینجی آددیم‌یئنی حیاتیت ترنمی وکهنه‌حیاتا ترنم ائده‌نلره‌قارشی قطعی مبارزه‌یه‌گیریشمک له‌باشلانیردی.بوگونلرین تاثیرینی س .رستم " اوزومدن "آدلی مقاله‌سینده‌بئله‌ایضاح ائدیردی : " آرتیق منیم‌شعرلریم‌گولومسه‌میه باشلادی .اوزومده‌گولومسول اولدوغومدان ،شعرلریمله کومسومول (۲) حیاتینی ترنمه‌باشلادیم .حتی آچدیغیمیزیئنی پرولئتار ادبیاتی جبهه‌سینده‌بیزه‌آغیرضربه‌لرووران‌لارا شعرلریمله‌جواب وئردیم داها دوغروسو هجوم‌ائتدیم" .سلیمان رستم هم‌تشکیلاتچی (گنج قیزیل قلملراتفاقی‌نین کاتبی کیمی" هم‌ده فعال بیریارادیجی کیمی گنج‌انقلابچی شعری تمثیل ائده‌رک شاعرلری حیاتی‌لیگه ،رئالیزمه‌پارتیالی اولماغا چاغیریروبورژووا استه‌تیزمینی افشاء ائدیردی .بوزمان اونون شعرلری بیر مانیفیست کیمی سسله‌نیردی .

دالوی (۳) بیطرف صنعت ، دالوی بیطرف شاعر

دالوی بیطرف نغمه ، دالوی بیطرف شعر .

" بایقوش " شعرینده‌او ،آنتی سوویت شعری وشاعرلری داها آچیق بیرافاده‌ایله قامچیلاییردی .

اوتمه آرتیق ،سسینده‌ماتم‌وار بونو صنفیم طلب ائدیر سندن

---

۱ - صمدوورغون"اولین شعرلریم" (فانار۱۹۳۲) ۲ - گنج‌کومونیست‌لر .
۳ - رداولسون (روسجا)

سنه ان مون جواب بودورمندن کیم‌کی بئویله اوتیرسه بیلسین کی
اونا بیر آد وئره‌ر اتلیم" بایقوش"

بودؤوره‌یا راتا ن سوویت شعری نین ایکی‌مهم‌نقصانی وا ردی :
اولا" گنج شاعرلرحدیندن آرتیق یئنی حیاتین تاثیرینه قاپیلاراق وار- لیغی چوخ سطحی تصویراتدیردیلر ،سونرا یئنی فکرلروحس لرچیلاق بیر شکلده افاده اولونوردی :

مدنیت باغچاسیندا قوخوسا چان بیرگولوم
پرولتار شاعری یم چهچه وورا ن بلبلوم...
....

یوردوموزا گیره‌ن گوندن شانلی آپریل(1)گونلری
باغچا میزدا فرحله نر ،بلبول گولر ،گول گولر
آچیلمیشدیر ایشچیلرین ، کویلولرین دیللری
توکولمز گوزلریندن یاش،کونول گولر ،دیل گولر

شاعربودؤورده اوکتبروآپریل انقلابلاریندان، ۸ مارتدان چکیجدن اوراغدان ،آزادلیقدان ،عصیاندان یازیردیلار :

نغمه‌لر اوخویار ،یورولماق بیلمه‌ز سندانین اوستونده رقص ائدن چکیج
ده‌گدیکجه سندانا تیغیلجیم ساچار جوشاردمیرچینی‌گولدوره‌ن چکیج
(دمیرچی خانادا)

بو ،دؤوره‌ده م .س .اردوبادی وجعفرجبارلی‌نین بیرصیرا مهم‌شعرلرینی ده‌قیدا ئتمک لازمدیر. م .س. اردوبادی ژورنالیستیک فعالیتی‌ایله شاعر- لیگی‌ا ویغونلاشدیراراق مبارزبیرشاعرکیمی روزنامه ومجله صفحه‌لرینده چیخیش ائدیردی.اونون ساتیریک شعرلری ما برسیکینی‌دوام ائتدیریردی.

۱۹۲۳ ده "معارف ومدنیت" مجله سینده جعفرجبارلی‌نین"قیزقالاسی " آدلی‌مارقلی‌تاریخی- افسانه وی‌پوئماسی‌درج‌ائدیلدی.قیزقالاسی‌آذربایجا- نین قدیم‌تاریخیله علاقه‌دارا ولاراق ومعاصرشکلده‌یازیلمیش ایلک مکمل رومانتیک بیرپوئما اولماسی‌اعتبارایله اهمیتلی‌بیرحادثه ایدی.بوراد ا- جبارلی‌یاکی‌نی،خزردنیزینی ونا موسلوبیرآذری‌قیزی‌نین فاجعه سینی‌تصویر ائدیردی.بوپوئما گئت - گئده سوویت شعرینده‌انقلابی اپیک (۲) نوعون انکشافینا تاثیرائتمیشدیر .

۱- آپریل آیینداسوویت قیزیل اوردوسوآذربایجانی‌آلمیش وسویت رژ- یمینی قورموشدور . ۲ - اپیک = حماسه‌ای .

۱ ـ ا نقلابی درا ما تورگیا (نما یشنا مه) ـ سوویت حکومتی ا یش با ـ شینا کئچینجه قا رشیسیندا بیرصیرا مدنی ـ معا رف ا یشلری دورورد وکی بونلاری‌بیرینجی‌نوبه ده تئا تریئریننه یشتیرمه‌لی‌ا یدی.تئا ترقا پیلارینی خلقین ا وزونه گئنیش صورتده آچما لی‌وینی‌حیا تلاکوتله لری‌تا نیش ا ئتمه لی ویئنی قا یدا لارلا ا یشله مگه ویا شا ما غا چا غیرما لی‌ا یدی.بومهم‌وظیفه نی زحمتکش طبقه سی‌طرفدا ری‌یا زیچیلارا ئوزمهده لرینه آلدیلاروبا جا ریقلا ا یفا ا ئتدیر .

۱۹۲۱ ده معلم‌یا زیچی‌سلیما ن ثا نی‌بیرینجی‌سوویت آ ذربا یجا نی‌درا ماسی ا ولان "لاچین یوا سی "نی یا زدی.بورا دا ا یلک دفعه ا ولارا ق پرولتا را نقلا- بی‌نین غلبه سی‌بدیعی‌بیرا وستا لیقلاتصویرا ولونوردو .لاچین یووا سیندا ایکی شخصیت دقتی‌جلب ا ئدیر .ا میرا صلان آ قا وپری‌جها ن خا نم .ا میرا صلان آ قا نفوذلووغدا ربیربیگ دیرمون دقیقه یه قدربولشویک لرله مبا رزه ا ئدیر ، "نا موسونو" مدا فعه ا ئتمک آ دی‌ا یله چا رپیشیر .بیگ لری‌ا طرا فینا توپلاییر وا ئولوم- دیریم مبا رزه سینه شخصا "رهبرلیک ا ئدیروملکدا رآ قا لیغی‌نین‌محکم قا لاسی‌ا ولان لاچین یووا سینی‌ا ئوزا لینده محکم‌سا خلاما غا چا لیشیر .روسیه ده تحصیلده ا ولان ا وغلوجها نگیرا نقلابچیلاردسته سی‌نین با شیندا لاچین یوا سینا هجوم‌ا ئدیر .دونمکی کندلی‌لربیگدن ا وزدئونده ریرلر ،بیگ لرین ،تا جرلرین وروحا نیلرین آ را سیندا دا تغرقه وا ختلافلاردوشور .لاچین یوا سی‌نین ا لدن گئتدیگینی گوره ن ا میرا صلان آ قا دلی‌ا ولورو ا ئوزونو ا ئولدورور .عمی‌سی‌نین تربیه سیله بویوین پری‌جها ن خا نم‌دا مدت لرعمی‌سی‌نین یولوندا گئدیروجها - نگیره قا رشی دورور...

ع .حقوردی یوفون کهنه‌حیا ت ومعیشتی تنقیدا ئده ن "کهنه دودما ن" ، " با با یوردوندا " ، "سلیما ن آ خوندوفون "عشق وا نتقا م "وجعفرجبا رلی‌نین یئرلی‌بورژووا زی‌نین ا خلاق پوزغونلوغونوتصویرا ئده ن "آ یدین" و "ا وکتا ی ا وغلو" پیئسلری‌سوویت نما یشنا مه لری‌نین ا یلک نمونه لری‌ا یدی.

سوویت حا کمیتی‌نین ا یلک ا یللرینده تشکیل ا ئدیلمیش "تنقیدوتبلیغ تئا تری" معا صردرا ما تورگیا نین ا نکشا فینا بئویوک خدمت ا ئتدی.ا سا س ا عتبا ریله تبلیغا ت مقصدی‌دا شیا ن بوتئا ترصحنه نی‌قیزغین بیرمعا رف ا و- جا غینا چئویردی ونما یشنا مه یا زا نلاری ا ئوزا طرا فینا توپلادی ومعا صر موضوعدا بیرصیرا منا را قلی‌ا ثرلرین یا را نما سینا سبب ا ولدی. بو تئا تر

حق وردی‌یوفون "چرخ‌فلک" پیئسیله ۱۹۲۱ ده (۱۳ نوا مبر) آچیلدی.بوتئاتـ
ترین برنا مه‌لری چوخ مختلف ایدی.بورا دا کهنه حیا تدا ن بحث ائدن بیـر
میرا جتماعی ـ ا نقلابی ا ثرلرا ولدوغوکیمی انقلابدا ن صونرا کی حیا تـا
معیشته عا یدده ا ثرلروا ردی .تما شا یا قویولان آ ثرلرعمومیتله قیصـا،
ا ولدوقجا بسیط ا ولدوغوحا لده ،اوزکوتلله‌وی لیگی،گونده‌لیک حا دثه‌لـره
جوا ب وشرمه‌سی وتربیه‌وی رولوا عتبا ریله بوپیئسلرین وعمومیتله تنقید
وتبلیغ تئا ترین‌نین ا نقلابی ا همیتی چوخ بؤیوک ا یدی.ا نقلابی نما یشنا مه
وتئا ترین ا نکشا فینا روس وغربی ا وروپا ا دبیا تیندا ن ا ولونا ن بیرچوخ
ترجمه‌ا ثرلرده خدمت ا ئدیردی .

سوویت ا دبیا تی‌نین غلبه‌سی ا وغروندا ـ (۱۹۳۴ـ ۱۹۲۶) ۱۹۲۵. ـ ینجی
ا یلین خردا د(جون) آ یینده حزب کومونیستین مرکزی کمیته‌سی ا دبیـا ت
حقینده خصوصی‌بیرقرا رچیخا ردی "پا رتیا نین بدیعی‌ا دبیا ت سا حه‌سینده‌کـی
سیا ستی‌حقینده". بوقرا رسوویت ا دبیا تی‌نین قا رشیسیندا دورا ن مسئله‌لری
آ یدین بیرشکلده گوسته‌ریر،یا خین گله‌چکده پرولـه‌تا ریا نین ا دبیا ت سا حه
سینده رهبرموقعینه گله‌جکینی‌خبروئریردی .فرقه‌ضدا نقلاب عنصرلرله‌میا رزه
ا ئتمه‌گی وبیطرف یا زیچیلارین کومونیست مفکوره‌سینی منیمسه‌مه‌سی‌ا یچون
دقت وا حتیا طلا چا لیشما غی تا پشیریردی.بوقرا رسوویت ا دبیا تی‌نین ا نکشا
فیندا ا سا س سیا سی وثیقه‌لردن بیری ا ولدی .

سوویت ا دبیا تی‌نین تشکیلات جهتیندن محکم‌له‌شمه‌سی ا یشینده "ا دبیات
جمعیتی "نین لغوی و" قیزیل قلم" ا دبیا ت جمعیتی‌نین تشکیلی(۱۹۲۶)
مهم‌بیرآ ددیم‌ا یدی .

قیزیل قلم‌ا کثریتله مکتبلی گنجلردن تشکیل تا پمیشدی وبا کی‌شهریته
محدودا یدی .جمعیتی کمیت وکیفیت با خیمیندا ن بومحدودلوقدا ن چیخا ر ـ
ما ق ا یچون ۱۹۲۸ (۱۳ ژا نویه) ده آ ذربا یجا ن پروله‌تا ر یا زیچیلاری‌نین
بیرینجی قورولتا ئی چا غیریلدی .

آ ذربا یجا ن پروله‌تا ر یا زیچیلاری جمعیتی‌نین ا سا سینی قویا ن بـو
قورولتا ی‌آ ذربا یجا ن سوویت ا دبیا تی‌نین ا نکشا فیندا بؤیوک رول‌ا وینا دی،

بودؤورده ا دبیا تدا رها لیزم‌ا نکشا ف ا ئتدی وسوویت دؤورونون قهرـ
ما نلاری تصویرا ئدیلمه‌گه با شلاندی،شعرله بیرا برنثرده‌ا نکشا فا با شلادی‌وبیر
میرا نما یشنا مه‌لریا زیلدی،یئنی ـ یئنی روما نلارا ورتا یا چیخدی مثـا ل
ا یچون سلیما ن رستمین "قول سوزقهرما ن" (۱۹۲۸)، "پا رتیزا ن علی" (۱۹۳۲

و" نس " (۱۹۳۲) ،صمدوورغونون "کومسومول پوئماسی"و "۲۶ لار" پوئماسی ح.مهدی‌نین "داشقین " ،سلیمان رحیم‌اوفون"شامو" م.ابوالحسنین "دنیا قوپور" رومانلارینی ذکرائده‌بیلیریک .بورومانلاردا وطنداش محاربه‌سی موضوعواساس یئرتوتموشدور.

شعرده‌وطنداش محاربه‌سی موضوعوانقلابی –رومانتیک بیراسلوبدا افاده‌اولونوردو .بونون اَن یاخشی مثالینی س.رستمین اثرلرینده‌گورورک .مثلا"دشمنه‌قارشی فداکارلیقلامبارزه‌ائده‌ن پارتیزان علی‌اولرکن داخی‌جانیندان آرتیق سئودیگی کومسومولو (گنج‌کومونیستلر)دوشونور:

آرتیق علی یوخدو اونو قرمزی قان*باسمیشدی
لکن واردی اونون جاندان سئودیگی بیردوغرویول
اوزاندیغی یاش توریاغین اوزه‌رینده‌یازمیشدی
بارماغینی اوزقانینا باتیراراق :"کومسومول!"

عینی‌انقلابی – رومانتیک سبکی صمدووغونون "کومسومول پوئماسی" ندا دا گوروروک .صمدبورادا گنج‌نسلین سوویت‌حاکمیتی اوغروندا مبارزه‌ینی تصویرائتمیشدیر .بودوور یارادیجیلیغیندا اثپیکه (حماسی شعره) وغرومیل اویاندیغی گورونوردو .بوزمان ،سوسیالیزم‌قورروجولوغوواشترای چالیشماشرایطنده‌انسانلارین دگیشمه‌سی وسوسیالیست تربیه مسئله‌سی شعرین ضروری بیرموضوعوولماغاباشلامیشدی .بوساحه‌ده‌سلیمان رستم‌ین "یاخشی یولداش پوئماسی "اَن یاخشی پوئمادیر .بئله‌لیک له صنفی مبارزه‌شرایطینده‌انکشاف ائده‌ن سوویت شعری هم‌شکل ،هم‌ده مضمون اعتبا- ریله‌یوکسه‌لیردی وسوویت شاعرلری شعری سوسیالیزمین ایستکلری‌اوغرو- دا تجهیز ائتمه‌گی بیرآن بئله‌اونوتموردولار.

مضمون اعتباریله‌سرعتله‌ده‌گیشن وانکشاف ائده‌ن شعرشکل وفورما باخیمیندان دا انکشاف مرحله‌سی کئچیریردی .اساسا "هجا وزنینه‌سؤیکه‌نن سوویت آذربایجان شعری قوشما وزنی وبو وزنین مختلف شکل لرینی تطبیق ائدیر،مضمونا گوره‌یئری گلدیکجه بووزندن سربست (آزاد)استفاده‌ائدیردی

روس‌ادبیاتیندا ۱۹۲۴ ده‌یارانان کونستروکتیویزم جریانی وماپا- کوفسکی‌نین تاثیریله‌میکائیل رفیعلی طرفیندن وجوده‌گلن سربست‌شعر آذربایجان ره آلیزم‌ساده‌لیک وخلق چیلیک دن چوخ شکله ،ائسته‌تیزمه‌وفرچی- لیگه‌مثیل ائدیردی .ملی فورمایا یابانجی(بیگانه)اولان "سربست‌شعر"

انقلابی جمله پردازلیقلا آذربایجان خلقی‌نین ملی‌کلاسیک ادبیاتینی و معارفینی گؤکوندن رداشدیردی. اونون ایچون ده‌تئزپارلادیغی حالدا تئز ده‌سؤندی وموفقیت قازانابیلمه‌دی.

سوویت شعری آذربایجان کلاسیک شعری‌نین وخلق یارادیجیلیغی‌نین ان یاخشی عنعنه‌لری‌اساسیندا انکشاف ائدیرعینی‌زماندا دنیا ادبیاتی‌تی‌نین ناظلیت لرینی ده‌دریندن اؤگره‌نیروزنگینله‌شیردی. ملی فورما، دیل و اسلوب خصوصیت لری، یوکسک هومانیزم ووطنپرورلیک ایده‌لری اعتباریله نظامی، نسیمی، فضولی وواقف دن اؤگره‌نن سوویت شعری سوسیالیزم فکرلرینی ادبیاتدا عکس ائتدیرمه‌گی وبوگونون فعال ومبارزشعرینی یاراتماق یوللارینی دام. گورکی ومایاکووسکی دن اؤگرنیردی. بونون ان یاخشی مثالینی جعفرجبارلی، صمدوورغون وسلیمان رستمین یارادیجیلیغیندا گؤروروک.

دؤورون ادبیاتی ایچون سجیه‌وی اولان جهتلردن بیری ده‌سوویت رئالیستسمت نثری‌نین قوت له نمه‌سی‌ایدی. رئالیست سوویت نثری تنقیدی رئالیزمین عنعنه‌لرینه‌اساسلانیروخلقین قهرماناولیق احوال روحیه‌سینی اونون مبارزروجونوافادء‌ائتمک یولیله ایره‌لی‌له‌ییردی. سوسیالیزم‌فکرلرین حیاتدا وانسان احوال روحیه‌سینده‌کی انعکاسینی، آذربایجان خلقی‌نین یوکسک امل لرا وغروندا‌کی مبارزه‌سینی تصویرائده‌ن نثرلری ده یازیلماقا باشلامیشدی.

قیدائتدیگیمیزکیمی وطنداش محاربه‌سی قهرمانلیقلارینا حصرائدیلمیش ع.مهدی‌نین "داشقین" (۳۳– ۱۹۳۱) ابوالحسنین "دنیا قوپور" ۱۹۳۲ آدلی رومانلاری وس.رحیموفون شاموا ثری آهمیتلی دیر.

بدیعی نثرین موضوعوندا گؤزه چارپان باشلیجا خصوصیت انقلابین انسان حیاتیندا وشعوروندا عمله‌گتیردیگی یئنی ایده‌یا، یئنی‌حرکت ومیل لرین تصویری‌ایدی. مثلاً "ثابت رحمان‌نین "وفاسیز" آدلی حکایه‌سینده‌کهنه‌محیط دن چیخاراق چتین یوللارلا انکشاف ائده‌ن بیرگنجله‌تانیش اولوروق آداشچی‌وفلوصالح اول لردیلسیز- آغیزسیز اوتانجاق وباجاریقسیزبیرآدام‌اولدوغوحالدا گئت - گئده‌دگیشیرویئنی‌حیاتین قوروجولاری‌صیراسینا کئچیر. مولف صالحین یئنی‌دن تربیه‌ائدیلمه‌سینده‌کی چتین لیک لری، اونون شعوروندا‌کی‌اسکی قالیقلارین باواش - یاواش سیلینمه‌سینی

گؤسته رمک لـه جا نلـی‌وا ینا ندیریجی‌مثبت بیرصورت یا را تما غا موفق ا ولور .

ج.جبا رلی‌نین بیرصیرا حکا یه‌لرینده‌آ ذری‌قا دینی‌نین فکری وروحـــی ا نکشا فی بدیعی‌وا قعی‌بیرشکلده‌تصویرا ئدیلمیشدیر .مثلا"" گلزا ر " (۱۹۲۴) دلبر" (۱۹۲۷) ،"گولر" (۱۹۳۴) ،و"فیروزه" (۱۹۳۴) گئت ـ گئده‌دا ها چـــوخ آ ییلان وا ؤزا نسا نی قیمتینی درک ا ئده‌ن آ ذری قا دینی‌نین تدریجی‌شعـور یتگین لیگینی عکس ا ئتدیریرلر .گلزا ر ،دلبروگولرا سکی‌حیا ت وعنعنه لرین علیهنه ا عترا ض وچیخیش ا ئتسه‌لردا خی رولـلاری پا سیوقا لیرلکن فیــروزه بونلاری‌تما ملاییر .ا ودوکتوردوروکهنه‌عا دت وعنعنه‌لرین قا لین حصا رینی قیرمیش وآ زا دا ولموشدوروسوویت ا دبیا تینندا یئنی ا نقلابی ومبا رزا نسا ـ نلارین سمبولوشکلینده‌تصویرا ئدیلمیشدیر .بودا سوویت نثری‌نین ا یلــــک غلبه‌سی ا ولموشـدور .

بودؤوده‌ا دبی‌تنقیدین با شلیجا رولوبورژوا وملیتچی ا حوا ل روحیـــه ا یله‌مبا رزه‌دن عبا رتدی .۳۱۰ـ ۱۹۳۲ ده قوتله‌نن تورکجولوق جریا نـــی ا دبیا تدا صنفی مبا رزه‌نی کؤلگه‌ده‌قویوروآ زقا لا نکا را ئدیردی .ثا نی لی کیمی یا زیچیلارملیتچی ا دبیا تشنا سلار (چوبا نزا ده وبا شقا لاری) طرفیندن ا دبیا تین ا ن قوتلی نمونه‌سی کیمی حسا ب ا ئدیلیردی .گنج سوویت‌ا دبی تنقیدی بونلارلامبا رزه‌آ پا ریب وا ونلاری نظری جهتدن ا فشا ا ئدیردی. لکن ا دبی تنقیدا دبیا تین بیرصیرا دا خلی مسئله‌لرینی نظردن قا چیریردی . مثلا" دیل،ا سلوب ،بدیعی‌لیک ،صنعتکا رلیق وژا نر(نوع)مسئله‌لری‌چوخ آ ز مذا کره‌ا ئدیلیرویئنی ا دبیا تین موضوع وحیا تی ا حا طه‌ا عتبا ریله زنگین- لیگینه فکیروئریلمیردی .گئنیش یا را دیجیلیق مبا حثه‌لری عوضینه قا بـــا سوسیولوژی تحریف‌لره‌یول وئریلیردی .حتی کلاسیک ا دبیا تین تدقیق و تدریسی‌ا یشینده‌ده عینی‌قا با سوسیولوژی تحریف‌لرا ؤزونوگؤسته‌ریردی . زنگین ا دبیا ت تا ریخلرینده‌کی یوکسک بشری حسلری،آ زا دلیق مثیللرینی ومثل سیزصنعتکا رلیغی بوتون درینلیگی‌ا یله میدا نا چیخا رما ق،ا ؤگرتمـک ومنیمسه مک یئرینه قا با سوسیولوژی ا صول طرفدا رلاری ا دبیا ت تا ریخینـی بلاوا سطه صنفی‌مبا رزه‌سلاحی‌کیمی آ لیروبؤیوک صنعتکا رلارین ا ثرلرینــی ده مطلق بیرا جتما عی طبقه ویا گروپون ا فا ده‌چیسی کیمی‌قیمت لـه‌ندیریردیلر بوقا با دئمک ا ولارکی،ا دبیا تین هرسا حه‌سینه سوخولما غا با شلامیشدی (۱)

۱ ـ آ ذربا یجـا ن ا دبیا تی تا ریخی با کی ۱۹۴۴

روسیا پروله‌تاریا زیچیلاری جمعیتی (راپ) رهبرلیگینده‌چالیشان تروتسکیچیلرین تا ثیریله آذربایجان پروله‌تاریا زیچیلاری جمعیتینده‌ده بیرچوخ بؤیوک صنعتکارلاری ادبیاتدان اوزاقلاشدیرماق، محدود درنکچی‌لیک، قوروچولوق کیمی جدی‌تهلکه‌لریارانیردی. آذربایجان پروله‌تار یازیچیلاری جمعیتینده‌عمله‌گلمیش وضعیت نتیجه‌سینده ع. حقوردی یف، ج. معدقلیزاده، ج. جبارلی، م. س. اوردوبادی و باشقا بوکیمی گورکملی‌وصداقتلی یازیچیلارتشکیلاتدان کنارداقالدیقلاری کیمی، همین قاباسوسیولوژی تنقیدین آماتسیزهجوملارینا راست گلیردیلر. (۱)

پارتیانین ۱۹۳۲ (۲۳ آوریل) قراریله محدود درنکچیلیک یولونا دوشن خصوصی پروله‌تار ادبی - بدیعی تشکیلاتلاری لغو اشدیلدی. اونلارین یئرینه سوسیالیزم قوررولوشوندا فعال اشتراک ائتمک ایسته‌ین بوتون یازیچیلارین بیرلشمه‌سی اساسیندا یئنی تشکیلات قورولدی. بوشکیلده گنج یازیچیلارلا بیرلیکده داها تجربه‌لی یازیچیلار داجدی صورتده ایشه گیریشدیلر.

م. س. اردوبادی تاریخی رومانلارینی یازماغا باشلادی و ج. جبارلی سوویت حقیقتینی تصویراتده‌ن قیمتلی اثرلرینی یازدی. وعزیرحاجی‌بیگ اوف، کوراوغلو اوپراسینی یاراتدی و بئله‌لیک له آذربایجان ادبیاتیندا یئنی بیریوکسه‌لیش دووری باشلاندی.

****

جعفرجبارلی - (۱۹۳۴ - ۱۸۹۹) - استعدادلی‌بیرنمایشنامه نویس، شاعر، حکایه‌چی وسناریست اولان جعفرجبارلی کلاسیک آذربایجان ادبیاتی‌نین اناخشی عنعنه‌لری اساسیندا یئتیشمیش، سوسیالیزم‌دووروئون یئنی طلبلرینی درک ائده‌ره‌ک شوروی ادبیاتی‌نین ان گورکملی یارادیجیلاریندان بیری اولموشدور. ایلک اثرلرینده‌تنقیدی رئالیزمین دوامچیسی کیمی میدانا چیخان جبارلی زمان گئچدیکجه رئالیزمی انقلابی‌رومانتسم له بیرله‌شدیردی وسوسیالیزم رئالیزمی‌نین نماینده‌سی اولدو.

جعفرجبارلی ۱۸۹۹ دا باکی‌نین خیزی‌کندینده کومورچی عائله‌سینده آنادان اولموشدور. اولجه باکی‌دا (روس - تاتار) مکتبینده

۱ - آذربایجان ادبیاتی تاریخی ۱۹۴۴ - باکی.

سونرا دا پولی‌تکنیک مکتبینده ا وخوموش وسوویت حاکمیتی دؤوروندە ا ونیور سیتەنین شرق فاکولتەسینی وباکی‌تئاترتکنیکومونوبیتیرمیش دیر .

جعفرجبارلی یارادیجیلیقا شعریازماقلا باشلامیش (۱۹۱۵) ملانصرالدین ودیگرغزتلردەدرج ائدیلن ساتیریک ولیریک شعرلریندەاجتماعی‌موضوعلارا توخونوروصابریولووبا خیشیلەجمعیتدەگؤردوگوعدالت سیزلیکی،گئریلیکی ونقصانلاری تنقیدائدیردی .شاعرقیزلارینی‌مکتبەقویماق ایستەمەین آتالاری ،عواملاری آلدادان روحانی‌نمالاری واشمافسیزوآرلیلاری‌غضب ونفرتلە قامچیلاییردی .

"باهار" آدلی‌شعری ۱۹۱۵ دە"مکتوب"مجلەسیندەدرج ائدیلمیشدیر . "قیزقالاسی" پوئماسیندا دورنا آدلی متین ونا موسلوبیرآذری قیزی‌نین فاجعەسینی تصویر ائتمیشدیر .

تئاترونمایشنامەیازماغا داجعفرجبارلی چوخ ائرکن باشلامیشدیر . ۱۹۱۵ دەیازدیغی‌ایلک پیئسی اولان " وفالی شریەیاخودگؤزیاشی ایچیندە گولوش" دەاولدوغوکیمی ۱۹۳۲ دەیازیلان "یاشار" درامینا دک بوتون اثرلریندەخلقین حیاتی ومعیشتیلەعلاقەدارمسئلەلرەتوخونموش،گئریلیک لە،جهالت ،ظلم‌واستثمارلامبارزەائتمیش واوخوجوتماشاچیلارینی‌عدالتە ، یاخشیلیغاوآزادلیغاچاغیرمیشدیر .

ج.جبارلی تئاتری چوخ‌سئویردی تئاترونون حیاتی‌نین معناسی اولموشدی.یالنیزاؤزگؤزەل اثرلریلەدگیل،رژیسورلوق وترجمەفعالیتیلە دەتئاترا اشتراک ائدیردی.او،تولستویون "اوشاقلیق" ،شکسپیرین"هاملت" و"اوتئللو" ،شیللرین "قاچاقلار" ،بومرا ششنین "فیقارونون تویو" و اسلاوی‌نین "اینقروئتسیا" اثرلرینی ترجمەائتمیش و"شاەصنم"و"صفا" اوپرالاری‌نین متنین (لیبرتو) یازمیشدیر

۱۹۲۹ دا دولت دراماتئاتریندا بدیعی حصە (هنری‌قسمت)مدیری تعیین ائدیلمیش وحیاتی‌نین صونونا دک تئاتردان آیریلمامیشدیر . ۱۹۳۰ دا عموم‌اتفاق تئاترا ولمپیادینا اشتراک ائتمیش ومسکوداآذربایجان تئاتری‌نین انکشاف یوللاری‌حقیندەگزارش وئرمیشدیر .بواولمپیاددا جبارلی نین یازدیغی وآذربایجان دولت تئاتری نین تاماشایا قویدوغو "اودگلینی"و"سئویل" نمایشنامەلری موفقیت قازانمیشدیر .

ج.جبارلی‌نین سینماصنعتی‌نین انکشافیندا بؤیوک رولواولموشدور .

"حاجی‌قارا" ، "سئویل" ، و "آلماز" نمایشنامه‌لری‌نین فیلمه آلینماسینداجبارلی اؤزو شخصا "اشتراک ائتمیشدیر. ادبیات و اینجه صنعت ساحه‌سینده‌کی ثمره‌لی فعالیتینه گؤره او‌نا ۱۹۳۲ ده امکدار اینجه صنعت خادمی‌عنوا-نی وئریلمیشدیر.

۱۹۳۴ ده سوویت یازیچیلاری‌نین مسکوواداکی عمومی قورولتاییـنا اشتراک ائتمیش و س س ر ی یازیچیلاری اتفاقی‌نین اداره هئیتینه عضو سئچیلمیشدیر. بوقورولتایداکی چیخیشی (نطقی) ادیبین صون چیخیشیدی. چونکی همین ایلین ۳۱ دسامبریندا اوره‌ک خسته‌لیگیندن وفات ائتمیشدی.

جعفرجبارلی حکایه‌یازماغا داتئزباشلامیشدی. حکایه‌لرینده اجتماعی مسئله‌لره توخونوراونساننلار آراسینداکی عدالتسیزلیگه، جهالته وپول پرستلیگه اعتراض ائدیردی.

۱۹۱۶ دا یازدیغی "اصلان وفرهاد"، "منصوروستاره" کیمی حکایه‌لرینده قارداش‌قارداشا دشمن اندن پولا، چرکین احتراصلارا ، ظالم‌زمانه‌یه قارشی چیخیردی. جعفرجبارلی حکایه‌لرینده‌قادینلارین یاشاییشی و آزادلیغی مسئله‌لرینه گئنیش یئروئرمیشدیر. اونون حکایه‌لری‌نین تقریبا "هامیسی قادین آزادلیغی‌مسئله‌سینه‌حصرائدیلمیش واساس قهرمانلاری دا قادینلاردیر. (گلزار، دلبر، دل‌آرا و فیروزه)

جعفرجبارلی‌ایلک نمایشنامه وحکایه‌لرینده‌اجتماعی حیاتداکی‌عدالتسیزلیگه وظلمه‌اعتراض ائتدیکی حالده مؤلف بوظلمون سببینی انداانلیقدا وانسانلارین طبیعتنده‌گؤروردو لکن گئت ـ گئده سوسیالیست مفکوره‌سی-نین تاثیریله‌ظلمون طبیعتده وخلقتده‌دگیل ، انسانلار آراسینداکی‌منا-سبتده‌واجتماعی قورولوشدا اولدوغونا اینانیر واونا قارشی فعال مبارزه‌یه چاغیریردی.

"وفالی شریه" پیئسینده یازیچی‌نین اوره‌ک سؤزونوغیبدن گلن بیرسس‌اافاده ائدیر :

قویما یارب ظالمی بیرکیمسه‌نی خوارائتمه‌یه،
بیر کیمسه‌یه ظلم‌ایله‌بیب درده گرفتارائتمه‌یه.
پنجه‌ی ظالمدن ای ربیم قوتار مظلومی سن،
قویما هئچ عیبانی بیرا طعنه زار ائتمه‌یه!

بوتمایشنامه‌نین هرپرده‌سی غیبدن گلن بیرسسین بیتلریله بیتیر.

(یوخاریدا درج ائتدیگیمیز بیتلر اثرین صونونا عایددیر.)

ایلک اثرلریندن اولان "ناصرالدین شاه" پیئسینده جبارلی ایران فئودالیزمی‌نین خلق اوزه‌رینده‌کی ظلم و اسارتینی تصویر ائدیر. بو اثرده آدی کئچن میرزه رضا خان مترقی بیر مالکدیر، کندیلی‌لرله قارداش کیمی یاشاییر و خلق ایچه‌ریسینده مدنیتین آرتماسینا چالیشیر. قارداشی اوغلو فرهاد اوروپادا تحصیل ائتمیش و ایرانا دمیریولو چکدیرمک و نظام، قانون قویماق ایسته‌ییر. رحیم خان آدلی نفوذلو و بیرتیجی بیر خانین دربارداکی نفوذو سایه‌سینده بو خیرخواه آدام‌لارین ایسته‌ک‌لری اوره‌ک‌لرینده قالیر. میرزا رضانین اوغلو اؤلدورولور، قیزی اوغورلانیب دربارا آپاریلیر. میرزا رضا شاهدان انتقام آلماقا قرار وئریر و فدائی‌لر باشچیسی جمال الدینه مراجعت ائدیر. جمال الدین ده میرزا رضایا بئله دئییر: "سنین سلاحیندان آتیلان ایستی قورشونون حرارتی مظلوم ملتین گؤزیاشینی قوروداجاق" میرزا رضا شاهی و رحیم خانی اؤلدوروب حدود خارجینه قاچیر. بو مرده میرزا رضا مبارزه‌نی شاهین اؤلدورولمه‌سیله بیتمیش حساب ائدیر. اودا ها صونرا یازدیغی "آیدین" و "اوکتای ائل اوغلو" پیئسلرینده جبارلی‌نین رئالیزمی قوتله‌نیر، تصویرلر بلورلاشیر. او کاپیتالیست جامعه‌نین دولغون بدیعی تصویرینی یارادیر. جامعه‌ده‌کی اجتماعی حقسیزلیقلارا قارشی خیردا بورژوا منورلری اولان تکنیسین آیدینی و آرتیست اوکتایی چیخاردیر.

ظلم و تحقیردن سارسیلمیش آیدین فعله‌لری عصیانا چاغیریرلکن اونون اعتراض و چاغیریشی عمومی و کائناتی بیر شکل آلیر و دنیایه قارشی چیخیر و هرشئیی انکار ائدیر. او کاپیتالیزم رژیمیله مبارزه‌ده عاجز قالیر.

مؤلفین داها صونرا یازدیغی "اودگلینی" تاریخی حادثه‌دن الهام آلدیغی حالده نصرالدین نمایشنامه‌سیندن فرقلی‌دیر. بو اثرین قهرمانی ۲۲ ایل عرب ـ اسلام اوردوسونون قارشیسیندا دایانان بابک دیر. بابکی تجسم ائده‌ن ائلخان اؤز وطنی و خلقی‌نین استقلالی اوغروندا چارپیشیر. مبارزه اصولو اعتباریله ائلخان دا فردچی و آنارشیست دیر. بو فردچیلیک جبارلی‌نین اثرلرینده‌کی قهرمانلاردا گئت ـ گئده ضعیفله‌شیر و بودا اونون یارادیجیلیق انکشافینی کاراکتریزه ائدیر.

ائلخان رومانتیک بیر قهرماندیر. دشمنه قارشی باریشمازلیقی، اؤز طالعینی خلقین طالعینه باغلاماسی و مفکوره‌سی یولوندا اؤزونو قربان

وئرمه‌سی‌ا متبا ریله بؤیوک بیرقهرما ن مورتیدیرو "ا ودکلینی" درا مـــی
آذربا یجا ن ا دبیا تیندا تا ریخی‌قهرما نلیق درا ملارین ا یلک وپا رلاق نمو—
نه‌سیدیر .بوپیئس دن صونرا جبا رلی‌نین ره‌آلیزمی‌دا ها قطعی‌له‌شیروآ یدیـــن
بیرشکل آلیر .

"۱۹۰۵ — ا ینجی ا یلده" نما یشنا مه‌سینده ج.جبا رلی بیردا ها تا ریخه
مرا جعت ا ئدیرلکن بودفعه ا ونون قا رشیسیندا ا دا چوخ گونون مسئله‌سی‌دورور
بوا یلین ا نقلابی‌حا دثه‌لری‌با زیچی‌نین گؤتوردوگوموضوع‌ا یچون آنجا ق بیر
زمینه‌تشکیل ا ئدیر .جبا رلی‌نی‌،چا ریزمین ا نقلابی‌حرکا تی یا تیرما قا یچون
ملتلرآ را سیندا سا لدیغی نفرت ودشمنلیک سیا ستی دا ها چوخ‌ما را قلاندیریر
دی .چا ریزمین بیئرلی‌وقومشوخلقلرینی (تورک — ا رمنی)بیر— بیریلـــه
ووروشدورما ق وبئله‌لیک له‌ا نقلابی‌حرکا تی‌ا یکینجی‌پلانا چکیب پا تیشدیرماق
سیا ستینی جعفرجبا رلی‌ا فشاء ا ئده‌رک فعله‌لری‌وزحمتکش خلقی‌کا پیتا لیـــزم
قوررولوشونا قا رشی مبا رزه‌ا ئتمگه‌وتشکیلاتلانما غا تشویق ا ئدیر .

جعفرجبا رلی‌نین قا دین آزا دلیغی‌نی مدا فعه‌ا ئتدیگی حکا یه (گلزا ر ،
دلبر ،گولر وفیروزه) لریندەقا دین صورتلری گئتت — گئده‌ا نکشا ف ا ئدیب
پا سیوا عترا ض‌دا ن ،فعا ل ا عترا ضا وبا لاخره‌ا جتما عی‌مبا رزه‌یه‌قدریوکسلیر .

ا یلک یا زدیغی دلبرحکا یه‌سینده‌قا دین دوشدوگوفلاکتدن آنجـــا ق
ا ؤزونوا ؤلدورمک له‌خلاص ا ولابیله‌جگینی دوشونورحا لبوکی فیروزه‌حکا یه—
سینده‌معا صرسوویت‌حیا تی تصویرا ئدیلمیش‌،فیروزه‌ا ؤزآ نا با جیلاری کیمـی
کئچمیش‌حیا تین قربا نی‌ا ولما میش .ا وتحصیل سا یه‌سینده‌دوکتورا ولـــوب
کیشیلرله‌برا برحقوق صا حبی‌ا ولموش وبوتون حق سیزلیقلارا وظلمه قا رشی
فعا ل مبا رزه‌آپا رمیشدیر

ج.جبا رلی‌حکا یه‌لرینده‌کهنه محیطین آیری — آیری صحنه‌لریله‌ا وخوجو
نو تا نیش ا ئتدیکدن صونرا " سئویل "پیئسینده‌بومحیطین دا ها گئنیـــش
بیرتصویرینی وئریر .با لاش ،عبدا لعلی ،محمدعلی (ممدعلی)ودلبرخا نــم بو
محیطین تیپیک نما ینـــده‌لریدیر .

قا دینا قرا ن ا وخوما غی‌وچا درا ا ؤرتمه‌گی‌توصیه ا ئده‌ن عبدا لعلـــی بیگ
دلبرخا نملابیرا وطا قدا تک قا لارکن : "سنه ،منه نه‌شریعت ! شریعت آنجاق
عوا م‌آدا ملارا یچوندور ! "دئییر ،ممدعلی‌میمون کیمی ا وروپا تقلیدچیسی—
دیر ،دلبرده‌پوزغون ویپیرتیجی بیرقا دیندیر ،با لاش دلبرین تا ثیرینـــده

قالمیش و اونون اسیر ائدیلمیش خالقلارینا اولان حسیاتینی تامیله آیدین دیر.‏

قالمیشوا ونون اسیریدیروا ونون کاپریس واحترامینی تامین ائتمک ایچون جنایتلرا یشلهییر. آتاسینی‌و آروادینی‌اؤلدورن قوور. بالاشین آروادی سئویل بالاشی‌سئویرلکن بالاش بومحبتدن سوء استفاده ائدیروا نوچرکا بلارا آتیر. سئویل بالاشین سعادتینی‌پوزماماق ایچون اؤزاوغلونوآتناجاق قاپیدان گؤروب قایتماق ایستهییر. بالاش اونون آنالیق حسینی‌تحقیرائده‌رک قولوندان توتوب چؤله‌آتماق ایستهییر. بالاشین سعادتی ایچون اؤز حیاتینی قربان وئرمک ایستهین سئویل، بوندان آرتیق اطاعتین بیر حیثیت سیزلیک وآشاغیلیق اولدوغونودرک ائدیروبیرداها قاییتماماق اوزره بالاشلاعلاقه‌سینی کسیر. گولوش سئویلی‌مبارزه‌یه‌حاضرلاشدیرما فعالیشیربوا ثرده دلبراسکی‌جمعیتین وگولوش ده‌یئنی وآزادحیاتین نماینده‌لری‌کیمی‌گؤسته‌ریلمیشدیر. گولوش تربیه‌چی،قوروجوومبارزدیر. او بالنیزسئویلی دگیل آتاکیشی واؤزآتاسی باباکیشینی ده‌یئنی حیاتین ایشیقلی‌یولونا چاغیریر.‏

سئویل تحصیل ایچون مسکوایا گئدیروبیرمدت صونرا اؤزونون کئچدیگی انکشاف یولونوعمومی‌له‌شدیره‌رک "آذربایجان قادینلیغی‌نین آزادلیق یولو" آدلی‌کتابی‌یازیر: "قادینین قطعی‌آزادلیغی‌ایچون یالنیزچادراسی نی‌آچماسی بس دگیلدیر. قادینا باشلیجا اقتصادی‌آزادلیق لازیمدیر."‏

سئویل پیئسین اوپرا آهنگینی فکرت امیروف بسته‌لدی و ۱۹۵۳ ده باکی‌داو ۱۹۵۹ دامسکوواده اوپراسی تماشایا قویولدی وچوخ‌آلقیشلاندی.‏

قادی‌نین اجتماعی‌حیاتداکی‌رولونو"آلماس"تماشانامه‌سی‌داها آیدین تصویرائدیر. آلماس سئویلین فورتاردیفی یئر-ن باشلاییر. آزاد ومستقل آلماس ایلک صحنه‌دن اوخوجولارین قارشیسیندا مقصدی‌آیدین ومبارز بیر شوروی‌وطنداشی‌کیمی‌جانلانیر. او یالنیزعادی‌بیرکندمعلمی‌اولاراق قالمیر، کندی سوسیالیزم‌یولونا سالماق ایچون فعال وفداکاربیرایشچی کیمی چالیشیر. مرکب وگرگین بیرشرایطده‌ایشله‌ین گنج معلم‌بؤیوک مانعلرله قارشیلاشیرلکن بوتون مانعلره‌قهرمانجاسینا سینه‌گریر ونهایت غالب گلیر. سئویل ده‌مطرح اولان آزادلیق مسئله‌سی‌بوراداآلماسلا نشانلیسی فئواد آراسیندا مطرح اولور. آلماس آزادلیقی تام‌معنادا طلب ائدیر.‏
فئوادین ایکی اوزلولویونو وبدجنس طبیعتینی‌افشا ائدیروا ونا اولان سئوگی‌سینی اؤزآزادلیغینا واستقلالینا قربان ائدیر.‏

جبارلی معاصر موضوعدا یازدیغی زامان اؤز صنعت پرینسیپینه ودراما‌جیک ضدیتلریا راتماق خصوصیتینه صادق قالیر. قادین آزادلیغی مسئله‌سیندن صونرا توخوندوغو معاصر مسئله کنددە سوسیالیزم قوروجولوغو وصنفی مبارزه مسئله‌سیدیر. (آلماس ویاشار اثرلری کیمی) اثرلرینده آذربایجان خلقی‌نین حیات ومعیشتینی، تاریخینی وحال حاضرده‌کی یوکسه‌لیشینی تصویرائدیر.

جبارلی آذربایجان کلاسیک دراماتورگیاسی‌نین ان یاخشی جهتلرینی دوام ائتدیرمک له برابر دنیا دراماتورگیاسی‌نین دا موفقیت‌لریندن استفاده ائتدی وآذربایجان دراماتورگیاسیندا سوسیالیزم رئالیزمین اساسینی قویدو.

****

---

* توضیح : کئچن صایی داکی مقاله‌میزده اتک یازیلاری اونودولموشدور آنجاق بونی قید ائتمک ایسته‌ریزکی، احمد جواد و صمد منصور حقنده‌کی یازیلار " حسین بایقرا " طرفندن یازیلان و ۱۹۷۵ – نجی ایلده استانبول دا " گنجلیک " مطبعه‌سینده باسیلان " آذربایجان استقلال مجادله‌سی‌تاریخی" کتابیندان آلینمیشدیر. مقاله‌لریمیز کتاب شکلنده چیخدیغی زامان اتک یازیلاری دا منظم صورتده علاوه ائدیله‌جکدیر .

دیلیمدن آیری‌قلم‌دن تؤکولدو کاغذه دُرّ
دوزه‌لدی جمله لطایف جواهر اولدو ثبات*

نسیمی و کلاسیک شرق شعری

یازان: پروفسور- غلامحسین بیگدلی

آذربایجانین بؤیوک هومانیست، آلولو مبارز و مترقی شاعری عمادالدین (علی) نسیمی‌نین زنگین ادبی ارثینی اؤگره‌نمکدن آیدینا ولورکی قاباقجیل ایده‌یالارین جارچیسی اولان فداکار شاعر اؤزونون آرامسیز، قیسا و مرکب حیاتیندا بیر آن دا اولسون بئله چیرپینمادان، تلاطم و مبارزه‌دن دایانمامیشدیر. او، داشما "هیجانلار، چارپیشما و طوفانلار ایچریسینده اولا- اولا علم و صنعت عالمینده ده مثل سیز خدمتلر اشدیب، آغیر قیمتلی اینجی‌لریا رادیب دنیا مدنیتی مقیاسیندا بؤیوک بیر میراث قویوب گئتمش دیر.

هر یازیچی یا شاعرین قویوب گئتدیگی ادبی ارثین اعتباری‌نی، حقیقی قیمتی‌نی تعیین ائدن، داها دقیق دئسک اونون یارادیجیلیغی‌نین اؤلچو معیاری، سیناق محکی سؤزسوزکی، بو ادبی میراثین اؤزو، نتیجه یارانماسی، کیملرین منافعی‌نی مدافعه ائتمه‌سی عین حالدا فرم و مضمون اعتباری ایله نتیجه بسله‌نیب، سوسله‌نیب، زنگین له‌شدیریلیب بزه دیلمه‌سی‌دیر. نسیمی ادبی میراثینا گلدیکده، بورادا انسان، انسان آزادلیغی، انسانین ذوقو آمالی، استتیک آرزولاری، بشرین طالعی و خوشبختلیکی، وارلیغی، محیطی، اؤزونو درک ائتمه‌سی مسئله‌سی، انسان سئوه‌ر شاعرین اساس یارادیجیلیق مقصدی و شعر موضوعسو اولموشدور. انسانی هرشئیدن اوستون گؤتورن، دینی اینا ملارا باش اگیب هرجور خرافاتا ضربه ائندیرن، اورتا عصرلرین مرتجع قاراعادت عنعنه‌لرینه، ظلمت و اسارت و قتل و غارت حکمرانلیغی‌نین تام عکسینه چیخاراق انسانی آزاد، مختار و برابرحقوقلو دیله‌ییب، بوتون وارلیغی و کائناتی اونون خاطرینه، اونون اوچون یارانمیش سؤیله‌ین نسیمی انسانین اؤزونو ده اؤزونو درک ائتمکه چاغیریر. بشر اولادینی حقیقی انسان آدینی داشیماق لیاقتی اوچون، دوغرولوغو، عدالتی، صداقتی، زحمتی

* — شعرلرین صوتوندا وئریلن نمره‌لر ۱۹۲۶- نجی ایلده مرحوم سلمان ممتاز طرفیندن نشر اولونموش "نسیمی‌نین سئچیلمیش اثرلری"نین صحیفه‌لری دیر.

تاموسو، نوعپرورلیگی، تواضعکارلیغی، صاف محبتی، یخیلانین الیندن تو-
تماقی و بیرسیرا دیگر بو کیمی نجیب و گؤزه‌ل صفت لر و خصلت لری اصیل
انسان حیاتی‌نین رمزی، تظاهرو، مقصدو غایه‌سی، آپاریجی قوه و یاراشیقی
بزه‌گی، زینتی و یارادیلیشی‌نین مضمونو و اساس سجیه‌سی کیمی قیمتلندیرمیشدیر.

انسانپرور عالم، مدرک، متفکر و بؤیوک شاعر و صنعتکار اولان نسیمی هئچ
بیر قوه‌دن، هئچ بیر تهلکه‌دن و کیمسه‌دن قورخمادان، چکینمه‌دن اورتا عصر-
لرین فئودال – ملکدار جمعیتی‌نین عدالتسیزلیک لرینه، دؤورون موجود
جاری قایدا – قانونلاری‌نین بیرطرفلی و نقصانلی اولدوقونا بوتا قـــبی
قانونلارین بشرجمعیتی اداره ائتمکده یاراسیزلیغینا جدی صورتده اعتراض
ائده‌رک، قلبینده اویانان بوتون گؤزه‌ل، نجیب و انسانی حس لری، دویغو-
لاری، دوشونجه و مترقی فکرلری چکینمه‌دن، احتیاط ائتمه‌دن بیان ائتمیشدیر.

نسیمی شعری اوچوروملار، کسگین تضادلارلا دولودور. اورتا عصرلرین
ظلمت حکمرانلیغی دؤورونده یعنی فئودال – ملکدار جمعیتنده‌کی ضدیتلر
مبارزه‌سی، علم ایله جهل آراسینداکی تضاد، اهل ایله نااهل آراسینداکی
اختلافلار، مترقی و مرتجع قوه‌لرین چیرپیشمالاری، قاراگروهلارین تروروجنا-
یتکارلیقلارینا قارشی جدی اعتراض لار، علم ایله جهلین، خرافاتین باریشماز
ضدیتی، یاخشیلیقلا یامانلیقلارین اصیل ماهیتی، سئوینجله کدرین، امک له
عطالتین داشمی مبارزه‌سی اؤز عکسینی تاپیر. بودورکی، شاعر حقیقت نامینا
انسان طالعی‌نامینا، انسانلاری ظلم و تعدی وجهل و خرافات زنجیرلریندن
آزاد اولوب، خوشبخت یاشامالاری نامینا بیر سؤزله تام، حقیقی آزادلیق
وسعادت اوغروندا، هرلحظه و هرآن اؤلومله اوز به اوز اولماقا جسارت
گؤسترمیشدیر. مسلک عاشیقی اولوب قورخوبیلمه‌ز بو مجاهد انسان بوتون
عمرو بویو بیر آن دا بئله مبارزه‌دن ال گؤتورمه‌ییب انسانلارین آزادو خو-
شبختلیگی اوغروندا داشمی بیرتلاش و احتراملا یاشاییب، چیرپیشمـــا دا
اولموشدور.

نسیمی‌نین لیریک قهرمانی شاعرین اؤزودور. او دؤنمزمبارز، قورخو-
بیلمز مسلک عاشیقی، اگیلمز و باریشماز عقیده صاحبی و ایمان فداییسیدیر.
تهلکه و هده قورخولارا ونون مقاومت وقارینی و پولاد اراده‌سینی نه اینکی
قیرابیلمیر، عکسینه داها دا محکملشدیریر. او، محیطی، دؤورو موجود قورولو-
شو وقایدا قانونلاری بیر سؤزله فئودال – ملکدار حاکمیت و جمعیتینی آلت

اوست ائدیب دگیشدیرمک ایسته‌ییر .مغلوبیته اوغرادیقدا داشاعرهئچ‌وقت امیدسیزلیگه قاپانمیر ،مایوسلوق هیولاسینا تسلیم اولمور ،سئوینجسی، فرحلی ،خوشبخت گله‌جگه اینامدان امیددن ال اوزمور .حادثه‌لرقارشی-سیندا باش اگمیر .

نسیمی اینانیرکی ،بوتون موجودمدالت سیزلیک لر ،رذالت لر ،سفالت-لر ،قدرت لرومقاملارهئچ‌بیریسی داشمی‌دگیلدیر .حیاتین اوُزو کیمی اوتری موقتی وثباتسیزدیر .محواولوب آرادان گئدن دیر .بئله اولدوقدا باخشی اولارکی ،عدالت ،صلح ،صفا ،انسانلیق ،فرح ،آزادلیق وشن حیاتانسانلارا نصیب اولسون نهایت سؤزون اصل معناسیندا حقیقی خوشبخت اولمالیدیر. بوتون بونلار ،بوتون بومثبت ومنفی احوالات انسانین اوزوندن آسیلید اوزالینده دیر ،اوزشخصی اراده ،فداکارلیق وعملیندن آسیلیدیر . اراده صاحبی اولوب خیرایشلرگوره ن انسان بوتون چتینلیک لره‌غالب گلمه‌لی وهامی‌ایسته‌ک وآرزولارینا چاتمالیدیر .باخ بودورنسیمی‌نین ونسیمی‌کیمی فداکاروبؤیوک انسانلارین هدف وآمالی ،ایسته‌ک وآرزوسو ،مقصدودیله‌گی، بوتون بشریته مقدس دیله‌گی ،نیت وایسته‌گی .

نسیمی ظلمکاروحکمدارلارلایاناشی یالانچی وریاکارروحانیلری ،شخصی منافعینی گودن روحانی نمالاری دااونودمایب ،اونلارین دایولدان آزما لارینی ،رشوتخورلوقلارینی ،سیماسیز ،یارامازوصداقت سیزاولدوقلارینی افشاء وتنقیدائدیر ،اونلارین یالانچی وفریلداق اولدوقلارینی ثبوتا چاتدیریر .بوکیمی‌لری‌نین خبیث باطنلرینی ،معنویات یئرینه توپلادیقلاری سفالت وررالت لری ،قان حریصی ،مال دولت وشهرت دوشگونو ،آزغین و اعتبارسیزاولدوقلارینی نمایش ائتدیریر .بیرسؤزله اونلاری‌ظالم‌وقانا‌ایچن حکمدارلارین قول - قاناداری اولدوقلارینی گؤستریر .ایچ‌اوزلرینی‌جلوه-له‌ندیریب ،نقابی‌اوزلریندن قالدیریر .باخ‌بوتون عمروبویونسیمی بو مقصده خدمت ائتمیشدیر .بودورکی ،بشرنامینه ،انسان سعادتی اوغروندا هرجورتهلکه‌یه سینه‌گره ن نسیمی اوزمقدس ونجیب مقصدی وآمالی‌اوغروندا اولمه‌گی ،شهیداولماقی ابدیته‌قووشماق وهمیشه‌لیک یاشاماق کیمی قیمت له‌ندیریب بوناداعمل ائتمیش ودیرناقیندان تپه‌سینه‌قدرسویولموشدورو اونون فکری ذکری بواولموشدور :

بن اول منصورم ای عارف کی حقدن بولموشام نصرت
ان الحق سؤیله‌رم دائم کی عمروم‌پایدارا ولسون

اؤلوم و حیاتین دوامی، جزئین کله قووشماسی، داملانین دنیزه، ذره نین گونشه یئتیشیب واصل اولماسی، روحون ابدی حیاتا قووشوب تظاهر و تکامل ائتمه سی کیمی قیمت لندیریر. محض بو کیمی آردیجیل و امانسیز مبارزه لر علمی جدی ملاحظه لر و حاکم دایره وصنفلره تهلکه تؤره تدیگینه گؤره، انسانلاری سعادتی اوغروندا سارسیلماز ایمان، محکم عقیده و قیریلماز مسلکی یولوندا نهایت ده دؤورونون نادان، کور، حریص و بویوروق قولو روحانی نمالاری طرفیندن نامردجه سینه یاخالانیب دهشتلی اؤلوم فاجعه سینه معروض قالمیش و ابدیته قووشموشدور ...

اوچ دیلده: تورک، فارس و عرب دیللرینده یازیب یارادان اوچ مکمل دیوانین مؤلفی اولان نسیمی‌نین هله لیک عربجه دیوانی تام شکلده الده اولماسادا، اونون آذربایجان تورکی‌سی و فارس دیلینده قلمه آلدیغی اثرلرین کلی بیر مقداری الده دیر. ال یازمالاری شکلینده دنیا کتابخانالاریندا ساخلانیر. بو اثرلرین بیر قسمی بلکه اکثریتی شاعرین آنادان اولماسینین ۶۰۰ ایللیک جشن مراسمی ایله علاقه دار باکی‌دا چاپ و نشر اولونموش، قالانی ایسه سؤزسوز چاپ اولوب گئنیش خلق کوتله لری اختیاریندا قویولاجاقدیر.

شاعرین ایندیه دک الده اولونان ادبی میراثی مبارزه و فداکارلیق روحو و موتیوی ایله دولو اولدوقجا لدا، یعنی درین معنا و مضمون داشیدیغی ایله یاناشی فورما اعتباری ایله ده چوخ گؤزه ل دیر، مکمل صنعتکارلیقلا یازیلان اثرلردیر. اونون ترنم و تبلیغ ائتدیگی بوتون فلسفی، اجتماعی، اخلاقی و تربیه وی فکرلری مضمون دولغونلوقلو ایله یاناشی یوکسک بدیعی فورمادا وئریلیر. اگر شاعرین ادبی اثری اؤز مفکوره و مقصدینه گؤره انسانپرور، سجیه‌لی، انقلابی احوال و روحیه لی لیگینه گؤره شرق ادبیاتیندا، شرق شعریتینده گؤرکملی یئرلردن بیرینی توتورسا، اونون شعرلری بدیعیلیک، صنعتکارلیق و شعریت جهتیندن ده اؤزونه مخصوص موقع توتوب باشقالاریندان سئچیلیر. او، اؤز دؤورونون مترقی ایده یالارینی شعر قالبینده، یوکسک بدیعیلیک و درین صنعتکارلیق باجاراقی قدرتی ایله خلقلارا چاتدیرماغا چالیشمیش دیر. بیر سؤزله نسیمی شعرینده فکر و مقصد وسعتی، ایده یا عظمتی مضمون دولغونلوقو، فورمانین گؤزه للیگی صنعتکارجاسینه ترنم اولونور. مضمون، فورم وحدتده اؤز عکسینی تاپیر. سؤزون اصل معناسیندا حیات و گؤزه للیک لر عاشیقی اولان نسیمی یارادیجیلیغیندا اساس یئری توتان

غزل ورباعی لریندە، ایستەرنسبتاً آز نظمەچکدیگی قصیدە، مثنوی، ترجیع بندژانرلارینداً مضمون وفورم گؤزەللیگی، پوئتیک بدیعی دیل وپوئتیک اسلوب مزیت لری اعتبارییلە سجیەلەنیلیر. آذربایجان ادبیاتی تاریخندە اؤزونە مخصوص و ان گؤرکملی یئرلردن بیرینی توتور.

تاریخی حادثەلرلە علاقەدار، میلادی XIII – XIV عصرلرین مغول، تیمورپوروشلری وتؤرەتدیک لری فاجعەلرنتیجەسیندە مبارزەفورماسی نین دگیشمەسی، فلسفی لیریکانین میداناچیخماسی، نسیمی یە ایری حجملی، تحکیەسجیەلی مثنوی یا اوزون – اوزادی قصیدەلریازماقا آرتیق امکان وئرمیر، بودؤورون طلبی هیجانلی، اویناق، تاثیرلی وکسرلی سؤزلریاز-یلمیش قیساحجملی اثرلریازماقدان عبارت ایدی. بودورکی، دؤورون نبض یئنی دوزگون توتابیلن نسیمی تاثیرلی سؤزلرین چارچیسی کیمی، چوخ درین، جدی، ییغجام وآتشین مضمونلولیریک اثرلریازماقاداها آرتیق تمایل گؤستەریر.

قیسافورمادا غزلین، فلسفی لیریک (رباعی) شعرلرین مؤلفی اولان نسیمی، ییغجام شعرین طرفداریدیر. شاعرین دیوانیندا عرفانی، صوفیانه علی الخصوص وحدت وجودو حروفیزم فلسفه فونوندا، انسان وانسان روحو-نون وسعتی، عظمتی وقدرتی، ایستک وآرزولاری، اونون معنوی وحقیقی گؤزەل لیگی، بوگؤزەللیگین رنگارنگ جلوەوتظاهرلری، الهی جمالین مظهری وآیتی کیمی جانلی وتاثیرلی شکلدەتصویروترنم اولونور. محض بوناگؤرەدیرکی، نسمی دە اوحدی کیمی، حافظ کیمی، عراقی کیمی وعصریمیزین بؤیوک شاعری محمدحسین شهریار کیمی گؤزەللیک وورغونو والهی جمال مفتونو اولان لیریک شاعروعرفان صاحبی آدلاندیریلیر. شاعرین یارادیجیلیقیندا ایری حجملی، تحکیە سجیەلی اوزون – اوزادی شعرلریوخدور، او، بیرچوخ حقیقتلری بدیعی فکرومترقی ایدەیالاری، اجتماعی سیاسی واخلاقی استتیک گؤروشلری همیشه اؤزونون ییغجام وقیسا فورمالی، آنجاق درین مضمونلو اموسیونال تاثیرلی، اویناق، کسرلی، غزل شکللی، فلسفی رباعی شعرلر-یندەبیان ائدیر. علم وصنعتین چیلخا (خالص) خاصەلریندن، بوایکی عالمین گئنیش امکانلاریندان، سؤزون صونسوز قدرتیندن مهارت واستادلیقلا استفادەائدەن شاعر، مترقی فکر و یئنی – یئنی ایدەیالارلا دولو، اؤز-دؤورونە خاص اولان عملی وجدی مسئلەلرەحصراولونموش شعرلرینە فورما

جا دا حدیندن آرتیق گوزه‌ل دون گئیدیره‌ن قدرتلی‌بیرصنعتکا را ولموشدور
نسیمی اوزکلامی‌نین تا ثیرقدرتینی دا ها دا آرتیرما ق اوچون بدیعی صنعتین ،شعریتین بوتون خصوصیت لرومزیت لریندن تا م‌با جا ریق وا ستا د لیقلا استفا ده ائده‌رک اوزشعرینده‌بوتون بدیعی وا سطه‌لردن یئرلی — یئرینده‌ا ستفا ده‌ا ئتمیشدیر .ا و ،اوزشعرلرینده تشبیه ،ا ستعا ره ،مجا زکنا یه تعریض ،مبا لغه ،تضا د ،تکریر ،تشخیص‌وا نطا ق ،جنا س ،خطا ب ،لف ونشر ، مرا عا ة‌ا لنظیرودیگر بدیعی وا سطه‌لرنوعوندن متنا سب وا ویغون شکلده استفا ده‌ا ئدیب . شعرین قدرت ومعنا سینی،مضمون وفورما گوزه‌للیگینی دا ها دا آرتیرمیشدیر .
شا عرین صنعتکا رلیق قدرتی وخصوصیت‌لری، بدیعی یا را دیجیلیق مزیتلرینی ویوکسک دها سینی دریندن اوگره‌نیب ،مکمل بیلمک اوچون او- نون اوزا دبی ا رثینه ،اوز گوزه‌ل ومعنا لی شعرلرینه مرا جعه‌ا ئده‌ک .بو دوربوسیز بودا نسیمی عما نینداندا ملالارین ا یضا حی :
نسیمی صنعتکا رلیغی،بدیعی وا سطه‌لردن استفا ده طرزی
(۱) مبـــا لغه وتصـــغیر :
مبا لغه‌شعری قوتلندیره‌ن بدیعی وا سطه‌لردن بیریسی‌دیر .شا عربیر حا دثه‌نی،بیرا حوا لاتی،بیرشئیی حدیندن آرتیق بؤیودور (مبا لغه) یا خود حدیندن آرتیق کیچیلدیر (تصغیر) ،بوحرکت اوزلوگونده‌حقیقت دگیل شا عرا نه‌بیرتصور ،بؤیودولموش بیرمبا لغه‌ا ولسا دا ،شعرین تا ثیرقوتینی آرتیریر،ا ونو قا ت — قا ت گوزه‌ل جلوه‌لندیریر .همیده تصا دفی دگیلدیر کی،دا هی نظا می اوغلونا نصیحت ا ئده‌رک ، اونا شعرحقینده‌فکرسؤیلوینده دئمیشدیر :
درشعر مپیچ ودرفن او چون اکذب اوست احسن او
" اوغول ! سن شعره چوخ اویما چونکی اونون ان گوزه‌لی چوخلو یا لان — ایله‌دولودور" .دوغرودا ندا مبا لغه‌شا عرخیا لی‌نین رنگین وزنگینی،اونون فکر ائگین لیگینی نما یش ائتدیریر .کلاسیک شعریمیزده‌ا ولدوقوکیمی نسیمی شعرینده ده چوخلو مبا لغه‌شعرلروا ردیر .
مثا لا اا کئچه‌ک :
ای سرورروا ن با شیما لطف ایله قدم‌با س
گؤر کیم نئجه عینیمدن ایکی چشمه‌روا ندیر
یوبیتده لیریک قهرما ن ایستک لی‌سینه مرا جعه‌ا ئده‌رک اوندا ن اوز یا — غیشا گلمه‌گی،گوزلریندن آخا ن یا ش بولاغلارینی سیرا ئتمگه‌دعوت ائدیر .

لیکن بوفکری بدیعی افاده‌وپوئتیک دیل له‌بیان ائدیب ،سؤزون افاده تاثیرینی داها دا گؤزه‌ل، تاثیرلی،قوتلی وئرمک اوچون بدیعی صنعت واسطه‌لریندن استفاده‌ائدیب مبالغه‌وجهندن استفاده‌ائدیر .شاعرین یا لیریک قهرمانین گؤزلریندن ایکي چشمه‌نین آخماسی بونونلادا فراق اودلاریندان نه‌کیمی عذابلاروبلالرچکمه‌سی افاده‌اولونور .آیدین دیرکی، گؤزدن چشمه‌آخیتماق ممکن دگیل دیر ،استعاری ومجازی معنادا ایشله‌نیلن سروروان (معشوقه) داماشیقین باشینا قدم باسابیلمز ،بیرده‌کی سروروان اولابیلمز ،حرکت ائده‌بیلمز ،یئریمز ،لیکن شاعرکلامنین تاثیرقوه‌سینی آرتیرماق اوچون بوکیمی گؤزه‌ل ایفاده وطمطراقلا سؤیله‌نیلمیش مبالغه لردن استفاده‌ائتمیشدیر .آنجاق سؤزو بونونلا بیتمیر بوایکي مصراعدا شاعربیرنئچه دیگربدیعی صنعت واسطه‌ونوعلریندن ده باجاریقلا استفاده ائتمیشدیر .مثلا" بیرینجي مصراعدا سرو روان آستعاره‌دیر ،گؤزه‌لین ، معشوقه‌نین یئرینه ایشلنمیشدیر .گؤزه‌لین آدینی چکمه‌دن سروروان سؤزوایله شاعرمعشوقه‌سینه خطابا "فکرسؤیله‌دیگینی بیلدیرمیشدیر .مصراعین باشلانقیجینداکي ای سؤزو ده خطاب دیر ،معشوقه مخاطب قراروئریلمیشدیر .باش‌لا ــ قدم سؤزلری ده تضاددیر ،عین وچشمه سؤزلریده مترادف کلمه‌لردیر .بونا بدیعی واسطه‌لردن اولان مراعات‌النظیر دئیلیر . ایکي دفعه‌ایشله‌نیلن روان سؤزو ده بورادا جناس فورماسیندا ایشلنمش دیر .گؤرورسونوزکی ایکي جه‌مصراعدا نسیمی بیرنئچه بدیعی واسطه نوعوندان نه‌قدرمهارت واستادلیقلا استفاده‌ائتمیشدیر .

عشق اودو اوفراشدی شمعین جانیناگورکیم نئجه

هم‌یانار ،هم گؤزلریندن آخیدار سیلابلار .

نسیمی بؤیوک بیرصنعتکار اولاراق فکرینی نئجه تاثیرلی چاتدیرماقی، بوتون بدیعی واسطه‌لردن یئرلی ــ یئرینده استفاده ائتمه‌کی چوخ گؤزه‌ل باجاران شاعردیر .یوخسا عشقین اودو یوخدورکی،شمعین جانینا اوفراسین، اونو یاندیرسین .بورادا عشقین اودو ،شمعین جانی وگؤزلری مجازی معنادا ایشلنمیش دیر .شمعین مجازی گؤزلریندن سیلابین آخماسی تشخیصدیر ،شخصیت له‌ندیرمه‌دیر .چونکی شمع جانسیز بیرموجود اولا ــ اولا جانلیلارین وظیفه‌سینی یئرینه یئتیریر، گؤز یاشی آخیدیر .آغلاییر .گورکیم سؤزوده تعجب واستفهام شکلیتده‌ایشله‌دیلمیشدیر

یاخود بو بیته دقت یتیره‌ک :

دیشلرین عکسی نگارا کونلومه نقش اولالی
گوزلریم ایچریندە هردم در و مرجان بولموشام .

یوخاریداکی بیتده ده نسیمی بدیعی واسطه نوعلریندن آز استفاده‌ائتمه میشدیر .گوزه‌لین دیشلری‌نین عاشقین کونلونه نقش اولماسی گوزه‌ل بیر مبالغه‌اولدوقو حالدا گوزلرین بحرین /دنیزین /ده هردم درومرجان بولماق اوندان دا گوزه‌ل مبالغه‌دیر .دیگرطرفدن شاعر کونلونو بیر صحیفه‌یه بنزه‌دیرکی، گوزه‌لین دیشلری اورایا نقش اولور .کونولوصحیفه‌یه بنزه‌تمک گوزه‌ل بیرتشبیه‌دیر . کونول صحیفه‌سی نه‌قدرده گوزه‌ل یغاده اولاراق قولاقلاردا سسله‌نیر .گوزیاشلاری‌نین دا درومرجانا بنزه‌دیلمه‌سی چوخ شاعرانه‌دیر .درومرجان تشبیه کیمی ایشله‌نیلدیگی حالدا عین زماندا استعاره‌اولاراق گوزون آچیب‌گلن قانلی یاشی تصویروترنم‌ائدیر چونکی آخان گوزیاشلاری آق دروقیرمیزی مرجانا بنزه‌دیلمیشدیر .

شمع روخون حرارتی یاندیرار ای قمر بیزی
اوش بو جهتدن اولدوکیم گویلره‌چیخدی دودموز

بوبیتده ده بیرچوخ بدیعی واسطه نومو ایشله‌دیلمیشدیر .گوزه‌لین اوزونو شمعه بنزه‌تمک اونون حرارتیندن آلیشیب یانماق گوزه‌ل مبالغه دیر .قمر دئمک‌له شاعر معشوقه‌نی خاطرلادیر .قمر بورادا استعاره‌فرماسیندا اولاراق گوزه‌ل ،معشوقه یئرینه ایشلنمیشدیر .یعنی شخصین یا بیر شئی‌ین آدی چکیلمه‌دن مستعاری بیرافاده ایله مقصودونویئلدیریر .
گوزه‌لین اوزونون نور و حرارتیندن توزه‌نن یانقیندان گویلره توستو چیخماسی دا یئنه پارلاق بیرمبالغه‌دیر . شاعر اوز دردی‌نین دریئنلیگنی کلامی‌نین قدرت وتاثیرینی آرتیرماق اوچون بوکیمی گوزه‌ل بدیعی‌واسطه‌لردن اوستادلیقلا استفاده ائتمیشدیر . بونونلا دا گوروندوگوکیمی شعرین مضمونونون داها دا تاثیرلی اولدوقونو ترنم ائتمیشدیر .فکرین رنگینی، خیالین انگینی سماءلاردا پرواز ائتدیگی اوزونو بروزه‌وئرمیشدیر . بوبیته دقت یئتیره‌ک :

قیلیندان بئلین اینجه گوردوم تمام
ولی اینجه‌دن اینجه‌دیر بو خبر

بئلین توک دن ده اینجه‌اولماسی البته‌کی‌قوتلی مبالغه‌دیر . کلاسیک

پوئزیادا بئلین همیشه توک له مقایسه‌ائدیلمه‌سی نسیمی شعریندده‌داها مبالغه‌لی شکلده تطبیق ائدیلمیشدیر. آنجاق بوبیت ده ده ایشله‌نیلن اینجه سؤزونون اوچ دفعه تکرارا ولماسی دا تکریردیر. اوُزوده نه‌اینکی شعرین گؤزه‌للیگینه لطمه وورمور، نقصان یئتیرمیر عکسینه اونودا ها دا آهنگدار، موسیقیلی، جینگیلتی‌لی و اوره‌گه یاتان ائدیر.

دیگر بیر بیت ده :

کیپریگی‌نین خدنگینه اوخرادی خسته‌اوره‌گیم

ای بو اوخا اینانمایان، اوش (اینک) جگریمده‌یاره‌سی.

کیپریگی خدنگه (اوخا) بنزه‌تمک گؤزه‌ل تشبیه وگوجلو بدیعی مبالغه دیر. ایکینجی مصراعداکی بو اوخلا یارالانمیش جگرداها ماراقلی‌وتوتلی مبالغه‌دیرکی، گویا گؤزه‌لین کیپریگی بیراوخ کیمی عاشیقین اوره‌گینی دئشمک ائتدارینداْ اولموشدور. بوتون بومبالغه‌لروبدیعی واسطه‌لرشعرین بدیعی لیگینی، تاثیر قدرتینی آرتیرارا ق، معشوقه‌نین گؤزه‌للیگی نی، رحم‌سیزلیگینی، عاشیقین مین بیربلا وعذابا معروض‌قالدیغینی تاثیرلی بیرشکلده بیان ائتمیشدیر. خدنگ له اوخ سؤزلری ده مترادف کلمه‌لریعنی مراعات‌النظیر دیر.

آشاغیداکی بیت ده سؤیله‌نیلن مبالغه‌یه دقت یئتیره‌ک

بیر قیلین قیمتینی هرکیمه سوردوم‌سا، دئدی

گنج قارون ایله مین ملک سلیمان دئدیلر

معشوقه‌نین بیرتوکونون قیمتینی افسانه‌وی قارون خزینه‌سینه‌و مین سلیمان ملکونه برابر توتماق البته کی، عظمتلی بیرمبالغه‌دیر. شاعر سئوگیلی سی‌نین نه‌اندازه اونون اوچون عزیز ودگرلی اولدوقونو گؤسترمک اوچون، شعرین بدیعی‌لیگینی وتاثیرقوه‌سینی آرتیرماقدان اؤترو بو کیمی گوجلو مبالغه وماراقلی بدیعی واسطه‌دن باجاریقلا استفاده ائتمیشدیر.

نسیمی بدیعی مبالغه واسطه‌لریندن اولان تصغیر فورماسیندان دا استفاده ائتمیشدیر. نمونه‌اوچون آشاغیداکی شعره نظرسالاق :

غمدن اینجیلدی بو گؤنلوم، یعنی اولدو یای کیمی

گؤزلریمه‌توش (روبرو) اولالی شول هلالی قاشلار.

شاعربوبیت ده مبالغه‌وی شکلده اؤز وجودونون اریمه‌سینه، غم

اوجوتدان آینجه‌لنیب یایا دونمه‌سینه اشاره ائدیر .بونا تصغیردئیلیر، یعنی حدیندن آرتیق کیچیلمه‌یه یول وئریلیر .بیت ده‌کی یای و هـــلال سؤزلری ده متراد‌ف کلمه‌لردیر . مراعات النظیر دیر .

×××××××××××××××××××××××

۲ ـ مجـــاز

بدیعی تصویر واسطه‌لریندن آن معتبرلریندن و استتیکادا اساس گؤتورولن نوعلردن بیری ده مجاز دیر .مجاز حقیقی معنا یوخ ،غیـــر حقیقی (مجازی) معنا داشیان بدیعی واسطه دیر .مجازی بعضا"ده بدیعـی یارادیجیلیقین آیناسی آدلاندیریرلار .مجازفاده‌یه بدیعی‌لیک وشعره‌آخین وگؤزه‌للیک گتیریر .اونون تاثیروجاذبه‌سینی داها دا آرتیریر .بعضی ادـ بیات نظریه‌چیلری مجازی حقیقتین کورپوسو کیمی ده آدلاندیرمیشـــلار. بیزنسیمی شعرینده ده بول ـ بول مجاز بدیعی واسطه‌نین ایشله‌نیلمه‌ـ سینی گؤرورؤک ، چوخلو مجازدان استفاده‌اولونموش مصراعلارا وبیتـــلره راست‌گلیریک :

درد و غم ایله یاندی کؤنول ، یار بولونماز
چوخ یارو دیار ایستدی ، دیـــار بولونماز

درد و غمدن کؤنلون اؤدوتوب ، آکیشیب یانماسی ،مجازدیر .حقیقی معنادا سؤیله‌نیلمه‌میش دیر .چونکی درد و غمین اودو یوخدورکی،کؤنلو یاندیرابیلسین .شاعرغمی نین،دردی‌نین نهایت درجه آغیروکدرلی‌اولدوـ قونو بیلدیرمک وچکدیکی عذابی نمایش ائتدیرمک اوچون بئله‌بیربدیعی واسطه‌دن استفاده ائدیر .بوافاده‌ایله‌نه‌اینکی شعرین مضمونونا خلـــل یتیشمیر ،عکسینه اونون تاثیرقوه‌سي داها دا آرتیر .دردوغم همـی ده مترادف‌سؤزلراولدوقلارینا گؤره مراعات النظیر دیر .ایکی دفعه‌ایشله‌ـ نیلن بولونماز سؤزلری ده تکریردیر .بونلاردان علاوه‌بومصراعلاردا همـی ده خطی جناس واردیر .دیار ایله دیار سؤزلری املاویازیلیش اعتباری ایله عین شکلده اولوب‌بیرـ بیریندن فرقلنمه‌سه‌ده ،آنجاق معنی‌اعتباـ ری ایله‌تمامیله باشقاـ باشقاسؤزلردیرلر .بوکیمی سؤزلره‌ده خطـــی جناس دئییلیر .

نسیمی شعرینده مجازین مختلف نوعلری تطبیق ائدیلیر .شاعر بـو

بدیعی واسطه نوعلریندن استفاده ائده‌رک اوز شعرلری‌نین اموسیونال تاثیر قدرتینی داها دا آرتیریر. مسلک ماشقی مسلک ومفکوره دشمنلرینه یالانچی روحانی نمالارا، ظلمکار وقان ایچن حکمدارلارا، ریاکار زاهدلره رشوت‌خور دولت قوللوقچولارینا وبوتون بوکیمی ضدبشروجدانسزلارا اوز توتاراق، سارسیدیجی سوز تازیانه‌سی ایله آغیر - آغیرضربه‌لرائندیریر اونلارین چرکین باطن وآلچاق منویاتلارینی افشا ائدیر. دوورون فاجعه سی فئودال - ملکدار جمعیتی‌نین ماهیتنی آچیب گوسترمیش اولور. باغ بدیعی صنعت واسطه‌لری نسیمی شعرینده بومقصده، بشریته خدمت ائتمیش اولور.

مثاللارا گئچک:

تسبیح ایله طاماتین (خرافات) بازاری کسادولدو
دکانینی یبق آنین کوچ ائیله خرابیندان.

بوبیتده دکان وبازار سوزلری مجازی معنادا ایشله نمیشدیر. بوخسا طامات کیمی مجردبیرمفهومون اوزو موجود اولمادیغی حالدا اونون دکان بازاری دا اولابیلمز. ائله جه‌ده تسبیح سوزو بورادا طامات ایله مترادف سس له نیر. اونون آبادی یاخرابی اولا بیلمز. بونونلا نسیمی ریاکارزاهد ورشتخور قاضی ویالتاق ظلمکار دولت قوللوقچولارینا سویله‌مک ایسته - ییرکی، آرتیق سیزین قوردوقونوز تزویر وایشه‌سالدیقینیزحیله‌گرلیک دوورانی وعدالتسیزلیک زمانی قورتاریبدیر. بوکیمی حیله وظلم‌وتزویر دکانینی درمک وریاکارلیق بساطی اوزه‌ریندن کوچوب گئتمک گره‌کدیر. آنجاق شاعرسوزلرینی داهادا تاثیرلی وقوتلی بیان ائتمک اوچون بو کیمی مجازی بدیعی واسطه‌لردن استفاده‌ائتمیشدیر.

آشاغیداکی مصراعلاردا اولان مجازا دقت یئتیره‌ک:

وئرمیشدیم اونا دل و دین، عقل و جانیمی
زلفو کمندی بوینوما دام اولمادان هنوز

بوبیتده‌کی زلفو کمنده بنزه‌تمک گوزه‌ل تشبیه‌دیر. کلاسیک لرین‌چوخو زلفو کمنده بنزه‌تمیشلر. آنجاق بوکمندین دام (دوزاق) اولوب عاشقین بوینونا سارلیماسینی شاعرمجازی معنادا ایشلتمیشدیر. نسیمی بو گوزه‌ل مجازی تطبیق ائتمک له نه‌قدر جانلی وعضوی صورتده عاشیقین معشوقه زلفونه گرفتاروا سیر اولدوقونو نمایش ائتدیرمیشدیر.

قید ائتدیک کی ،نسیمی ده بیرسیرا بؤیوک کلاسیک ومشهور سؤز اوستادلاری کیمی شعرلرینی هم فورم وهم ده مضمون اعتباری ایله چوخ گوزه‌ل،معنالی وجالب ترنم ائتمیشدیر .

شیخ سعدی شیرازی‌نین بئله بیرمشهور آفوریزمی(کلمات قصار) وار : " یوز درویش بیرکلیم اوسته یئرله‌شه‌ر،آنجاق ایکی سلطان بیراؤلکه‌یه سیغمازلار ". باخین همین فکری بؤیوک آذربایجان شاعری نسیمی ده ایکی جه مصراع دا نتجه‌ده گوزه‌ل، همی ده بدیعی افاده ائتمیشدیر .

غمیندیر کؤنلومون ملکونده سلطان

بیر اقلیمه ایکی سلطان گره‌کمز

نسیمی بورادا کؤنول ملکونه ایکی حکمدارین اولماسی تصوروتو رد ائدیر ،شاعرین نجیب قلبینه آنجاق معشوقه (بلکه‌ده شاعرین مقصدی الهی عشق والهی معشوقه‌دیر) حاکم وسلطان اولمالی‌دیر ،اوتا ایکنجی سلطان گره‌کمز ،باشقا بیرسلطانا اونون شاعرکؤنلونده یئریوخدور اگربؤیوک سعدی بیراؤلکه‌یه ایکی سلطانین سیغمادیغی ملاحظه‌سینی یورودورسه ، نسیمی‌ایسه بیر کؤنوله ،کؤنول ملکونه ایکی سلطانین سیغمادیغینی اورتایا آتیر ،بیراقلیمه ایکی سلطانین گره‌ک اولمادیغی کیمی، بیر اوره‌کده ده ایکی سلطانین یئر اولمادیقینی ترنم ائدیر .

نه

شاعرغمین کؤنول ملکونده سلطان اولماسینی نتجه‌ده گوزه‌ل وشاعرا جلوه‌له‌ندیریب‌کؤنولون ملکه تشبیه اولدوقو ،بنزه‌دیلمه‌سی تشبیه اولدوقو حالدا ،غمین کؤنول تختینده سلطان اولماسی اولدوقجا بدیعی، معنالی،گوزه‌ل وشاعرانه بنزه‌تمه‌دیر ،غمین بوخیالی تخت اوزه‌رینده سلطان کیمی اگلشمه‌سی مجازی معنادا ایشله‌نیلمیشدیر .اؤزوده نه‌قدر عظمتلی دیر ."بیراقلیمه ایکی سلطان گره‌کمز" فکری آتالارسؤزلریندن گؤتورولدوگو حالدا ،بیر و ایکی سؤزلری مایی اولدوقدان علاوه‌همی ده بیرنوع تضاد شکلینده ایشله‌نمیشلر .بیری سی‌نین اولماسی دیگری نین اولمامasینی طلب ائدیر .غم بورادا تشخیص دیر .انسان وظیفه‌سینی‌یئرینه یئتیره‌رک کؤنول ملکونون سلطانیدیر .شخص ایشینی گؤرور ،تخته اوتورور .آخی سلطان اولماق وتخته چیخماق آنجاق جانلیلارا اؤزوده انسانا خاص دیر .شاعرین غمی سلطانا بنزه‌تمه‌سی ده‌چوخ دوشونولموش عقیللی ویاراشان بیرتشبیه‌دیر .آخی تاریخ بویو شاهلاردان،غمدن،کدردن

ظلمدن ،قتل وغارتدن وفلاکتدن باشقا بیرشئی توره‌تمه‌میشدیر .گوروون نسیمی مسئله‌یه دریندن غور ائتدیکده نقدر گوزه‌ل فکرله‌شیب شعری‌نه قدرمعنالی بیان وافاده‌ایله ترنم ائتمیشدیر.

_

۳ ـ تضاد

بدیعی واسطه‌نین دیگر نوعو تضاددیر .تضاد بیرمصراعدا یاخود بیر بیتده اولان بیری ـ دیگرینه دابان ـ دابان ضداولان فعل،اسم، صفت وعمومیتله باشقا گراماتیک کاتگوریا (مقوله)لرین معناجه عکسینه اولانینا دئیلیر.

شاعر اوز سوزلری‌نین بدیعی‌لیگینی وتاثیرقدرتینی داهادا آرتیرماقدان اوترو بوماراقلی بدیعی واسطه‌نوعوندن یئرلی‌ـ یئرینده‌باجارـ یقلا استفاده‌ائتمیشدیر .قاباقدا قید ائتدیک کی،نسیمی اوزشعری نین مضمون زنگین لیگینه فکروفردیگی کیمی اونون فورماسی‌نین دا گوزه‌ل اولماسینا درین دقت یئتیرمیشدیر .شاعرین ائله بیربیتینی،ائله بیر مصراعسینی تاپماق اولمازکی،اورادا یوکسک فکر مضمون دولقونلوغو وزنگین ادبی دوشونجه‌لرله‌یاناشی فورماگوزه‌للیگی،بدیعی‌لیک ،صنعتکار لیق خصوصیت‌لری‌ایله بزه‌دیلمه‌سین .مثاللارا گئچک :

ناقص وجودا چون کیم نقصان گلیر همیشه
جهدایله کامل اول کیم گلمزکماله‌نقصان

بوبیربیتده بیردنیا معنا یئرله‌شدیگی حالدا ،مضمون دولقونلوقو ومندرجه زنگین لیگی‌ایله یاناشی،صنعتکارلیق جهتیندن ده چوخ‌گوزه‌ل‌دیر/. ناقص‌له کامل ،نقصان کمال تضاد تشکیل ائدیرلر .اونلاربیرـ بیر لرینه ضداولان صفت‌لرکیمی ایشله‌نیلیر .گلیروگلمز فعللری ده متضاد فعللردن عبارتدیرلر .عین حالدا ناقص‌لا نقصان وکمال لا کامل عین کوکدن یارانان بیرنوع تکریردیر .ائله‌جه‌ده‌کیم‌سوزو بیتده ایکی دفعه ایشله‌نیلدیگینه‌گوره تکریر اولونور.

یاخودآشاغیداکی بیتده وحدت‌وجود سجیه‌لی،خالقین هرشئیده هر زمان وهرمکاندا موجودوآشکارا ولدوقونوبیلدیرن شعره دقت یئتیره‌ک :

چونکی جمیع اشیاء سندن عیان اولوبدور
ای واحد یگانه پس نئجه نهان سن ؟

بورادا وحدت‌وجودفکری بوتون قدرت وگوزه‌للیک ایله‌ترنم وتجسم

اولوندوقو حالدا شاعر یئنه ده بدیعی صنعتکارلیق واسطه سی ونوعو سایلان تضاددان استادلیقلا استفاده ائدیر. جمع سوزو واحدویگانه سوزلری ایله تضاد شکلینده دیر. یگانه ایله واحدسوزلرینین اوزلری مترادف کلمه لردن عبارتدیر. عیان ونهان سوزلری ده تضاددیرلار. بیتده کی سن سوزو اوچ دفعه تکریز شکلینده ایشلندیگی حالدا شعرین گوزه للیگینه نه اینکی خلل ونقصان گتیرمه میش دیر، عکسینه اونو داهادا آهنگدار و جاذبه لی ائتمیشدیر. بوتون بیت سئوال واستفهام شکلینده ایشله دیلمشدیر

بوشعره دقت یئتیره ک :

ظاهر و باطن و اول و آخر   آشکارا و هم نهاندیر سوز

نسیمی سوزون قیمتی، کلامین اهمیتی حقینده سویله دیگی ۳۲ مصراع لیق بیر غزلینده بوتون متفکرسلف لری وکلاسیک سوز اوستادلاری نین سویله دیگی کیمی سوزون حقیقی قیمتینی اوده میش، کلامی چوخ دولقون، عارفانه، شاعرانه وهرطرفلی تعریف وترنم ائتمیشدیر. ماراقلی دیرکی ، مصراعلارین سایی دا الفبا حرفلرینین سایی قدر اولاراق ۳۲ دیر. هر مصراع بیرحرفین حاملی، آپاریجیسی دیر.

شاعر دوغرو اولاراق سوزو محو اولماز، یارادان، علوی حیاتین بوتون مسئله لرینین اصل ترجمانی، انسان فکرینین، ذهنی نین، دهاسی نین بیان ائدیجیسی، ابدی له شدیریجیسی، نسیلدن نسیله یئتیریجیسی اولدوقو نو بیان ائتمیشدیر. یوخاریداکی بیتده مضمون ومعنا ایله یاناشی، شعرین آخاری، آهنگی، موسیقی لیگی گوز قاباقیندا دیر. همی ده ایکنجه مصراعده نسیمی چوخلو بدیعی واسطه لردن استفاده ائتمیشدیر. ظاهر- باطن له اول - آخرله ونهان ه آشکارلا تضاد تشکیل ائدیرلر. بیرسوزله بوقیسا مصراعلارین بوتون سوزلری بدیعی صنعتکارلیق ابزاری، واسطه سی کیمی ایشه آپاریلیب ، جوهرکیمی دوزولوب سوسلانمیش دیر. بیرجه حرف ده بئله صنعتکارلیق خصوصیتلریندن کناردا قالمیشدیر.

یاخود :

زلف له رخساریندی هرکیمسه کیم گوردی دئدی
شام ایله بیریئرده جمع اولموش سحرگاهی گوروون

یوخاریداکی مصراعلاردا دا نسیمی گوزه ل صنعتکارلیق نمونه لری ایشلتمیشدی. ایکنجی مصراعداکی ایشله دیلن شام ایله سحرسوزلری تضاد

شکلینده ایشله نیلدیگی حالدا بیرنجی مصراعداکی زلف ایله رخساری‌ن سجیه‌سینی آشکار ائدن لف ونشردن عبارتدیرلر. بیرده‌کی نسیمی زلفو شاما، رخساری‌ن ایسه سحره بنزه‌تمه‌سی پاراشیقلی وشاعرانه بیرتشبیه‌دیر. گؤردو سؤزو ایکی دفعه تکریرشکلینده ایشله‌نیلیب. گؤرون سؤزوده خطاب شکلینده ایشله‌نیلمیشدیر.

قنی (هانی) غفلت شرابیندان بیر آییق
قنی اسرو (مست) لرین جمعینده هشیار

یوخاریداکی بیربیتده دؤرد متضاد سؤز افاده اولونموشدور. غفلت‌له، آییق واسرو ایله هشیار متضاد سؤزلردیر. هرایکی مصراعین باشلانقیجیندا سئوال فورماسیندا قنی سؤزلری ده عین زماندا تکریردیر.

هم فقیرم هم دیلنچی هم ملک هم پادشاه
هم بنم اوستاد صنعت هم اونون مزدورویم

وحدت وجود سجیه‌لی بوبیتده شاعر فقیری، پادشاهی، اوستادی، ملکی دیلنچینی فورما اعتباری ایله آیری ـ آیری بدیعی خصوصیتلری اعتبارـ ی ایله تضاد دا اولدوقلاری حالدا مضمون ومعناجه وحدت گؤتورور، اوـ نلارین یگانه وواحد بیرمنشادن تؤره‌نیب عین بیر موجود اولدوقلارینی ترنم ائدیر. شاعر ایکنجی مصراعدا آلتی متضاد عنصرو یئرلشدیرمیش اولور. بوبیتده هم سؤزونون آلتی دفعه تکرار اولماسینا باخمیاراق قوـ لاغا آغیر گلمیر، شعرین آهنگینی پوزمور، اوشو گؤزدن سالمیر. داها دا گؤزه‌للشدیریر.

عشقین بلاسی یوخ دئیین عشقه دوشمه وار
کیم عاشیق اولدوکیم، دئدی عشقین بلاسی یوخ

نسیمی عشقی بلالار وعذابلارلا اکیز (توام) اولدوقونو گؤسترسین‌دئیه یوخاریداکی بیتده هرعاشیق عشق اودوناو بلاسینا گرفتار اولدوقونو سؤیله‌مک ایسته‌ییر. آنجاق بوایشی ده بدیعی واسطه‌لرکؤمکی ایله گؤروب نمایش ائتدیرمگه جهدائدیر. بوبیتده عشق وعاشق سؤزلری تکریراولاراق دؤرد دفعه ایشله‌نمیشدیر. یوخ دئمک سؤزلری ده هربیریسی ایکی دفعه تکرار اولونور. کیم سؤزو ایکی نوبه جناس شکلینده ایشله‌نیلیر. عشقین بلاسی سؤزو بیرنجی مصراعدا اول ده‌یئرله‌شدیگی حالدا ایکنجی‌مصراع ـ نین صونوندا ایشله‌نیلیر. بونادا ردالعجزعلی‌الصدر دئییلیر. بونجا

بدیعی واسطه‌نوعلری‌نین بیر بیتده مهارتله توپلانیلماسی بویوک بیر قدرت و آوستا دلیق طلب ائدیر .دیگرطرفدن ده نه‌ایفنکی ،فورما ومضمونجا شعره هئچ بیرخلل گلمیر ،عکسینه شعرداها دا آهنگدار ،اویناق وجینگیل دی‌لی اولور .معنی اعتباری‌ایله ده نسیمی ایکیجه مصراعدا بوتون عشق بلاسینا مبتلا اولانلارین دقمک اولارکی ،اختصارلا آجینا جاقلی طالع ، مدهش وفاجعه‌لی روزگارلارینی ترنم ائتمیش‌اولور .بیرینجی مصراعخطاب فورماسیندا سویله‌نیلدیگی حالدا ،ایکنجی مصراع بوتونلوکده گوتورولنده سئوال فورماسیندا دیر . (آردی گلن شماره میزده)

****

چونکی رفع اولدی اوزوندن ای شه خوبان نقاب
قالمادی کفر و ضلالت ظاهر اولدی آفتاب

حق عیان اولدی سنه ای مظهر ذات وصفات
کنز مخفی آشکار اولدی وهم یوم‌الحساب

خیمه‌ای میعادایمیش گوردوم وجودوم سربسر
کاف و نون دان ایکی یانا هر طرف‌الاطناب*

اولکه بو سری بیلیر ،اولدو شه مصر وجود
حکم اونون بویروق ** اونون اول صاحب امروخطا

کیپریکین قاشین و زلفین سرینی مندن ائشیت
تا سنه عرض اولونا هم معنی ام‌الکتاب

عارف حق ایسته‌رم سوز تانیا عالم ده کیم
سویله‌یم مقصودومو تا اول وئره گرچک***جواب

دیو نامحرم نه بیلسین سر ازواج نبی
طالب دنیای دون دور نفس نادان و کلاب

والی عهد اولدون ای سید زفضل لم‌یزل
گورنه دیر والی بودور والله اعلم‌بالصواب

"نسیمی"

****

---

* تامحدود . ** امر ، فرمان *** حقیقی ، درست .

پرفسور رستم علی اوف ا مکدار علم خادمی

آذربایجانین دنیاجا مشهور گورکملی عالمی شرقشناس رستم علی‌یوفو هرآذربایجانلی‌نین تانیماسی لازیمدیر وتانیییر .بویوک محقق شرقین اوچ مهم دیل (تورکجه ،فارسجا وعربجه)و مدنیتینده درین آراشدیرما وآختاریشلار ائتمیش ، تاریخ وادبیات ساحه‌لرینده بیرچوخ قارانلیق ومجهول نکته‌لری آیدینلاتمیشدیر .فردوسی اوزه‌رینده چالیشدیغی زامان نئچه دفعه ایران طرفیندن طهرانا دعوت ائدیلمیش وایرانا گلدیگی زامان رسمی وظیفه‌سی ایله یاناشی آذربایجان وآذربایجانلیلارلا یاخیندان ارتباط وعلاقه قورموشدور .

علی‌اوف شاهین شوونیست وضدخلقی سیاستینه ،ساواکین بوغوجوسا نسورو دهشتلی کنترولینه باخمایاراق هرکسین اوز کولگه‌سیندن قورخدوغو بیرزاماندا ، اوز دیلینه واثلینه باغلی وطنپرور آذربایجانلیلارلا دوستجا گوروشموش و ایکی آذربایجان آراسیندا مدنی بیراثلچی‌وظیفه‌سینی گورموش ودوستلوق کورپوسو قورموشدور .

ادبیات واینجه صنعت قزتی‌نین جمعه ۲۶ سپتامبرصایی‌سیندا رستمین بویوک شاعریمیز نظامی حقینده " یگانه سفر" آدلی مقاله‌سینی‌اوخودوق وعینی زاماندا عالمین اولکه‌سینده ان یوکسک علمی رتبه ودرجه صاییلان " امکدار علم خادمی " عنوانینی آلدیغینی اوگرندیک .

بوتحقیقی مقاله‌نی وارلیق مجله‌سی اوخوجولارینا تقدیم ائده‌رکن محترم دوستوموزرستم‌علیوفا تبریک دئییب اونا داها بویوک باشاریلار دیله‌ریک .

یـــگانه سـفر

بدیعی وفلسفی تفکور و موزون ایشیقلی ابدیتی‌نی یارادان داهی نظامی‌نین دوورونده کبار و زادگان عائله‌لرین علمه رغبت گوستره‌ن نماینده‌لری عادتا " اوز تحصیل لرینی. خلافتین مرکزینده‌یئرله‌شمیش " نظامیه " دارالفنوندا ،یادا ۱۱ x عصره قدر یاخین واورتاشرقین علم و مدنیت اوجاقلاری ساییلان قاهره ،دمشق ،سمرقند ،بخارا و مقدس مکه ومدینه شهرلرینده دوام ائتدیریردیلر .نظامی تحصیلینی‌اوزدوغما شهری گنجه‌ده آلمیشدیر .اونون بغدادا ویاباشقا علم‌مرکزلرینه گئتمه‌مه سی‌نین اساس ایکی سببی اولموشدور .

شاعرین دایی‌سی خواجه‌عمر گنجه‌ده، آتابیک‌لر ساراییندا بویوک منصب‌لی دولت خادمی(خواجه)ایدی.جوان شاعرین اوزونون منیلیا ولسا ایدی بیلکه‌ده خواجه‌عمر اونو" نظامیه" ویا باشقا مشهوردارالفنونلاردان بیرینه گونده‌ره بیله‌ردی.لکن نظامی اوزو دوغما شهرینی‌بیلمیلیقلا سئودیگی ،اوز ائل ـ اوباسی‌نین وورغونو و مفتونو اولدوغو اوچون وطنی ترک ائتمک ایستمه‌میشدیر.او،اثرلرینده‌دفعه‌لرله‌انسانین یالنیز اوز وطنینده ،دوغما یوردوندا (هرجورحیات چتینلیک لرینه معروض قالسادا) خوشبخت اولابیله‌جگینی قید ائدیر.هله بیرینجی یوقما سی‌نین سونوندا شاعر گنجه‌یه اولان قیرمادی محبتینی بئله‌افاده‌ائدیر: " اگر گنجه منیم بویتوما دویون سالمیش بویونیاقی اولماسایدی، من عراقین بوتون خزینه‌لرینی اوز استعداد وشعریمله فتح ائده‌ردیم " .

شاعردفعه‌لرله اوز دوغما شهری‌نین خیالی‌،کیار طبقه‌لریندن‌سارای شاعرلریندن شکایت ائدیر،اونون یاراتدیغی اولمز اثرلرین اوز یوردوندا لاییقینجه قیمت‌لندیریلمه‌دیگیندن گیلئیله‌نیر.میثلا گنجه‌نی حبشستانه ده بنزه‌دیر :

شکایتیم منیم یوخلوقدان دگیل ،
اوندانیر،اوندانیر، بونو سن ده بیل
آلمار توروک‌لوکومو حبش اولکه‌سی ،
اولموش خوش دووغادان[1] محروم جمله‌سی .
(" یئددی گوزه‌ل "ترجمه‌م .رارحیمینئیر)

بوسطرلرده شاعر گنجه‌نی اورمانلار قارانلیق و ظلمتین رمزی سایبلان حبشستانلا مقایسه ائده‌رک شکایت‌له‌نیرکی اوز وطنینده‌حاکمیت باشیندا اولانلار و اونلارا خدمت ائده‌نلر سارای خیالیلاری ،کیبارو رادگانلاری اونون تورک‌لویونو (آذربایجانلیلیغینی۔ رستم‌علیاوف) شاعرین اثرلرینده بوسوز همیشه آغ، گوزه‌ل و گوزه‌للیک رمزی کیمی ایشله‌نیر) قبول ائتمیر و دووغا کیمی دادلی،لذتلی اثرلرینی بگه‌نمیرلر.لکن شاعرین معروض قالدیغی هئچ بیرعدالت‌سیزلیک اونون یوردونا اولان توکه‌نمز محبتینه خلل گتیره بیلمه‌میشدیر.

شاعر " خسرو و شیرین " پوئماسینی یازماغا باشلایارکن یاخشی بیلیردی کی، اوزه‌رینه چوخ مسئولیت‌لی و تهلکه‌لی بیروظیفه‌گوتورور

۱- دوغاب- بیر نوع آیران آشی

او دووردە آتش پرستلری اترین قهرمانی اتمک دین باخیمیندان بویوک گناه سایبلیردی ،بیلدیگیمیز کیمی، شیرین و خسرو ،فرهاد ،مهین بانو، شاپور آتش پرست اولوبلار .

پوئمانی یازماغا باشلایارکن دوستلاریندان بیری اونون یانینا گلیر و شاعری دانلاماغا بو " گناه " ایشدن ال چکمه‌گه وادار اتمکه چالیشیر .نظامی دوستونون غضبلی اتهاملارینی ساکت دینله‌ییب اوندان پوئماتین بیرنئچه پارچاسینی دینله‌مه‌سینی خواهش ائدیر .دوستو همین پارچالاری دینله‌دیکده حیرتیندن دیلی توتولور .سونرا شاعری آلقیشلایاراق اثری تئز قورتارماق اوچون اوغورلار دیله‌ییر و اعجازکار صنعت صاحبی اولان شاعره گنجه‌نی ترک ائدیب عراقه گئتمه‌گی، دنیانی فتح ائتمه‌گی مصلحت گورور :

بو عراق سکه‌سی آلیندا واردیر ،
آیاقلارینداکی او نه جدار[1]دیر .
بو گنجه شهریندن آتینی چیخار ،
سن شیر پنجه‌لی سن ،سنده وار وقار

(" خسرووشیرین"ترجمه ر.رضا نیندیر)

شاعر دوستونون تاجرانه ،مشان (یاراماز) مصلحت لرینه جواب وئره رک اوزونو چراغا بنزه‌دیر و چراغین وظیفه‌سی ایسه یانا راق اوزدوغما ائوینی، ائلینی ـ اوباسینی ایشیقلاندیرماقدیر ،دئییر :

آجیقلا سسله‌ندیم : " ای عالیجناب !
نه من بیر قویونام ،نه سن بیرقصاب .
...کوکره‌تمه بوش سوزله آلووموسن ،
اوزومو یاندیران بیر چراغام من ...

بئله بیر اعتقادین صاحبی اولان شاعر وطندن اوزاقلاشا بیلمه‌زدی، شاعری سئییر و سیاحتدن چکیندیرن ایکینجی باشلیجا سبب اونون اوز تاریسیندا محتشم، عظمتلی بیر وظیفه قویماسیدی .بوآغیروظیفه‌نین عهده‌سیندن گلمک اوچون او ،معیشت سس ـ کویوندن کنارا چکیلیب دینج بیرگوشه ده چالیشمالی یازیب ـ یاراتمالی ایدی.اودورکی،نظامی عمری بویو اوز دوغما گنجه‌سینی ترک ائتمه‌ییب ائوینده اوتوروب وقتینی کتابلارآراسیندا یازیب ـ یاراتماقلا کئچیرمیشدیر :

1ـ پابند

ایسته‌سن ممکن دور بو زهددو آتماق
هر بیریبیغینجاق دا مجلس‌پا رلاتماق .
نعیله‌ییم، آقاجیم بیته‌بیدیر یاندان
تریتسه‌م کوگونه یئتیشر زیان ....
(" شرفنامه "، ترجمه ع . شاشق)

نظامی عمرونده بیرجه دفعه گنجه‌نی ترک ائدیب .آتابیک لرسلاله‌سی‌نین ان مدرک ومشهور نماینده‌سی محمد جهان پهلوان ۱۱۸۶ - نجی ایل ده‌وفات ائتدیکدن سونرا حاکمیت اونون قارداشی قیزیل آرسلانا گئچیر . آتابیک‌لریا راتدیغی دولتین ایکی مرکزی واریدی :گنجه و نخجوان . ۱۱x) عصرین سکسانینجی ایللرینده نظامی آرتیق اوز شهرتی‌نین ذیروه‌سینده‌ایدی.ان مقتدیر شاه و حاکم‌لراونو اوز طرفینه چکمه‌گه‌چالیشیردیلار . " خسرو و شیرین "پوئماسینی نظامی محمدجهان پهلوانا اتحاف اتمیشدی .او ایسه شاعره چوخ قیمتلی هدیه‌لر وعده اتسه‌ده‌ اوزوعده‌ینی یئرینه یئتیرمه‌دن اولموشدو، خلق آراسیندا نظامی‌نین حرمتینی گوره‌ن و شاعرین آتابیک لره اولان احترامینی برپا ائتمک ایسته‌ین سیاستچیل قیزیل آرسلان حاکمیت‌باشینا گلن کیمی خصوصی ائلچی‌گونده‌ره‌رک نظامی‌نی اوز حضورونا دعوت ائدیر .

قیزیل آرسلانین دوشرگه‌سی گنجه‌دن ۲۱۰ - ۲۰۰ کیلومترلیک بیر مسافه‌ده یئرله‌شیب میش .شاعر گئتدیگی یولو عمومی شکیلده‌تصویرائدیر . تدقیقاتچیلار ایندیه قدر شاعرین قیزیل آرسلانلا هارادا گوروشدو یونو ،هانسی شهره گئتدیگینی ،هانسی یئرلری سیاحت ائتدیگینی‌تعیین ائده بیلمه‌میشلر .قیزیل آرسلانلا گوروشونون تصویرینده‌نظامی یازیر .

سقسیندن توتموش سمرقنده قدر یاورلر
یئل لرینده کمر اونون
درگاهی‌نین کئشیگینده دورموشلار .

سطری ترجمه‌سینی وئردیگیمیز بو بیت پوئتیک ترجمه‌ده بئله‌گئتمیشدیر .

سمرقنددن توتموش سقسینه قدر
هامی‌لری دورموش یئلینده کمر .

تدقیقاتچیلار ایندیه قدر بیته دقت یئتیرمه‌ییب لر .سقسین (شقسین‌سیودیر) بورادا نه مناسبتله ایشله‌نیب ،اونون معناسی نه‌دیر شهر

آقوسیوسا .او، هارادا یغرلەشیب گنه روس ،نه ده آذربایجان ترجمه لرینده بو آدین شرحی وئریلمەمیشدیر .حالبوکی، بوسوزون اتیمولوگیاسی چوخ آسانلیقلا آچیلیر .سقسین .ساکا – سنا – شاکا – شنسا – ساکلارشنلیکی، ساکلارین اوباسی دئمکدیر و ایندیکی شکی سوزونون قدیم شکلیدیر .البته " شکی " دئیەرکن شاعر معاصر شکی شهرینی نظرده توتماییب‌چونکی ۱۱x عصرده همین شهر سالینمامیشدی .ایندیکی شکی‌نی بیزیم اکرادن اول موجود اولان قدیم شکی (داها دوغروسو شککی)شهریندن کوچموش اهالی سالمیشدی .اودورکی، اونا اوزون مدت شکی – نوخا (نوخا نووخانه سوزوندن عمله گلمیشدیر ومعناسی یئنی اکو،یئنی اوبا دئمکدیر) دئمیشلر .قدیم شکی ایسه شاعرین دوورونده مشهور شهرلردن بیری ایدی .بوتاریخی منبع‌لرده اونون حقینده چوخ‌معلومات واردیر.

قصبه وضعیتنه دوشموش قدیم ساقلارشنلیکی (سقسین)ایندی ده شکی آدینی داشییر و نخجوانین ۸۰ کیلومترلیگینده (شمالدا)ارمنستان رئسپوبلیکاسی‌نین سیسیان رایونونون شمال – شرقینده‌یئرلەشیر.

" سقسیندن توتموش " دئیەرکن شاعر دقتی قیزیل آرسلانین قرارگاهی شکی شهرینه جلب ائدیر و " سمرقندەقدر" دئیەرکن ایسه آتابیک‌لر دولتی‌نین وسعتینه ، قدرتینه اشاره ائدیر .شاهین کشیکچی‌لری‌نین بیر چوخ مختلف اولکه‌لردن اولمالارینی اوخوجولارین نظرینه‌چاتدیرماق ایستەییر .شاعرین دوورونده گنجه‌دن نخجوانا بیرنئچه‌یول وارایدی ، اونلاردان بیری اساس‌کاروان یولوایدی، قالانلاری ایسه کسه ،داغلاردان آشیب‌گئچه‌ن یوللارایدی .شاعرین تصویریندن و یولون ۲۱۰ – ۲۰۰ کیلومتردن عبارت‌اولماسی اونو گوسته‌ریرکی، او، اساس‌کاروان یولوایله گئتمیشدی .همین یولون استقامتی بئله‌ایدی؛ گنجه ،برده ، خان کندی (استپاناکئرت)، کوروس ،نخجوان ،شکی نخجوان یولوندان خیلی‌کناردا یئرلەشدیکی اوچون ،گوروئور،نظامی برده‌دن سونرا اوز یولونودگیشدیرمیش و ترترچایی‌نین کناری‌ایله کلبه‌جره ،سونرا ایستی سویا اورادان دا شکی‌یه گئتمیشدیر .ایستی‌سودان شکی‌یه جمعی ۴۰ – ۳۵ کیلومتردیر. برده ، کلبه‌جر، ایستی‌سو یولوایله گنجه‌دن شکی‌یه ۲۱۰– ۲۰۰ کیلومتردیر و بومسافه‌ایسه شاعرین گوسته‌ردیکی اوتوزفرسنگه‌برابردیر.

تدقیک‌لریمیزی یکگونلاشدیریب بئله نتیجه‌یه گلمک اولار :

شاعر ۱۱۸۶ ـ نجی ایلین یاز و یای فصلینده ایلک سفرینه چیخمیش و عمروندهٔ بیرینجی وآخرینجی اولان بوسفرزمانی قدیم آذربایجان شهری شکی‌یه‌سیاحت ائده‌رک وطنی‌نین قدیم مرکزی بردهٔ‌نی وصفالی یئرلری،کلیه‌جری،ایستی‌سویو و ترترچایی اطرافی یئرلری سئیراتمیشدیر.هئچ شبهه یوخدورکی،بوسیاحت‌زمانی آلدیغی تاثرات اونون صونراکی اثرلرینده اوزعکسینی تاپمیشدیر.اولا بیلسین کی،حیراننلیقلا یازدیغی برده‌شهری نین وضعی بوسیاحتین نتیجه‌سینده یارانمیشدی:

برده نه گوزه‌لدیر ، نئجه قشنگدیر ،
یازی‌دا ، قیشی‌دا گولدور،چیچه‌ک دیر .
ایول[1]دا داغلارا لاله‌لر سپه‌ر ،
قیشینی باهارین نسیمی اؤپه‌ر .
او یاشیل مخشه‌سی جنته بنزه‌ر ،
هن اتکلرینه باغلامیش کؤوثر .
سویودلوک چؤللره وئرمیشدیر زینت ،
او، " باغ سفید "ی اثله بیل جنت .
قیرقووول یوواسی هر سرو آغاجی ،
اوخوبور ککلیکی ، اؤتور توراجی ...
یئم اوچون گلر قوش ، بو گوزه‌ل یوردا ،
ایسته‌سن ، " قوش سودو " تاپارسان بوردا .

**** **** ****

رستم علی‌اوف ،امکدار علم‌خادمی،پرفسور ،

۱ـ جولای آیی

ضیاء شاکر

حضرت علی(ع)نین اؤگود (نصیحت)لری
(۳)

*** – یالانچیلارین باشلیجا صفت لری،بونلاردیر : اولا سنه دیللرتؤکر، بیرچوخ شئیلر وعده ائده‌ر،صونرا سندن اوز چئویریب . داها صونرادا آرخاندان،سنین علیهه‌نده بیرچوخ شئیلردئیه‌ر .

*** – یالانچیلاردان ،همیشه اوزاق اولون ،چونکی اونلارلا الفت وانسیت ائدسه‌ز، سیزده یالانچی اولورسوز .

*** – ائله بیر کیمسه‌نی دوست توت کی، آرانیزدا قارداشلیق حصوله گلسین و سنین اولمادیغین یئرلرده، سنی مدافعه ائتمک اوچون دشمنانلارینـــــلا پنجه‌له‌شسین .

*** – دوستلارینا ، حرمت ائت . اونلارا عزت واکرام گوسته‌ر، اونلارـ ایله بیر آتانین اؤز اولادی کیمی معامله ائتمه‌گی اسیرگه‌مه تاکی سن ده اونلاری دوستوندان انتظار چکمه‌یه حق قازاناسان .

*** – فنا بیر ایشه باشلیاجاغین زمان عجله ائتمه ،بلکه خئیــــرلی بیر دوشونجه ، سنه او فنالیقـدان گلـه‌جک اولان تهلکــــــه‌یه مانع اولا .

*** – انسانلارین ماهیتی، دوشوب قالخدیقی و برابر یاشادیغی انساـ نلاردان (همنشین لریندن) آنلاشیلیر .

*** – علم، هئچ بیر ثروت ایله ساتین آلینماز . اونون اوچوندورکی، جاهل آدام نه‌درجه‌ده وارلی اولورسا اولسون ،اُن یوخسول بیر بیلیجی (دانشمند) ایله مقایسه اولونماز .

*** – انسانا قیمت و شرف وئره‌ن یالنیز علم‌دیر ، فقط عالــــــملر، وارلی وغنی جاهل لرین قارشیســــیندا ، آنجاق بیلیک (علم) سایه‌سینده یوکســه‌لیر .

(آذری تورکجه سینه چئویرن :منظوری‌خامنه)

****

ح.م.ساوالان

ایستکلی بالالار صحیفه‌سی

عزیز بالالار، مجله‌میزین بوسایینده سیزه مخصوص صحیفه ده نئچه نوعده نمونه وئره‌جه‌ییک کی، بونمونه‌لرین چوخو قوجاباباوقاری ننه‌لریمیزدن قالیب. مثلا "اولی" لایلای لار" ایکینجی‌سی "آرزولار" اوچونجوسو "ناناما‌لار" دوردونجوسو "اویون‌لار" بئشینجی‌سی کیچیک اوشاق "حکایه" لریندن.

عزیز بالالار، سیز بو اوزونوزه مخصوص صحیفه‌نیزین مطلب لری نین نئجه اولدوغونو یادینیزدا ساخلاماقدان باشقا، یازیب ساخلایابیلسه‌نیز ایل باشیندا بیرگوزه‌ل مطلب‌لرکتابینا ییه‌له‌نرسیز، کی، هر وقت بیری گلنده اوز دوستلاریزا نقل ائده‌رسیز. البته چوخ وقت اوزدا - نیشیقلاریزین دوزگون ساییلیب، قبول اولماغینا کومک ائده‌روگله‌جک اوچون بیر بدیعی تمل (بنا) اولار.

" لایلای "

۱

لایلای دئدیم یاتاسان،
قیزیل گوله باتاسان.
قیزیل گولون ایچینده،
شیرین یوخو تاپاسان.

۲

لایلای دئدیم گونده من،
کولگه‌ده سن، گونده من،
ایلده قوربان بیر اولسا،
سنه قوربان گونده من.

*** ***

" آرزو و ایسته‌ک لر "

خیردا جاسان، مزه سن،
سن هر گولدن تزه سن.

او گونـــه قوربا ن اولوم،
تـیـیر- تـیـیر گــزه ســن .

٢

با لامــا ، جـا ن دشمیشـــم ،
آغلامــیا ، جـا ن دشمیشـــم ،
با لام دیــل آچا ن گونـــه ،
قوزو ، قوربـا ن دشمیشـــم .

■■■ ■■■

" سا نا ما لار"

بیر (١) بیره	آلتی (۶) آلـمـا
ایکی(٢) ایکینه	یتددی(٧) یتمیش
اوچ (٣) اوزوک	سککیز (٨) سکرچه
دورد (۴) دوشنک	دوققوز (٩) دونوز
بش (۵) بشنیک	اون (١٠) اوراق

" تا غیـل "

ایشـلـه مک نتـیجه سی

بیردمیرچی توکا نیندا ایکی گا فا بین* وا را یدی.بونلاردا ن بیریسی نی بیرکندچی آلیب ،آپا ریب ایشه سا لدی .اونونلا یتر شوملاییب سوردی. گا فا بین گشت - گنده ایشله دیکجه یشیلیب سورتولوب پا ر- پا ر پا ریلدا گ

نتچه مدت ایشله یندن مونرا آغزینین ایتیله تمه کی اوچون کنـدچی اونو، دمیرچی توکا نینا کتیردی .دمیرچی توکا نیندا قا لمیش گا فا بین کی،هرگون دمیرچی نین شا گردی توکا نی سولاییب سوپوره نده اوستونه سو سیچرا ییب ،توزلار قونموشدی گوئی - گونده ن پا سلانیب چیرکین له شیب آز قا لمیشدی لاپ چوروبوب ا لدن چیخسین .بیردن - بیره پا ر- پــا ر پا ریلدا یا ن دوستونی گوروب تعجب له سوروشدی:

" آی قا رداش بیزیم ایکیمیزی ده بیردمیرچی بیرجنسدن قا یبرمیش نه دن سن بئله آغ وپا رلاق من ایسه قا یقا را پا سلانمیشا م؟! "

* گا فا بین = بودمیر آفا جدا ن دوزه لمیش خیشین با شینا گچیب یئری سوکمه گه لازم اولاندیر .

كندچي يا نيندا ا ولان گا فا يين دئدى ؛من ا يشلەمك لەيا رلاق ا ولموـ شا م هركس ا يشلەسە يا ريلدا ر يا خشيلاشا ر .بيردە بونو دئيم‌كي،ا نسا نـ لاردا بىزيم كيميدير لر .ا يشلەديكجە عقل وتجربەلري آرتا ر ، اوزلـرى قوەلى ، قيورا ق و يا رلاق ا ولارلار .

\#

" گيزلن يا چ " ا ويونى

ا ويونا با شلاما قدا ن ا ول كيمين گوزونو يوما غينى بلله‌نديرمك ا وچون يا پوشك آتيليـر ، يا دا سا يلاريميز يولـيله بلله‌نير .

مثلا" پوشك آتيلاندا ن صونرا بيرنفر گوزونو يوما لى ا ولـور .همين ا وشا غين گوزونو يومدوغو يئر " هووه ن "* آدلانير .ا ويونچولار قا چيب هره‌سى بيريئرده‌گيزله‌نيرلر .ها مى گيزلنديكدن صونرا گوزونو يوما ن ا وشا ق دئيەر :

ــ گيزلن يا چ ، گلديم قا چ ! گوزومو آچيم مى ؟

ا ويونچولاردا ن بيرى دئيەر :

ــ آچ !

بوندا ن صونرا گوزونو يوما ن گيزلـه‌تن لرى آختا رما غا با شـلاييـر . گيزله‌نن لر گوزونو يومان ا ويونچودا ن جلد قا چيب ا للرينى هـووه‌نه ووروورلار .كيم بونو ا ئده‌بيلمەسە ا وتوزموش ا ولور . همين ا وتوزا ن ا وشـا ق گوزونو يوما ن ا وشا غين يئرينه كئچير .ا يندى ا و ، گـوزونـو يومور ، با شـقا لارى گيزلـه‌نير . ا ويون بو يوللا دوا م ا ئدير .

---

* هووه ن = گوزون يوما ن ا وشا غين دا يا نديغى يئرديربعضا "بويئره" "مره" ده دئيرلر .

شیخ محمد

سنینله بیر کتابخانادا گوروشدوک
گوز یاشلاریندا تانیشدیق
و ایکیمیز ده بیر گوزه‌ل له سئویشدیک
سنین گوزلرین یومولاندا
من گوزلریمی آچدیم
یتیم بیراخدیغین
دنیانین
آغیر هاواسیله
بیتمه‌ین یاسیله
بؤیودوم
گونلریمه گئجه‌لر حکم ائتدی
موسم‌لر هپ عینی
خزان حزنیله
یاشلاییب بیتدی
لکن گئجه‌لریمی خیالینله دولدوردون
گوزومده نور
دیزیمده گوج
واوره‌گیمده غرور
اولدون
اما نیجون گوزله‌دیگین ساعت چالمادی
نیجون اکدیگین آغاج دال ـ بوداق سالمادی
یارالار صاغالمادی
و صاغالماز منیم ده قانایان یارام
داغ باشلارینی دومان آلدیقجا
بلیاتیلاریم سینه‌م ده قالدیقجا ...
منه اؤیود * وئر ای ! ولو ** کولگه
گوللری سولدوران یئله نه‌دئیم؟
سسینی ایتیره‌ن ائله نه‌دئیم؟
تهران ۱۳۵۳

---

* اؤیود = نصیحت . ** اولو = بؤیوک .

آذربایجان شاعرلرینین شعرله‌شمه (مشاعره)سی

(۲)

باغیشلاگیان ومهربان آللاهون آدینا

آ ــ آچیلمازغنچه ، حسرتدن شکفته گول دوداغین تک
منیم تک گلشن ایچره ،هیچ بولبول بوقرا اولماز (م .مختار)

ز ــ زهددن قان قورویوبدور باغریم ایچره لاله تک
تازه قیل اسکی،مثی ایلن بوقوروموش کونلومی (صائب تبریزی)

ی ــ یوزونو (اوزونو) گورسه اگرکبرلر ایمانه گلور
کفردن ال گوتوروب راه مسلمانه گلور
باخا گر روینه آئینه‌ایله آب روان
فیض روحا یتیشیب هرایکیسی جانه گلور (ک .ب .ذاکر)

ر ــ رضوان کی ، بهشتین یمیشی گوزینه گلمه‌ز،
دیشله‌ر الینی سیب زنخدا نینی گورگج (گورجک) (صائب تبریزی

ج ــ جهنم یاد وصلون له منه فردوس اعلی دور
حرام اولسون بهشته گرائده‌م‌سیروصفا سن سیز (نواب)

ز ــ زنجیر عشقینی سالوبان بوینوما منیم
باک ائتمیوب چکر منی هریانه گوزلرین (آذر)

ن ــ نه‌سوزدور بو کی،اولسون دهرده‌صاحب نظرزهاد
قراتوپراغی هرگز آب حیوان ائیله‌مک اولماز (صائب تبریزی

ز ــ زاهد باخسا زلف پریشانینه
ترک ائده‌ر مسجدی گلور یانینه
صدق دیلدن جانین قاتار جانینه
حوری و غلمانتدان ملامت ائیله‌ر (سالک)

ر ــ ریحان کی، نزاکت توکولوردی قلمیندن
خط تیره چکه‌ر زلف پریشانینی گورگج (صائب تبریزی

ج ــ جمالین گونش دیر، قمر دور یوزون
شکردیر دهانین شیرین دیر سوزون

یاغی دیر مژگانین ، جادو دور گوزون
جلاد کیمی غمزه‌ن قصده‌دیر ۲ قیـــز ! (واقف)
ز — زینهار گوز گوتورمه گینه‌ن قانلو داغدان
کیم من بو شمع ایله نه کنعانه یتمیشم (قوسی)
م — مین دل محزونیله بیر تازه قربانیز هله
زخم تیر غمزه مستینله بیجانیز هله (صائب تبریزی)
أ — ابر وش مه یوزونه زلف سالاندا سایه
صانکی بیر آی توتولوبه ، شوردوشوب دنیایه (خان قاراداغی)
أ — اگریبولچو (مسافر) ایسن کورپویو دولان
گوز گوره چامورا (پالچیقا) باتمالی دگیل (شاه اسماعیل‌خطائی)
ل — لعل میگونین کی ، ایچوبدور بدخشان قانینی
غنچه‌نی بولبول گوزینه‌قانلوپیکان ائیله میش (صائب تبریزی)
ش — شاه نینه دئدیم‌شیرین سوز ، بیرشکی‌اوندان دادمادیم
بو سببدن ، آغزی شکر ، دلربادن کوسمیشـــم (واقف)
م — منت‌ایلن دیریلیک صائب اولومدن دوربتر
جان وئروورلر‌اهل غیرت دردبی درمان ایچون (صائب تبریزی)
ن — نه‌یانار کیمسه بنه (منه)آتش دیلدن اوزگه
نه آچار کیمسه قاپیم ، بادصبادان غیـــری (فضولی)
ی — یا روطین ایسته بیرسن ، هجره‌قاتلان" کشوری"
کیم جهان باغیندا بیزگول بیتمه میشدیرخارسیز (کشوری)
ز — زاهد چاغیرما کعبه‌یه میخانه‌دن منی
بوز کعبه‌دن صفالیدی میخانه‌نین بیری (سیدعظیم‌شیروانی)
ی — یئتیردون سوز عشق ایله سپهره شعله آهی
شرارینیدن فروزان اولدی چرخین مشعل ماهی
منیم چون بوز (اوز) چئویردی سویله میشلرآستانیمدان
یالاندیرای یوزی قبله‌م ، یالان واللاهی باللاهی (قیلینج‌بیک)
ی — یاخدیم (یاندیردیم) تنیمی وصل گونوشمع تک اما
بیل کیم بوتدارک ، شب‌هجرانین اوچوندور (فضولی)

علیرضا صرافی

بررسی درباره کتاب دده قورقود
(۲)
مذهب در دستانهای " دده قورقود"

" ... در اواسط قرن چهارم هجری اوغوزها دین اسلام را پذیرا گشتند. علت این بودکه اعیان نظامی چادرنشین که درشرف تبدیل به اعیان فئودال بودند، احتیاج به ایدئولوژی وعقیده جدیدی داشتندکه جانشین آئین بدوی شان گردد، بدین سبب خانها وبزرگان قبایل ترک دین جامعه های متکامل فئودالی همسایه یعنی اسلام (مذهب تسنن)را پذیرفتند." (۱)

اما مذهب اسلامی تسنن با ین زودیها به عمق زندگی ترکان راه نیافت وبیشتر درسطح ماند ودین قبلی ترکها " شامانلیق " (۲) گرچه اسما " از بین رفته بودولی عملا" خودرا حفظ کرده بود. چراکه هنوز بسیاری ازشیوه های زندگی آنان چندان تغییری نیافته بود.

جفری لوئیس که کتاب دده قورقودرا به انگلیسی ترجمه نموده است در مقدمه ای که برآن نگاشته به انواع مراسم واعتقادات شامانلیق که در دستانها دیده میشودا شاره کرده است ازآنجمله :" پس ازاولین شکار پسر جشن گرفته میشود." ،" درمرگ یک قهرمان وابستگانش اسبهای او را میکشند ومراسم تشییع بجای میآورند" (دستانهای ده وچهار)،" بشیره ک" به گاه مرگ (دستان دوازده)خواستار بریده شدن دم اسبهایش میشود." ،"یک پسر نامگذاری نمیشودمگراینکه درجنگ ازخود شایستگی نشان دهد"، " ازآب و کوه ودرخت به احترام زیاد یاد میشود" ،"هرسال آئین یغما برگذار میشود" بدین ترتیب که سالی یکبار رئیس قبیله بزرگان قوم را جمع میکند، سپس دست زن وهمسرش را گرفته ازخانه بیرون میرودوا جازه میدهدخانه اش را به

۱ ــ تاریخ ایران پیشین صفحه ۲۶۶

۲ ــ " شمن " لقب رهبرمذهبی ترکهای قدیم بودو"شامانلیق" ازهمین لغت میآیدکه به مذهب ابتدائی ترکها گفته میشد. این مذهب متاثرازاندیشه های آنیمیستیک براساس اعتقاد به خدایان بسیاربود. ومراسم واعتقادات آن منطبق با زندگی چادرنشینی ترکها بود. مذهب " شامانلیق"قواعد ثابت خاصی نداشت وهرکدام از " شمن "ها که قدرت الهام (!)داشتند در آن تغییراتی بوجود می آوردند .

یغما ببرندو ... این آئینها نشان می‌دهدکه مردم اوغوز هنوزبه آداب ورسوم وعقاید دیرین خودپای بندبودند.

درآسیای صغیروواطراف واکناف آذربایجان مذهب مسیحیت رواج بسیار داشت. اسلام برای اعیان نظامی اوغوز بیشتروسیله‌ای بودتا از آن در توجیه جنگها وغارتگریهایشان استفاده کنند. درحالیکه درزندگی روزمرهء خودشان چندان خبری ازمسلمانی نبود. بعقیدهء "عبدالقادر اینان" محقق ترک، کارهایی چون با "آب پاک وضوگرفتن "و"دورکعت نمازخواندن " و " صلوات فرستادن "و"به قرآن قسم یادکردن" درزندگی روزانه اوغوزها درردیف کارهای کم اهمیت محسوب میشوند". تازه آنان وقتی مصیبتی بر ایشان روی آوردنام حضرت محمدرا صدا می‌زنندونمازودعا می‌خوانندولی‌وقتی که مصیبتی دربین نیست ازاین ذکرها هم خبری نیست.

آنان برای اینکه درجنگها رضای خدا راهم جلب کرده باشند! یا درستتر بگوئیم برای اینکه باخیال راحتتری با دشمن بجنگند، اورا "کافر" می‌دانند. درقسمتی ازدستان چهارم این معنی‌راکه‌چگونه کلمهء دشمن وکافر ازنظرآنها مترادف است، بوضوح می‌بینیم :

"... پسر (اوروز) پرسید: معنی دشمن چیست؟ قازان (پدر) جواب داد: پسرم‌دشمن یعنی مردمی‌که وقتی‌ما به آنان می‌رسیم‌مرگ نثارشان می‌کنیم وهروقت آنان بما می‌رسندما را می کشند!

" اوروز" پرسید: پدراگرنجیب زادگان وجنگاوران آنان کشته شود، دشمن ازما خونخواهی می‌کند؟

" قازان "جواب داد: پسرم اگرتو هزار کافر راهم بکشی، هیچ یک از آنان بخونخواهی برنمی‌خیزد. تا می‌توانی بکش، اینهاکافروحشی مذهبند".

بین مردم دستانها خوردن شراب رواج دارد ومعتقدندکه :(اگردردل مرد زنگاری باشد، شراب آنرا می زداید) آنها تک همسرگزین هستندو در مهمانیها گوشت اسب می خورند.

ازاین شواهد چنین برمی‌آیدکه اوغوزها کمترمؤمن به اسلامندوبیشتر متظاهر بدان.

کمترمؤمنند زیراکه‌شیوهء زندگی آنها تقریبا "همانست که قبلا"بوده‌و ازطرفی نیزتازه به این دین مشرف شده‌اند. بیشترمتظاهرندبعلت جنگ وغارتهایشان درمناطق مسیحی‌نشین وبقول خودشان کافرنشین!

"... دده قورقودچهره تعمیم‌یافتهء نوازندگان وپیران حکیم‌ودانای‌قومست"

توجه

۱- **انقلاب یولوندا** - انقلاب یولوندا، ادبی-سیاسی مجله، آنادیلینده چیخدی. بونشریه آقای حسین صدیق طرفیندن و ایکی هفته‌ده بیر چیخا جاقدیر. مجله‌نین گئنیش اؤلچوده یاییلماسینی و یازیچیلاری‌نین توفیقینی دیله‌ریك.

۲- آذربایجان ادبیات تاریخی‌نین ۲۰-نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو-غوموز اوچون‌بو عصرده‌کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه‌ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیزواردیر. بوتون شاعر ویازیچی وآذری‌ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر یمیزدن‌بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال واثرلریندن نمونه لرله برابر تانیدیقلاری دیگرشاعر لریمیزین‌ده ترجمه‌ی حال‌واثرلریندن نمونه‌لرگؤندرمه‌لرینی خواهش ائدیرك «وارلیق»

۳- خواستاران‌اشتراك‌می‌توانندمبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ریال) را از نزدیکترین شعبه هریك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش‌خیابان‌بهار) واریزنمایند و رسید آنرا بضمیمهٔ نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه‌یدی-شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۴- شماره‌های گذشته مجلهٔ وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله و یا کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.

۵- جلد اول **تاریخ ادبیات آذربایجان** ازقرن۱۳ تا آخرقرن۱۹ میلادی تحت عنوان«آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانندازانتشارات‌فرزانه ویاسایرکتابفروشی‌های‌مقابل دانشگاه‌خریداری ویابا پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۶- مجموعه دهشماره سالیانه مجله در یك‌جلد منتشرشد علاقمندان میتوانند هرچه زودترقبل‌ازاتمام‌آن‌ازدفترمجله ویاانتشارات‌فرزانه‌ودیگر کتابفروشی‌های روبروی‌دانشگاه تهیه نمایند.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی وهنری

(به‌زبانهای فارسی وترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان مصدق، کوچه یدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷ / ۷۶۱۸۴۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

اذن وئر توی گنجه‌سی منده سنه دایه گلیم

ال قاتاندا سنه مشاطه تماشایه گلیم

سن بو مهتاب گنجه‌سی سیر ه‌چیقان بیر سرو اول

اذن و ئر منده‌دا لونجا سوروشوب سایه گلیم

منده باخدین او شهلا گؤزیلن من قارا گون

جرئتیم اولمادی بیر گلـه تمنایه گلیم

من جهنمده ده باش یا صدیقا قویسام سنله

هیچ آییلمام که دوروب جنت مأوایه گلیم

تنه‌قارینده دا سنله اگیز اولسایدیسم من

ایسته مزدیم دوغولوب بیرده بو دنیایه گلیم

سن یاتوب جنتی رؤیاده گؤرنده گنجه لـر

منده جنتده قوش اولام کی او رؤیایه گلیم

قیتلیق ایللر یاغیشی تک قوروبوب گؤز یاشیمیز

کوی عشقنده گـرک بیـر ده مصلایه گلیم

سنده صحرایه مارال‌لار کیمی بیر چیق تولی کی

منده بیر صیده چیقانلار کیمی صحرایه گلیم

آلاهوندان سن اگر قور خمیوب اولسان ترسا

قور خورام منده دؤنوب دین مسیحایه گلیم

شیخ صنعان کیمی دونقور اوتاریب ایللرجه

سنی بیر گؤرمک ایچون معبد ترسایه گلیم

یوخ صنم آنلامادیم آنلامادیم ، حاشا من

بوراخیم مسجدیمی سنله کلیسایه گلیم

گل چیخاق طور تجلایه‌ سن اول جلوه‌ی طور

منده موسا کیمی اول طور تجلایه گلیم

شیر دیر شهریارین شعری الینده شمشیر

کیم دئیه‌ر من بئله بیر شیرله دعوایه گلیم

تبریز – فروردین ۱۳۵۲